

APRÓ KIRÁLYOK

REGÉNY

**IRTA:
DAUDET ALFONS**

**BUDAPEST, 1894.
A MAGYAR HIRLAP KIADÁSA.**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2013
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5292-57-6 (online)
MEK-11369

TARTALOM

I. FEJEZET

A száműzetés első napja.

II. FEJEZET

Egy royalista.

III. FEJEZET

Saint-Mandében.

IV. FEJEZET

Lévis Tamásné.

V. FEJEZET

A nagy coup.

VI. FEJEZET

Házi jelenet.

VII. FEJEZET

Az éjjeli utazás.

VIII. FEJEZET

A megoldás.

IX. FEJEZET

A kis király.

X. FEJEZET

A betegágyon.

XI. FEJEZET

Egy nemzedék vége.

ELSŐ FEJEZET

A száműzetés első napja.

Friderika hajnal óta aludt. Lázhoz hasonló álomba merült, miután a detronizálás és a száműzetés minden keservét, a két hónapos ostrom minden zaját és iszonyatosságát még egyszer átélte álmában; nyugtalan véres csataképekkel, sóhajokkal és nyögésekkel teli álomba merült, melyből ijedt kiáltással ébredt fel.

- Zára! hol van Zára?

Az asszonyok egyike az ágyához közeledett és szelid szavakkal lecsillapította, mondván neki, hogy ő királyi fensége, Zara gróf nyugodtan alszik szobájában Eleonora asszony van mellette.

- És a király?

- Dél felé kikocsizott.

- Egyedül?

- Nem. Ő felsége magával vitte Boscovich tanácsost.

Mennél tovább beszélt a cseléd az ő dalmát tájszólásával, amely keményen és tisztán hangzott, mint a kavicson gördülő parti hullám, annál inkább érezte a királyné, hogy a rémképek, melyek nyugtalanították, távolodnak; ezek helyébe lassankint a békés vendégfogadó szobájának a képe lépett, melyet érkezésekor, az est szürkületben alig látott: a megnyugtató, fényűző, mindennapias rendezésével, világos kárpitjaival, nagy tükreivel, lágy szőnyegekkel, melynek fehér alapján az ablak előtt hangtalanul, de élénken röpködő fecskék árnyékai, mint éjjeli lepkék osontak idestova.

- Öt óra már! Jer Petsa, öltöztess föl gyorsan. Szégyenlem, hogy ilyen sokáig aludtam.

Délután öt óra volt, s a legszebb nap, amely a párisiakat az 1872. év nyarán megörvendeztette. A mikor a királyné a »Hotel des Pyramides« hosszú erkélyére kilépett, amely a tizenöt rózsaszínű függönyökkel fődött ablakával a Rue de Rivoli legszebb részére tekint, a csodálkozástól lebilincselve, megállt. A lábai előtt elhúzódó széles uton szakadatlan kocsisor húzódott a boulognei erdő felé, hogy csillogott-villogott a lovak fényes szerszáma, a nemes paripák szőre, a nőknek világos, könnyű, a gyors hajtástól bugó-libegő ruhája! A királyné tekintete a Tuillériák aranyos rácsai felé tóduló embertömegről lesiklott, a fehér ruháknak, szőke hajfürteknek, színes selyemszöveteknek tarka egyvelegére az ünnepi örömmek és a gyermekek vidámságának csillogására, mely szép vasárnapokon Párisnak nagy tereit betölti, - és végre gyönyörködve nyugodott meg azon a zöld kupolán, melyet fölülről nézve a hatalmas gesztenyefák képeztek. Ennyi boldogság láttára a száműzött szívéből lassan elmúlt a keserűség érzése. Meleg, jóleső érzelmek vették rajta erőt, fogta körül minden oldalról olyan enyhén és szelíden, olyan gyöngéden és simulékonyan, mint valami lágy selyemszövet. Az éjszakai virrasztástól és a nélkülözésektől hervadó arcza rózsaszínben csillogott.

- Mily szép, milyen jóleső! gondolta magában.

A legnagyobb szerencsétlenségben is jön néha ilyen gyors, nem remélt enyhülés, de nem az ember lelkéből fakad ki, hanem a dolgok bőbeszédűségéből. Ezt az országából elűzött királynét, akit férjével és gyermekeivel együtt rettentő, tátongó földhasadásokkal és tüzhányással kísért földrengéshez hasonló forradalom lökött a száműzetés kemény földjére, ezt az asszonyt, akinek alacsony s mégis olyan nagyon büszke homloka még mutatta azt a nyomort, melyet Európa egyik legszebb koronája hagyott rajta, nem vigasztalhatta volna ember-szó; de a természet, a nevető, az új életre ébredő természet, a Rivierának éltető melegségére és

üdeségére emlékeztető nyár a reménynek, az újjátételnek, az enyhülésnek szavait sugdosta fülébe. - Amig azonban egész lénye átengedte magát ennek a jól eső benyomásnak, mialatt tágra nyitott szeme gyönyörködéssel nézett végig a virágzó zöld tájon, - a számüzött hirtelen megreszketett.

Ott lenn, a balján a kert bejárásánál kísértetszerű emlékjel emelkedett, falból és oszlopokból alkotva, bedőlt tetővel és a romokra néző ablakokkal és hátul egy csaknem teljesen épségben maradt lángoktól befeketített pavillon - - - ez volt minden, a mi a büszke Tuileriákból megmaradt.

Ez a látvány megborzongatta, és úgy érezte, mintha szive a ledőlt falon összezuzódna. Tíz év előtt - oh, még nem is volt tíz éve, - a férjével itt lakott, ezen falak között. Akkor a még csak három hónap óta férjes Zara grófnő a barátságos viszonyban volt udvaroknál az új házsnak és a trónörökösnőnek minden boldogságát élvezte. Az egész világ szerette, mindenütt kitüntetéssel fogadták. Különösen a Tuileriákban - milyen bálok, milyen ünnepek voltak itt! Feltámadni látta őket az összedőlt falak közepette. A gyertyák és a drágakövek fényességétől vakitva, ott látta magát megint az óriási, fényes termekben, hallotta az uszályok suhogását a harcosok két sorától diszitett lépcsőkön, és a zene, mely a láthatatlan zenekarhangszereiről a kertből felhangzott, úgy tűnt fel neki, mint a Waldteufel-féle muzsika... Nem volt-e ugyanaz az élénk dallam, a melyre nagybátyjával Miksával tánczolt, nyolcz nappal a Mexikóba való utazása előtt?

Bizonyára, bizonyára. Egy francia négyes, melyet császárok és királyok, királynék és császárnék tánczoltak s melyet a »Szép Helenának« egyik motivuma idézett lelki szemei elé... Miksa, elgondolkozó arczával, időnkint szőke szakállát rágcsálva - vele szemben Napoleon karján Sarolta, mintegy világítva, ragyogva, egészen átalakulva attól az érzéstől, hogy császárné... Hol vannak most ennek a fényes négyesnek a tánczosai? Mind halva, számüzve, megőrülve! Gyász gyászra következett, szerencsétlenség és szerencsétlenség mindig! Mintha a jó isten nem volna többé a királyok pártján.

Mindazon szenvedések elvonultak előtte, melyeket azóta kellett átélnie, hogy az öreg Lipót halála után a fejére nyomták Illyria és Dalmácia kettős koronáját. Leánykáját, elsőszülött gyermekét még a trónra lépése alkalmából rendezett ünnepek alatt hirtelen elragadta ama különös és névtelen betegségek egyike, melyek egy nemzedéknek a letünését, egy törzsnek teljes kimulását jelentik. Olyan gyorsan következett be a halál, hogy a halottas ágynál felállított gyertyák fénye összevegyült az illuminációknak az utczákról betoduló fényességével és hogy a temetés napján még ott lobogtak a zászlók, melyek az ünnepet diszitették.

Ehhez a nagy szenvedéshez az örökös aggodalomhoz, melyet fiának betegsége keltett benne, hozzájárultak még más, csak előtte ismert gondok, melyeket büszke asszonyi szívének legtitkosabb zugába rejtett el... Ah, a népek szive nem hivségesebb, mint a királyoké.

Egy szép napon - a nélkül, hogy tudták volna miért - Illyriának az oly nagyon ünnepelt fejedelme iránt érzett szeretete meghidegült. Azután félreértések következtek, önzés, bizalmatlanság és végre a gyűlölet, egy egész népnek rettentő gyűlölete, melyet a királyné a levegőben látott meg, amely az utcák csöndességében, összeránczolt homlokban mutatkozott - oly gyűlölet, amelynek következtében nem mert többé az ablaknál mutatkozni és amely arra készítette, hogy rövid sétakocsikázásai alkalmával mélyen behuzódjék a kocszi bensejébe. És azok a halálkiáltások, a laibachi kastélyának terasszai alatt - úgy vélte, hogy újra hallja azokat, a mikor Franciaország királyainak nagy palotájába belépett. Látta az államtanács utolsó gyűlését, a halvány, a félelemtől eszméletlen minisztereket, akik kérve könyörögtek a királynak, hogy mondjon le... azután a menekülést parasztruhában, keresztül-kasul, hegyeken át, koromsötét éjszakában... a falvakat és városokat lázongásban, amint ordító lakosaik mámorittasak a szabadságtól... örömtüzek világoltak minden hegycsucson... és eszébe jutott a meg-

könnyebbülést hozó könyár, melyet e borzalmak közepette ontott, amikor egy kunyhóban kis tejet kapott a fiának... végre, hogy arra a hirtelen elhatározásra birta a királyt hogy a hozzá hü maradt Raguzába meneküljön... ott a kéthónapos ostrom minden nélkülözéseivel és kinjaival, a körülzárt és megbombázott város, a beteg trónörökös, amint az éhenhaláshoz van közel... és legvégül a meghódolás gyalázata... a szomorú elhajózás egy hallgatag, kifáradt embertömeg közepette és a francia hajó, mely más nyomorba, a fagyasztó, ismeretlen számkivetésbe vitte, mialatt mögöttük ott az illyr köztársaság új, diadalmas hadilobogója lengett az elpusztított királyi palotán - - mindez a Tuilériák romjait juttatta eszébe.

- Páris szép, ugy-e! hangzott föl egyszerre egy vidám, csengő hang. A király volt, aki a kis herceggel a karján, odalépett, s megmutatta neki a kilátást, a háztetőket és a kupolákat és az utcák elevenségét, a sürgés-forgást az alkonyodó nap pompás fényében.

- Óh, igen, nagyon szép, mondta a gyermek, egy öt és hat év körüli gyöngye fiucska, kifejezés- teljes vonásokkal, csaknem nagyon is szőke és mint egy betegség után tövig nyírott hajjal, kedves, beteges mosolylyal nézve maga körül, egészen elcsodálkozva azon, hogy az ostrom ágyudörgését nem hallja már és hogy ezen a helyen annyi örömet és fényt lát maga körül. A fiu legalább a legszebb oldaláról látta a számkivetést. A király sem látszott nagyon szomorúnak; kívülről a pár órahosszat élvezett utczáról izgékonny, sugárzó arccal jött ide, mely a legélénkebb ellentéte volt a királyné bánatos arcának.

Különben külsőleg is teljesen különbözik ez a két ember: a férfi kicsi, gyöngye, halvány, fekete, göndörhaju, világos bajuszu, melyet szüntelenül pödörgetett fehér, tulságosan vékony kezével, szép, de kissé homályos szemekkel, melyeknek tekintése bizonytalan, gyerekes volt, úgy, hogy a harmincz évesnél idősebb embert rendkívül fiatalosnak tüntette föl. A királyné ellenben, egy erőteljes dalmát nő, komoly arcvonásaival és kimért mozdulataival, férfinak tetszett inkább, daczára átlátszó, fényes bőrének és szőke, pompás hajának. Keresztély vele szemben kissé feszesen viselkedett, mint olyan férfi, aki nagyon sok szíveséget fogadott már el a feleségétől. Barátságosan kérdezősködött hogylétéről, hogy jól aludt-e és hogy hogyan esett neki az utazás? A királyné engedékenyen és szándékos szendeséggel válaszolt, de valóságban csak a fiával foglalkozott, akinek orrát, arcát simogatta és akinek mozdulatait egy anyatyuk aggodalmasságával kísérte tekintetével.

- Jobban van már, mint itt lenni, - mondta Keresztély.

- Igen, megint színt nyer az arca, szólt a királyné azon bizalmas hangon, melyen csak akkor szóltak, amikor a gyermekről beszélgettek.

Ez mindkettőjükre mosolygott, és kedves hízélgéssel egymáshoz nyomta homlokaikat, mintha értené, hogy kis karja az egyetlen kapocs, mely ezt a két, egymáshoz olyan kevésbé hasonló embert egymáshoz fűzi... Lenni, a gyaloguton összegyűlt néhány kíváncsi, akik a fejedelmek megérkezéséről hallottak és most nézegették Illyria királyát és királynéját, a kik Ragusa hősiességével híresekké lettek. Mintha csak a tető szélére röpült galamb vagy megszökött papagáj volna látható, úgy csoportosultak odalenn az ácsorgók, akik nyújtogatták a nyakukat, a nélkül, hogy tudnák, miről is van szó tulajdonképpen. A vendégfogadó előtt csöndület támadt; mindnyájan az utazó ruhába öltözött fiatal párt nézték, mely mögött szőke gyermekfej volt látható.

- Jössz, Friderika, kérdezte a király, akit bántott a tömeg bémészködése.

A királyné azonban, mint olyan nő, aki megszokta, hogy a tömeggel daczoljon, nyugodtan válaszolt neki:

- Minek? Én itt nagyon jól érzem magamat.

- Azért... el is felejtettem... Rosen van itt a fiával, meg a menyével... Engedelmet kér rá, hogy üdvözlhessen téged.

Rosen nevére, aki annyi nagy és hü szolgálatot tett nekik, megcsillogott a királyné szeme.

- Derék herczegem, várom őt - mondta és mielőtt bement volna, még egy büszke tekintetet vetett az utcára. A Tuileriák rácsainál egy ember tűnt fel a ki fejével kimagaslott a tömeg közül, épp úgy, mint Laibachban történt, amikor ablakába lőttek; egy ily merényletnek a lehetősége villant át agyában és visszalépett. Hatalmas homlok, lobogó, a napban fénylő haj, és az utca zaját tudörgő kiáltás: »Éljen a király« - ez volt minden, amit a királyné ismeretlen barátjától látott és hallott. Ez a szimpatikus üdvözlés, amelyet a királyné oly régóta nélkülözött, oly benyomást tett rá, mint a lobogó tűz, hosszú gyaloglás után, nagy hidegségben; a lelke mélyéig megmelengette és a vén Rosen megpillantása még emelte ezt az élénk jól eső érzést.

A tábornok, Rosen herczeg, ő felsége katonai és polgári kabinetjének egykori főnöke, három év előtt hagyta el Illíriát, amikor a király bizalmi állásától megfosztotta, hogy egy szabadelvűt tegyen a helyére és hogy ezzel az új eszméket pártolja, azoknak a hátrányára, akiket akkor a »a királyné pártjának« neveztek. Ez bizonyára elég ok lett volna arra, hogy haragudjék Keresztély királyra, aki hidegvérrel ejtette el és bucsuzás, sajnálkozás nélkül bocsátotta el őt, Mostár és Livno hőst, a nagy montenegrói háború győztesét. Miután eladta jószágait és kastélyait, tüntetőleg hagyta el az országot és elköltözött Párisba, ahol a fiát kiházásította. A három hosszú évi várakozás, a számkivetés kínjai és egy munkátlanságban töltött élet kietlensége csak fokozta a király hálátlansága miatt érzett haragját.

És mégis, a fejedelmi család megérkezésének első hírére vonakodás nélkül sietett ide; és most büszkén és egyenesen állt a terem közepén, magas alakjával csaknem a csillárt érintve és oly nagy izgatottsággal várta a barátságos fogadást, hogy hosszú lábai remegtek és széles melle, a feszes, katonai szabású kabátban nehezen lélegzett. Csak a feje, három szál fehér, felfelé álló hajával és napbarnított, mint egy tűzben kicserzett bőrével maradt mozdulatlan. A király, aki nem szerette a jeleneteket és a látogatást kissé kellemetlennek találta, vidám, szíves hangon szólt hozzá:

- Mégis igaza volt önnek, tábornok, mondta és kiterjesztett karokkal ment feléje. Kissé lazán tartottam a kantárszárat, tehát leestem a nyeregből.

És gyors mozdulattal emelte föl vén, hü szolgáját aki térdet hajtott előtte. Abban azonban nem hagyta magát a herczeg megakadályozni, hogy a királyné előtt leboruljon és a vén hadfi tiszteletteljes, de szenvedélyes kézcsókja a számüszöttet mélyen megindította.

- Ah, szegény Rosenem... suttogta.

Lassan behunyta a szemét, hogy elrejtse könnyeit. Egy másodperczig a szép arczon fájdalom és lelki fáradtság kifejezése mutatkozott, ami az öreg katona figyelmét nem kerülte ki.

- Mennyit kellett szenvednie! - gondolta magában, mialatt reá nézett; aztán, hogy a megindulását eltitkolja, hirtelen fölállt, fiához és menyéhez fordult akik a terem másik végén álltak és vezényelt nekik mint egykor katonáinak.

- Colette, Herbert, lépjetek közelebb és üdvözljétek királynétokat!

Rosen Herbert herczeg, aki majdnem olyan magas termetű volt, mint az atyja és olyan kifejeztelen volt az arca, mint egy lócsiszárnak, fiatal feleségétől követve előlépett. Nehézkesen botjára támaszkodva lépkedett, mert néhány hónap előtt, a chantilly-i lóversenyen eltörte a lábát és bezulta néhány oldalbordáját. A tábornok kijelentette, hogy e kellemetlen incidens nélkül mindketten az ostromolt Ragusa elé siettek volna.

- És én elkisértetek volna, papa! - mondta a hercegnő hűsködő hangon, mely nevével és gyönyörű hajtincsei alól kikandikáló pisze orrocskájával különös ellentétet képezett.

A királyné nem állta meg mosolygás nélkül és kezét nyújtotta neki. Keresztély király a bajuszát pödörgetve kíváncsian nézegette a csinos kis párisi nőt.

- Hogy jut ez az ördögös Herbert ilyen gyöngyhöz? gondolta csöndes irigykedéssel, végignévezve régi játszótársán, ezen a hosszú, ostoba legényen, akinek a szemei csodálatosan kidülleszkedtek, a haja orosz divat szerint középen ketté volt választva és le volt simítva a homlokára. Aztán arra gondolt, hogy az ilyen asszonyok éppen olyan gyakoriak Párisban, mint aminő ritkák Illyriában és ebben a pillanatban egészen tűrhetőnek tetszett neki a számkivetése. Különben hisz nem is tarthatott sokáig ez a dolog. Az illyrek hamarjában meg fogják unni a köztársaságukat. Két-három hónapig távol kell lennie hazájától - ez az egész; királyi szünet ez, amelyet lehetőleg vigan kell eltölteni.

- Gondolja csak, tábornok - mondta nevetve - már rég rá akartak birni, hogy házat vegyek. Valami ur volt itt délelőtt, egy angol, aki arra akarta magát kötelezni, hogy házat rendez be nekem, butorokkal, lovakkal, istállóval, kocsival, kocsiszinnel, mosással, ezüst-neművel, szolgaszemélyeztetel, még pedig negyvennyolcz óra alatt és a város bármely részén.

- Ismerem az ön angolát, királyom; *Lévis* Tamás az ügynök az, idegenek számára...

- Igen, úgy valahogy hívták. - Volt dolga vele?

- Párisba érkezve, minden idegen magánál tisztelheti Tom urat. De kívánom felségednek, hogy az ismeretségnek vége is legyen ezzel a látogatással.

Az a különös figyelem, amelylyel Herbert herceg a cipője hegyét nézegette, mialatt *Lévis*-ről beszélgettek és az a tekintet, melyet a hercegnő férjére vetett, meggyőzték Keresztélyt, hogy a fiatalok többet is mondhatnának a Rue Royale hirhedt szélhámosáról. Egyelőre azonban nem volt szüksége sem *Lévis*-re, sem az ügynökkösködésére. Nem kellett neki sem a ház, sem a kocsi, mert vendéglőben akarta tölteni a Párisban tartózkodása idejét.

- Ön nincs ugyanebben a véleményben, *Friderika*? kérdezte.

- Bizonyára sokkal jobb lesz így - felelte a királyné, ámbár a szíve bensejében nem osztotta férje nézeteit s az ideiglenes berendezésnek sem örült nagyon.

Az öreg Rosen megengedte magának, hogy némi megjegyzéseket tegyen. A fogadóban élni? Szerinte ez nem illett az illyr királyi család méltóságához. Páris abban az időben tele volt számüzött uralkodókkal, s mindannyian »az állásukhoz méltó módon« éltek.

- Helyes, helyes, mondta Keresztély türelmetlenül, de hisz ez egészen más dolog. Azok nem hagyják el többé Párist, az bizonyos, míg mi... Aztán meg más okom is van rá, hogy ne vegyek palotát. Odahaza mindent elvettek tőlünk... Néhány százezer frank, mely Nápolyban van, Rotschild kezében, aztán a diadém, melyet *Silvis* márkinő a kalapdobozába rejtve, megmentett, ez minden, ami megmaradt. A márkinő az egész nagy utazás alatt, gyalog, a tengeren, vasuton, kocsin egy pillanatra sem eresztette el kezéből a drága dobozt. Olyan furcsa volt, olyan komikus...

Nevetett, mintha a márkinő a világ legkomikusabb embere volna.

A herceg megindultan válaszolt neki:

- Sire, előbb arról méltóztatott biztosítani, hogy sajnálja, hogy oly régóta távol álltam a szívtől. Jól van hát, kárpótoljon most kegyével a felség... Ruházzon fel a számkivetés idejére azzal az állással, melyet odahaza töltöttem be, engedje meg, hogy itt a főnöke legyek a katonai és polgári kabinetjének.

- Nézzétek csak ezt az ambíciózus embert! mondta a király vidáman és aztán barátságosan tette hozzá. De hisz már nincs kabinetem és udvartartásom, szegény tábornokom. A királynénak megvan a káplánja, meg a két komornája, Zora és a nevelőnő, én meg elhoztam Boscovichot, hogy irogassa a leveleket és Lebeau-t, hogy megborotváljon. Ez az egész.

- No, ha ez így is van, királyom, mégis van egy kérésem. Megengedné-e felséged, hogy Herbert fiamat hadsegédül, a hercegnőt pedig a királyné felolvasójául és udvarhölgyéül ajánljam.

- Én szívesen beleegyezem, herczeg, szólt a királyné és kedves mosolygásával Colette-hez fordult, a ki büszke volt az új hivatalára.

Herbert herczeg barátságos vihogással köszönte meg a királynak, hogy hadsegédjéül nevezte ki.

- A három kinevezést holnap terjesztem aláírásra felséged elé, mondta a tábornok tiszteletteljes hangon, de röviden, amivel azt akarta jelezni, hogy olybá tekinti, mintha már el is foglalta volna új hivatalát.

Mikor az ifjú király megint ezt a hangot, ezt a beszédmodort hallotta, mely az ünnepiességgel a régi időkre emlékeztette, az elbátortalanodás és az unatkozás kifejezése tükröződött vissza arcvonásain; de a kis hercegnő megpillantására megvigasztalódott. Gondolná-e az ember? Ő Sauvadon Colette, a bercy-i híres borkereskedő leánya, Friderika királynénak udvarhölgye. Milyen feltűnést fog ez kelteni azokban a megközelíthetetlen arisztokrata körökben, amelyekbe ugyan, mint Rosen nejét bizonyos ünnepekre bebocsátották, de bizalmas érintkezésre méltónak nem találták.

- Ma az első ebédet eszszük a számkivetés földjén, mondta a király komolyan. Szeretném, ha jó kedvben folyna le és ha barátaink részt vennének benne.

Mikor azonban észrevette, hogy Rosen erre a ceremónia nélkül való meghívásra nagyon ijedt arcot vág, gyorsan hozzátette:

- Igaz, igaz, az etikett, a ruha! Erre nem is gondoltam! Az ostrom óta minderről leszoktunk, és főudvarmesterünk sok javítani valót talál majd ezeken a dolgokon... Csak azt szeretném, ha holnap kezdené a munkáját.

Ebben a pillanatban a tágranyitott ajtók mögött megjelent a főudvarmester, és jelentette, hogy ő felségeik ebédje készen van. A kis hercegnő hirtelen felegyenesedett, hogy Keresztélynek karját nyujtsa, a király azonban a királynét fogta karon és mitsem törődve vendégeivel, bevezette a terembe.

Az, a csillárok és lámpák daczára is csaknem sötét volt, s úgy tetszett, mintha az ebből a szobából száműzött napfény az alkony árnyát vetette volna a butorokra. Ezt a szomorú benyomást még növelte az ellentét, melyet a hosszú, nagy asztal és a kevés vendége képezett; az egész fogadót fel kellett forgatni, hogy a fő-fő-illetem követelményeinek megfelelő asztalt találjanak, melynek egyik végén a király, meg a királyné ültek, anélkül, hogy mellettük, vagy velük szemben helyet foglalt volna valaki. Ez a kis Rosen hercegnőt csodálkozással töltötte el. A ruhák sokfélesége sem tetszett neki. Keresztélynek rövid volt a kabátja, a királyné utazóruhában ült ott, Herbert séta-toálettje nagyon elütött szerinte Alfeus atyának reverendájától, ehhez meg a tábornok gazdag disztitűs egyenruhája - összevéve nem volt nagyon impozáns az egész. Csak a káplán ruhája volt egy kissé magasztos.

- Quae sumus sumpturi prima die in exilio... mondta a szerzetes kinyujtott kezekkel és úgy látszott, mintha ezek a lassan ejtett szavak meghosszabítanák a király számkivetésének idejét.

- Amen, rebege a trónjától megfosztott fejedelem, amint a latin szavak eszébe juttatták mindazon keserveket, melyeket a száműzetés okozott neki.

De a sima, könnyed embernél a legerősebb benyomások sem tartottak sokáig. Alig ült le, visszatért a vidámsága, sokat beszélt, még pedig a jelenlevő párisi nőkre való tekintetből, francia nyelven, melyet tisztán, bár némi olaszos kiejtéssel beszélt. Komikusan hősködő hangon beszélte el az ostrom néhány epizódját: hogy milyen komikus figura volt Silvis Eleonóra márkinő, zöld kalapjában és csudálatos kendőjével. A gyanutlan hölgy szerencsére a neveltjeivel együtt más szobában ebédelt és a király tréfáira felhangzott kaczagást nem hallotta. Azután Boskovich meg a virággyűjteménye voltak a király élczeinek célpontjai; igazán úgy tetszett a dolog, mintha a rakoncátlanságával meg akarta volna magát boszulni, a helyzet súlyos voltán. Boskovich udvari tanácsos apró emberke volt, bizonytalan korban, félénken, szendén maga körül tekintető, hülye nyul-szemekkel; jelentékenyen értett a jogtudományhoz és szenvedélyesen szerette a botanikát. Raguzában a jogtudósnak nem volt dolga, hát egy olyan ember öntudatlan vakmerőségével látott lövöldözés közben a növénygyűjtés munkájához, mint akinek egész lényét egy eszme foglalja el; a legnagyobb lármában, zavarban csupán egy gondolata volt: gazdag növénygyűjteménye, melyet a felkelők kezében kellett hagynia.

- Képzeld csak el szegény Boskovich, mondta neki Keresztély, hogy megijeszsz, gondold el, milyen örömtűzet gyujthattak volna a te száradt növényeidből. Kérdés az is, hogy a köztársaságnak, melynek olyan kevés a pénze, nem jutott-e eszébe, hogy itatóspapirosaidból esőköpenyt csináltasson a katonaságnak?

A tanácsos a többiekkel együtt nevetett, de aztán dult arczczal rebegett valamit, elárulva ezzel gyerekes félelmét.

- Milyen gyönyörű, milyen elmés a király! gondolta a hercegnő, akihez a király minden percben odafordult, hogy ezzel is csökkentse a távolságot, melyet a ceremóniák erőltettek rájuk.

Öröm volt látni, hogy a felség tekintetétől milyen egyszerre felvidult a kis hercegnő, mint játszott a legyezőjével, mint sikoltott és dőlt hátra a nevetéstől meg-megrendülő felső testével. Ugy látszott azonban, hogy a királynő távol akarja tartani magát ettől a pajkos vidámságtól.

Csak néhányszor, amikor az ostromról volt szó, tett néhány megjegyzést, mindig csupán azért, hogy a király bátorságát, hadászati ismereteit igaz világításba helyezze, aztán folytatta a beszélgetését a vén tábornokkal, aki félhangosan tudakozódott az udvar tagjainak dolgairól, akiknek megvolt az a boldogságuk, hogy az uralkodót Raguzába kísérhették. A legtöbben ott maradtak közülök s majdnem minden névnel, melyet Rosen kérdezősködései közben kiejtett, a királyné komoly szava hangzott válaszképpen:

- Meghalt, meghalt.

Ugy csengett ez a szó, mintha még friss bánatot hirdető lélekharang hangja volna.

Ebéd után azonban, amikor a terembe visszatértek, Friderika valamivel vidámabb lett; Colettet a pamlagra, maga mellé ültette és azzal a kedves bizalmassággal beszélt vele, mely olyan rokonszenvessé tette őt s amelynek ugyanaz volt a hatása, mint szép kezének szorításaé. Mintha ezek a finom, erős ujjak jóttevő erélyt kölcsönöztek volna annak a kéznek, melyet átkulcsoltak.

Hirtelen megszólalt a királynő:

- Jöjjön, megnézzük, hogy lefektették-e már Zárát.

Egy hosszú, ládákkal és nyitott bőröndökkel, egymásra dobált ruhadarabokkal és fehérneművel telerakott folyosó végén volt a kis hercegnek szobája, mely az ernyős lámpának

fényétől volt bevilágítva. Egy cseléd bőröndön ülve aludt; a fején a dalmát nők fejéke, a fehér főkötő meg a vörösszegélyű kendő fehérlett. Az asztal mellett az udvarmesternő aludt, könyökét gyöngén odatámasztva az asztalra, az ölében nyitott könyv hevert. Még álmában is ott volt az arcán az a regényes és érzelgős vonás, amelyet a király az imént csufolt ki. A királyné belépése nem ébresztette föl, a gyermek azonban ágyfüggönyeinek suhogására odanyomta kis öklét a fekvőhelyre és merev, tágra nyitott szemmel tekintve anyjára, fel akart ülni az ágyán. Néhány hónap óta annyira megszokta, hogy éjjel felébresszék, a szökésre felöltöztessék és hogy új alakokat, arcokat lásson maga körül, hogy álma nem volt többé a régi, egészséges, megszakíthatatlan, nem volt többé az a boldogságos utazás az Álom birodalmában, melynél a lélekzet szabályosan, alig észrevehetően mozgatta kis, félig nyitott száját.

- Jó estét, mama, - mondta egészen halkan, megint menekülnünk kell?

Ez az alázatos, megható kérdés eléggé jellemezte a gyermeket, aki nagyon sokat szenvedett és erejét felülmúló szerencsétlenségen ment keresztül.

- Nem, nem kedveském, most már biztonságban vagyunk. Aludjál, aludnod kell.

- Ó, annál jobb. Robistor óriással megint elmegyek majd az üveghegyekbe. Olyan jó volt ott.

- Ezek az Eleonóra asszony meséi, melyek elcsavarják a gyerek fejét - mondta a királyné halkan. Szegény kicsike, az élet olyan kevés vidámságot nyújtott neki, hogy csak a mesékben találja örömét. Mégis, csak hamar el kell majd határoznunk magunkat, hogy valami másra is tanítsuk.

Mialatt ezeket mondta, lesimitotta a gyermek párnájának ránczait és, mint valami egyszerű, polgáranya, nagy gyöngédséggel igazította meg az ágyacskát, ami Colettének a királyságról alkotott nagyszerű véleményét erősen meggyöngítette. Amikor aztán lehajolt, hogy fiát megcsókolja, ez a fülébe sugva, azt kérdezte, hogy a messziről idehallatszó zajt az ágyu, vagy a tenger okozza-e? Egy-két másodpercig a bizonytalan, folytonosan tartó zajt hallgatta a királyné, mely időnként megreszkettette az ablakokat és az ajtókat, a házat, tetejétől alapzatáig, megrázta, gyöngébb, majd erősebb lett és végre folyton megújuló hanghullámokban a távolban elenyészett.

- Ez Páris, fiam. Aludjál csak.

És a trónjáról lebukott kicsike, akinek Párisról mindig, mint a menedékhelyről beszéltek, a forradalmi város lármájától megnyugtatta, álomba merült.

A királyné és Colette visszatértek a fogadó terembe, ahol fiatal, előkelő hölgyet találtak, aki a királylyal csevegett. A beszélgetés bizalmas hangja és az a távolság, melyben a többiek tőlük álltak azt mutatták, hogy az illető magas állású személyiség. A királyné a csodálkozás hangján kiáltott föl:

- Mária!

- Friderika!

Tárt karokkal siettek egymás felé.

Rosen Herbert feleségének kérdő tekintetére megmondta a látogató nevét; a palermói királyné volt. Valamivel magasabb és karcsubb volt, mint illyriai unokatestvére és néhány évvel idősebbnek is látszott nála. Sötét szeme, fekete, a homlokáról simán felfésült haja, halvány arczsine, olasz nőnek tüntették föl, ámbár német családból született. Nem volt benne semmi németes, csupán a hosszú és éppen nem tele felső testének feszes tartása és arcának büszke mosolya. A korán árvaságra jutott Friderika ezzel az unokatestvérével együtt nevelkedett Münchenben és daczára későbbi elválásuknak, mindig melegen vonzódtak egymáshoz.

- Tudod, nem is várhattam be... mondta a palermói királyné, kezében tartva barátnője kezét. Cecco soha sem jött haza, hát nélküle mentem el. Olyan gyakran gondoltam rád, mindkettőtökre... Csöndes éjszakákon úgy tetszett, mintha Raguzáról, Vincennesről hallanám az ágyudörgését.

- Csak a caserta-i ágyubömbölés visszhangja volt az, szakította félbe Keresztély, czélozva arra a hősiességre, amellyel a királyné néhány év előtt a detronizálása és száműzetése ellen védekezett.

- Ah, igen, Casertá! - sóhajtott a palermói királyné. Bizony, faképnél hagytak bennünket. Milyen együgyűség volt tőlük! Mintha a föld valamennyi koronájának nem kellene egyet-értentie!... No, de hiszen most már vége mindennek. A világ kirepült tengelyéből...

Aztán Keresztélyhez fordult.

- Mindegy! Tisztelet, becsület önnek! Ugy bukott, mint egy király!

- Óh, mondta ez, Friderikára mutatva, a valódi király kettőnk közt...

Feleségének egy intése elhallgattatta. Mosolyogva hajolt meg és forgolódzott a sarkán.

- Jer, Herbert, szivarozni szeretnék, mondta a hadsegédének és kilépett vele az erkélyre.

- Nekem ő felségével el kell mennem, mondta neki Herbert halkán, az atyám majd haza visz téged.

A király is oda lépett hozzá:

- Azért ne haragudjék rám nagyon, hercegnő. Megkezdődik a szolgálata.

- Életünk minden pillanata felségedé, felelte a fiatal asszony, szentül meggyőződve arról, hogy valami rendkívül fontos és titkos üggyről, sőt talán az összeesküvők első összejöveteléről van szó. Ah, ha csak ő is ott lehetett volna köztük.

Keresztély a királyné szobája felé indult, de az ajtónál megállt.

- Itt sirnak, mondta visszafordulva Herberthez. Ide nem megyek be. Jó éjt!

Az utcára érve, az öröm, a megkönnyebbülés hangos kiáltásában tört ki, karjával belekapaszkodott hadsegéde karjába és hatalmas füstfellegeket futt friss, még a vendéglő ajtajában meggyújtott szivarjából.

- Látod, barátom, mondta, olyan jól érzi magát az ember itt a többiek közt. Beszélhetek, tehetek amit akarok és ha csinos lány halad el mellettem, hátrafordulhatok és megnézhetném anélkül, hogy az európai egyensúly veszélyeztetve volna. Ez a számkivetés előnye. Mikor tiz esztendő előtt itt voltam, csak a Tuileirák ablakából, meg a disz-kocsi magas üléséről láttam Párist. Most mindent meg akarok ismerni, mindenüvé el akarok menni. De az ördögbe is, én itt rohanok, száguldok, te pedig - sántikálsz utánam, szegény Herbertem. Gyere, ülünk kocsiba.

A herceg tiltakozni akart. Erősítgette, hogy a lába nem fáj; elég erősnek érzi magát, hogy gyalog is elérjen a célhoz. De Keresztély nem engedett.

- Nem a, mondta vidáman, nem akarom, hogy a kísérem már az első alkalommal megbetegedjék.

Odaintett egy kocsist, aki kocsijának ropogása és gebéje csontos hátának örökös ostorozása közben a Concordia-tér felé igyekezett. A király könnyedén beugrott a kocsiba és gyerekes örömmel ült le az öreg, rongyos ülőpárnára.

- Hová, királyom? kérdezte a kocsis, anélkül, hogy sejtene, milyen jól választotta a megszólítást.

És Keresztély, Illyria királya, az iskola mögé bujt ficzkó büszke, győzelmes hangján válaszolt:

- Mobbille-be.

MÁSODIK FEJEZET

Egy royalista.

Két ferenczrendi szerzetes sietett a Monsieur-le-Prince utcán végig; fedetlen kopasz fejüket verdeste az eső. Az utca, daczára a quartier Latinben tett változtatásoknak, melyek ennek a városrésznek régies jellegét nem tudták megváltoztatni, még mindig megtartotta eredeti formáját. A diákok utcája volt, tele könyvkereskedésekkel, tejcsarnokokkal, szatócsüzletekkel meg olyan üzletekkel, melyekre ez volt írva: »Arany- és ezüstneműek vásárlása és eladása.« Ezek a boltok mindig tele vannak, nappal éppen úgy, mint éjszaka egy részén diákokkal, persze nem olyanokkal, mint azelőtt, akiknek alacsony sipkájuk van, amely alól leomlanak göndör hajfürtjeik, hanem leendő ügyvédek, divatos, szűkfelöltőkben, előkelően fésült hajjal, keztyüs kézzel óriási bőrtáskákkal a hónuk alatt. Az arczuk ravasz és hideg. A jövő orvosai is ott vannak ezekben a boltokban; ezek meg olyan urak, akik a naturalista természetű tanulmányaik daczára is fogékonyak az élet örömei iránt és szívesen kárpótolják magukat azért, hogy folytonosan a halállal kell foglalkozniok.

Ebben a korai órában az utca tele volt fiatal leányokkal, kik a reggeli öltönyben, papucsban, az éjszakai virrasztástól vörös szemmel, fésületlen hajukat főkötő alá gyömszőlve, tejet vásároltak reggelire. Némelyikük nevetgélve sietett az esőben, mások méltóságteljesen, a pléh-edényeket hanyagul tartva kezükben, a letiprott sarku cipőben és szinehagyott ruhában is a szinpadi hercegnők közönyös fenségével haladtak előre. Minthogy pedig a szűkfelöltő és az óriási bőrtáska daczára is fiatal marad a fiatal szív: a diákok bizony odamosolyogtak a szépek felé:

- Ej, nézd csak: Lea!

- Jó reggelt Clémence.

Az egyik gyalogutról a másikra ilyen kiáltások röpködtek; futtában megbeszélték az esti összejöveteleket a »Medicis«-hez vagy a »XIII. Lajoshoz« címzett kávéházban; néha aztán az ugynevezett merész és rosszul fogadott tréfák alkalmat adtak arra is, hogy az örökké egyforma hölgyek olyan kijelentéseket tettek, melyek nem nagyon illettek az ajkukra.

- Pusztuljon, maga szemtelen!

A szerzetesek csuhájának furcsának tetszhetett, hogy surolnia kellett ezeket az ifjakat és leányokat, a kik a szemükbe nevettek a szerzeteseknek. Persze, csak úgy titokban, mert az egyik francziskánus, aki olyan sovány, fekete és száraz volt, mint a szent János-kenyér, a bozontos szemöldéivel oly ijesztő mint egy kalóz és a redős, kötéllel összetartott csuhája az atléta idomait és izmait árulta el. Különben sem ő, sem társa nem törődött sokat az utcával, melyen nagy lépésekkel, maguk elé tekintve, siettek tova.

Az idősebbik hirtelen megállt és odaszólt a társának.

- Itt van.

Ez az »itt« szegényes és rossz hirű vendégfogadó melynek bejárása egy »könyvkereskedés«-ben ujságokat, régi röpiratokat, »szép uj nótákat« árulgattak két krajczárként darabjáért; aztán meg képekkel gazdagon ellátott könyveket, melyekben a Paprika Jancsi minden elképzelhető alakban szerepelt; a sörfőző »Rialtó«-hoz volt czimezve és nem állt egyébből, mint egy pinczebódéból, meg egy kisasszonyból, akinek velencei fejéke vala.

- Elment Elysée ur? - kérdezte az egyik szerzetes, beszélva a fogadó egyik ablakán a szobába.

Egy kövér asszonyság, akinek nagyon sok diszesen butorozott szobán kellett átsétálnia az életében, míg magának bérelhetett egyet, lustán, hanyagul válaszolt a kérdésre:

- Hogy elment-e? Ebben az időben? Inkább azt kérdezték volna, hogy visszajött-e már.

Mikor azonban észrevette a csuhát, rögtön megváltoztatta a hangját és a legnagyobb ijedtséggel mondta meg *Mérait* Elysée lakásának ajtó-számát.

- 36-dik szám; az ötödik emeleten. A folyosó végén.

A szerzetesek felsiettek a lépcsőn és egy sereg szűk folyosón mentek keresztül. Az ajtók előtt számos piszkos csizma, meg kis, a szivárvány minden színét viselő női cipőcskék sorakoztak, melyek akár elegánsak voltak, akár viseletesek, a tulajdonosuk erkölcséről egyformán szép históriákat mesélhettek volna mindmegannyian. A szerzetesek azonban rájuk se nézve, haladtak el előttük, daczára annak, hogy a durva csuhájuk és a lelógó nagy keresztjük a legérdekesebb cipőket érintették utközben. Csak pillanatra hőkölte vissza akkor a mikor egy csinos leány, piros alsószoknyában férfikabátot vetve meztelen vállára és karjaira, a harmademeleti folyosón végigszaladt és a lépcsőjéhez érve, lekiáltott valamit a pincérnek.

A két ember csak jelentős pillantást váltott.

- Ha ez az az ember, akiről maga beszél, dörmögte a kalóz-pofájú idegenszerű kiejtéssel, akkor furcsa kis tartózkodási helyet választott magának.

A másiknak finom, okos vonásaira szelid, papias ravaszságra és türelmességre valló mosoly ült.

- Szent Pál a pogányok közt, mormogta.

Az ötödik emeletre érve, a szerzetesek egy pillanatra zavarba jöttek, mert az alacsony és sötét folyosón az ajtók számát nem tudták felismerni. Némelyik ajtóra névjegyek voltak kisközzelve, melyeken csupán női keresztnév volt olvasható, de sem a társadalmi állás, sem a foglalkozás nem volt megjelölve; például: »Mlle Alice.« És az ilyen ajtók valamelyikén kopogtassanak a jámbor férfiak találomra?!

- Biz isten, nincs más hátra, mint, hogy a nevét kiáltsuk, mondta a fekete szemöldökű, és rögtön harsogó hangon, mint a hogy vezényelni szokás, elkiáltotta magát:

- Mérait ur!

Épp ily erősen és áthatóan hangzott fel a válasz a folyosó másik végén volt szobából. És mikor az ajtó kinyílt, ugyanaz a hang vidáman csengett tovább:

- Hát ön az, Menyhért páter? Az pech! Azt hittem, valami pénzes levél... De azért tessék csak... üdvözlöm tisztelendőségteket, - tessék helyet foglalni, ha találhatnak.

Valóban, a butorok könyvekkel, ujságokkal, folyóiratokkal teljesen be voltak borítva, úgy hogy a tizenhatszadrangu fogadó silány berendezését, a piszkos padlóból, a rongyos pamlagból és a három székből igen kevés volt látható. Az ágyon nyomtatványok heverték ruhadarabok szomszédságában, a vékony barna takarón, ez alatt pedig a szoba lakója pihent és azzal foglalkozott, hogy piros czeruzával aláhuzogatta a nyomtatványok egyes sorait. A szegényes dolgozó szoba a világosságot a szomszéd háztetőkről kapta, melyek visszaverték az ólom-szürke égbolt gyöngye fényét; ugyanez a szín volt az uralkodó Mérait hatalmas, szenvedélyes vonásain és ez a csodálatos szürkeség olyan különös, okos és szomorú kifejezést kölcsönzött arcának, olyan sajátossá tette azt, aminővel csak Párisban találkozhat az ember.

- Még mindig ebben a lyukban vagyok, a mint látja Menyhért atya. Hja már így van a dolog. Mikor tizenhatsz év előtt Párisba jöttem, ide szálltam s azóta nem mentem el innen. Minden sarokban egy álom, egy reményem van eltemetve, melyeket itt látok viszont megint ezekben az írásokban a porrétegekben... Meg vagyok róla győződve, hogy jobb éneket hagynám itt, ha elköltözném... Ez olyan bizonyos, hogy akkor is megtartottam a szobát, amikor elutaztam oda...

- Nos, hogy is áll a dolog az utazásával? kérdezte Menyhért atya, a szemével intve társának. Azt hívém sokáig fog oda maradni. Hát mi történt? Talán nem tetszett az állása?

- Óh, ami azt illeti, felelte Méraut, megrázva sörényét, bizony az állás nem is lehetett jobb. Egy nagy követ fizetését kaptam, lakásom, lovaim, kocsim, szolgálaim voltak. Az egész világ szeretetreméltó volt hozzám, a császár, a császárné, a főherczegek, - és mégis unatkoztam. Páris kellett nekem, a Quartier Latin, könnyű, meleg, fiatalos levegőjével, az Odeon karzata, a sajtóból kikerült új könyvek, melyeket állva lapoz át az ember.

- De ez nem minden, folytatta azután és a hangja komolyabb lett. Ön ismerte elveimet, Menyhért atya. Tudja, mit akartam, mikor azt az állást elfoglaltam, - a kis emberből királyt akartam csinálni, valóságos igazi királyt, a milyent most már ritkán lát az ember, fel akartam nevelni, kiképezni, az élet nagy feladataira előkészíteni, melyek tulnőnek a fejükön rendesen, lenyomja őket, mint a középkori fegyverzet, mely a gyűjteményeink közt látható, hogy meg-szégyenítse kiskoru vállunkat, összenyomult mellünket. De aztán szépen jártam, kedvesem. Liberálisok, reformerek, haladók játszották ott az első szerepet, új eszméikkel; ezek a nyomorult filiszterek, akik nem tudják megérteni, hogy a pusztulásra kárhoztatott királynak inkább a harc-zban, a lobogóba burkolózva kell elesnie, semmint tűrnie, hogy a nagyapó-székből tologassa ide-oda valamely parlament. Mindjárt az első leczke-óra után óriási felfordulás volt a palotában. »Honnan jön ez az ember, mit akar ez a barbár?« kiáltották. Aztán a lehető legnagyobb szeretetreméltósággal kérték, hogy csupán az egyszerű pedagógiai kérdésekre szorítkozzam. Ezt aztán megköszöntem szépen, vettem a kalapomat és ajánlottam magamat ő felségeiknek.

A hangja erős volt és tiszta, és szónor, a fém csengéseként hangzó délies kiejtése még zenésebbnek tüntette föl az orgánumát. Beszédközben az arcza is megváltozott. A nyugodt állapotában aránytalanul nagy, csunya fejét fekete, vad rendetlenségben leomló sörényszerű haja diszította, melynek egy tincse elől a homlokánál fehér volt; az orra széles és szabálytalan, a szája nagy szakálltól nem árnyékolta elélyt kifejező; a bőr színe oly sötét, mintha égett volna és terméketlennek, porhanyósnak tetszik, mint a vulkánikus talaj. A szenvedélyessége azonban szokatlanul élénkké, elevenné tette ezt a fejet; mintha függöny, sűrű fátyol szakadna szét a tüzhelyen és a lángok jólesően és meleget sugározva, lobbannának föl utána: úgy lángolt a bőbeszédű szenvedélyessége a szemében, orrán és ajakán és szívének meleg vére elevenné tette a virrasztástól halavány arcát. A Languedoc kopár, terméketlen, portól szürke vidékei, Méraut szülőhelye, mikor a kérlelhetetlen nap a felhőtlen égen aláhanyatlik, szintén ilyen tündéries fény- és árnyképekben tündöklök, melyek a fény kialvásához, a szivárvány lassu, csöndes elenyészéséhez hasonlítanak.

- Tehát megunta ezeket a gyönyörűségeket? kérdezte a vén szerzetes, akinek behizelgő, tompa hangja a legnagyobb ellentéte volt Méraut szenvedélyes kitörésének.

- Teljesen, mondta ez elélyes hangon.

- Egyik király nem olyan mint a másik. Ismerek egyet, akinek az önnézetei...

- Nem, nem Menyhért atya. Annak vége. Még megkísérelni sem akarnám többé a dolgot, mert félek, hogyha közelebből megismerem a koronás főket, örökre elmulnának a királpárti érzületeim.

A ravasz szerzetes rövid szünet után kerülő után közeledett Mérautoz.

- A hat hónapi távollét károkat okozhatott magának... Ugy-e?

- No nem, legalább nem sokat. Először is Sauvadon bácsi hü maradt hozzám, tudja az a bercy-i gazdag borkereskedő. Minthogy a hugánál gyakran vannak társaságok és ő részt akarna venni a társalgásban azzal a feladattal tisztelt meg, hogy hetenkint háromszor »gondolatokat verjek belé mindenféléről«, amint ő mondani szokta. A jó ember naivsága és bizalma igazán

megható. »Méraut ur, mit higgyek erről a könyvről?« - »Azt, hogy utálatos.« - »De mégis azt hittem... tegnap este hallottam a hercegnőtől...« - »Ha már van önnek véleménye, akkor én fölösleges vagyok itten.« - »Nem, nem, drága barátom, hisz jól tudja ön, hogy nekem nincs véleményem.« - Tényleg úgy van, hogy mindent vakon elfogad, amit nyujtok neki. Én úgy szólván a gondolkodó lelke vagyok, úgy hogy távollétem alatt nem is beszélt többet, mert nem voltak gondolatai. Látnia kellett volna az örömet is, amelylyel fogadott, mikor visszatértem. - Azonkívül két oláhom is volt, akiket államjogra tanítottam.... Elvégre ez is valami... Most meg »Emlékirat Raguza ostromáról« czimmal irtam valamit, hiteles okmányok alapján.

Mialatt fokozódó izgatottsággal olvasta föl lángoló kifejezésekkel teli munkáját, nevetés, láрма, pohárcsörrenés, tányércsörömpölés és egy agg zongora kellemetlen hangjai közt fölébredt a fogadó népe.

A szerzetesek azonban nem törődtek a hangoknak eme zagyvalékával, annyira el voltak ragadtatva a királyság védelmére irt hatalmas izzó szenvedélyességű cikktől; a nagyobbik közülök remegett az izgatottságtól, toppantott a lábával s csak úgy nehezen tudta elfojtani lelkesült felkiáltásait, mialatt izmos karját széles mellére nyomta, mintha szét akarná zuzni. Mikor a felolvasásnak vége volt, a karjaival ide-oda hadonázott és valósággal kilökte magából ezeket a szavakat.

- Igen, úgy van! Ez az igazi! Az isteni, a törvényes, az abszolút jog! Nem kell parlament, ügyvédség! Tűzbe az egész csürhével!

Ez alatt úgy fénylett, úgy lángolt a szeme, mint a szent Hermandadtól megégett máglya. A csöndesebb Menyhért atya meglegedett azzal, hogy Méraut-nak szerencsét kívánjon a művéhez.

- Remélem, hogy most mégis csak a neve alatt adja majd ki a könyvet.

- Éppen oly kevésbé, mint a többieket. Hisz ön tudja, hogy nem vagyok hiu ember, s csak gondolataimat akarom terjeszteni. A könyvet megfizetik - a mit különben Sauvadonnak köszönhetek - de én ingyen is épp oly szívesen megírtam volna. Oly szép dolog a sülyedő királyság történetét leírni, a régi, a királyságokkal együtt tönkremenő világ mind gyengébbé váló lélekzetvétele hallgatni... Ez legalább oly király, aki királyilag bukott és aki bukásában is büszke példát adott másoknak. Mondom, hős ez a Keresztély. A naplóban, mely a főrése az emlékiratnak, egy séta van elbeszélve, melyet a király Szent-Angelónál golyózáporban tett meg... Igazán, fényes dolog!

A két szerzetes egyike lehorgasztotta fejét. Jobban tudta, mint bárki más, hogy áll a dolog ezzel a sétával, de egy nála hatalmasabb akarat hallgatásra készítette. Meglegedett azzal, hogy odaintsen a társának, aki rögtön felemelkedett és Mérautoz fordult:

- Jól van hát. Ennek a hősnek a fia az, aki miatt Alfeus atyával idejöttem. Elvállalná ön a királyi herceg nevelését?

- Nálunk nem kap ön sem palotákat, sem kocsit, folytatta Alfeus atya szomoruan. Trónjuktól megfosztott fejedelmeknek fog szolgálni, akiknek környezete a több mint egy év óta tartó számkivetés által csöndes és szomorú lett. A királyra azelőtt rájött néha a liberálizmus, de bukása óta belátta ennek helytelenségét. És a királyné, - a királyné fenséges, - meg fogja látni.

- Mikor? kérdezte a lelkesült Méraut, aki megint arról kezdett álmodozni, hogy a szíve szerint fog királyt alkotni.

Rögtön megbeszélték, hogy a következő napon találkozni fognak.

*

A templom kapuja nyitva volt; elegáns fogatok álltak meg előtte. Az isteni tisztelet megkezdődött; orgonazugás és ének hallatszott ki az utcára. A templom üres volt, a világítás gyér, csak a kis oltári lámpák és a hulló hó gyöngye világításától derengett félhomály a helyiségben. A templom hajója csaknem kör alakú volt; a falakról hosszú zászlók lengtek alá, Jeruzsálem vörös keresztjével diszítve, mellettük tarkára festett szobrok álltak, elől az osszunai márvány Margit-szobor. A festett, gerendákkal megerősített fatető, a főoltár, a mennyezet alatt, a kórus üres székeivel, és a hold elenyésző sugarai a felütött ima könyvön: mindez ingó határozatlan körvonalakban látszott csak. A kórus alatt rejtett lépcső vezetett a templom alsó részébe, ahol ma - talán a katakombákra való emlékezettel - az isteni tiszteletet tartották.

A terem szélén, római oszlopoktól tartva, látható volt a jeruzsálemi szent sir utánzata, melynek alacsony ajtaját és szűk kriptáját számos lámpácska lobogó lángja világította be; fényük a színes viaszból formált élet-nagyságu Krisztusra esett, kinek vérző sebei a fehér lepel alól rózsaszínűknek látszottak. A másik oldalon sajátságos, az egész keresztény hőskölteményt magába foglaló szobor-csoport állott, Krisztus születését és gyermekkorát ábrázolva. És úgy, mint akkor régen, most is egész sereg gyermek és vén asszony állt a bölcső előtt, azok a lények, akik szeretetet szomjaztak és csodára áhitoztak, azok a szegények, akiket Jézus olyan nagyon szeretett - és az alázatos hívők soraiban egészen elől két előkelően öltözött férfit és két sötét öltözetű hölgyet látott a csodálkozó Elysée. A hölgyek mély áhítatba merülve térdeltek a kemény kövön; az ifjabbik közülük kis gyermeket tartott imára kulcsolt védő kezeiben.

- Ezek királynék, mondta egy vén asszony, csaknem magánkívül a csodálkozástól.

Elysée összerázkódott és közelebb lépve, felismerte Illyria királyának finom, arisztokratikus vonásait és mellette a palermói király barna, csontos, ifjúsága daczára is kopasz fejét. A két asszonyból nem látott egyebet, mint fekete és szőke hajfürtöket és az egyik nőnek szenvedélyes mozdulatait. Mily jól ismerte a ravasz pap ezt a Méraut-t, a mikor ilyen körülmények közt mutatta meg neki a királynét és gyermekét, az új növendéket. Ezek az elüszött királyok, kik bemutatták hódolatukat egy istennek, aki szintén rejtőzni látszott sirjában, a bukott királyság és az elhanyagolt kultusz közt való hasonlatosság, a számkivetés szomorú csillaga, mely ezeket a szegény királyokat üres kezekkel egy kietlen külvárosban fekvő Betlehembe vezette, mindez fájdalmas érzelmekkel töltötte el a keblét. És a gyermek, aki olyan megható mozdulattal emelte föl kis fejét Krisztus bölcsője felé, amint gyerekes kíváncsiságát elnyomta valami szenvedő tartózkodás - ennek a hat éves homloknak láttára, melyre a jövő előre vetette árnyékát, arra gondolt Elysée, mily benső szeretettel és legjobb tudása szerint kell majd bánnia a gyermekkel, hogy ez a gyöngéd emberi bimbó pompás virággá fejlődhesse.

III. FEJEZET Saint-Mandében.

Az illyriai király udvarával Saint-Mandébe költözködött át.

Itt adta Méraut az első leckeórát a királyi hercegnek egy esős, téli reggelen, azon a helyen, ahol a királyné szokott szomorú álmódzásába merülni. Most ez a szoba egészen át volt alakítva: könyvek, térképek heverték az asztalon és a világítás gyér volt, mint egy műteremben. Az anya egyszerű, fekete ruhában ült himzése mellett, közelében a tanító, vele szemben tanítványa foglalt helyet, mindannyian elfogultan az első tanóra izgalmától. A kis herceg felismerte ezt a gigászi főt, lángoló szemével; emlékezett rá, hogy ezt az embert a templom félhomályában karácsonykor látta és látására eszébe jutott Robistor óriás, meg Merlin varázsló, s hitte, hogy a csodaalakok egyike van itt előtte. Elysée gondolatai épp ily fantasztikusok voltak, ő a kis gyöngye gyermekben, a korán vénült beteges arcban, a ránczos homlokban, a jövő uralkodójának képét látta, hitte, hogy ez a gyerek embereket, népeket fog majd vezetni és komoly, izgalomtól remegő hangon szólt neki:

- Fenség, ön valaha király lesz, meg kell tehát tanulnia, hogy mi az a király... jól nézzen meg engem, jól hallgasson meg, s amit szájam nem tud elég világosan kimondani, hódolatteljes tekintetem fogja jobban kimagyarázni.

Lehajolt a gyermekhez és megmagyarázta neki az Isten kegyelméből való királyság eszméjét, a királyok hivatását, elmondta, hogy az uralkodók Isten és a nép közt állnak és olyan a kötelességük, s felelősségük, mint egy halandóé sem e világon...

Hogy a kis herceg megértette mindezt, nem nagyon valószínű, - talán érezte, hogy valami éltető melegség veszi körül, járja át. A himzésére hajolt királyné azonban örömteljes meglepetéssel szivta magába a szavakat, melyeket évek óta kétségbeesetten várt, melyek fölrázták, fölébresztették szendregéséből. Oly sokáig álmodott magányában! Annyit, hogy kimondani sem tudta, s a melyeknek most Elysée kifejezést adott.

Mialatt ezt az embert, lelkesedéstől sugárzó vonásait szemlélte, éles ellentétképpen felmerült előtte Keresztély határozatlan, mosolygó arcza. Oh, ha ilyen lett volna Keresztély, akkor ők ketten most a trónon ülnének, vagy - a romok alatt... És különös! Mialatt önkéntelen figyelemmel nézegette Elyséet, úgy tűnt föl neki, hogy látta már valamikor és hallotta a hangját. Ugyan hol is láthatta ezt a genális homlokot, hol hallhatta ezt a csengő hangot, mely lényének bensőjében, szívének legrejtettebb zugában viszhangot keltett?

Mialatt a tanítás folyt az »udvar« a nagy teremben hangos diskurzust folytatott. A beszélgetést kocsizörgés szakította félbe: Herbert érkezett meg.

- Mily későn érkezel a szolgálatra, mondta neki a herceg szigorúan.

Herbert, aki kora daczára remegett az atyja előtt, elpirult és néhány szót dadogott a mentségére:

- Vigasztalhatatlan vagyok... Nem én vagyok az oka... egész éjjel szolgálatom volt.

- Tehát azért nem érkezett meg a király? kérdezte a hercegnő.

A herceg sötét tekintete elnémitotta. A király magaviseletéhez senkinek semmi köze.

- Menj fel gyorsan, a királyné ő felségének szüksége lesz reád.

Herbert engedelmeskedett, miután hiába iparkodott mosolyra birni forrón szeretett Colette-jét. Ez duzzogva ült a pamlagra, ökölbe szorított gyerek-kezével összegyűrve kék ruhájának

fodrait. Pedig Herbert már néhány hónap óta azon fáradozott, hogy szép embert csináljon magából. Feleségének parancsára bajuszt növesztett, ami az éjszakai virrasztástól és a súlyos szolgálattól halvány vonásainak iszonyu harcias kifejezést kölcsönzött. Ennek daczára azonban a hercegnő jelenlétében rendesen gyerekes és buta arczot vágott, Colette pedig kedves nem törődéssel bánt ezentul is, ujabban is bizonyítva ezzel, hogy a feleség számára sohasem »nagy férfiú« a férj.

- No, hát mi bajod van megint, kérdezte a hirtelen visszatérő férjet, aki rendkívül ijedtnek látszott.

- A király még mindig nem érkezett haza.

A jelenlevőkre, mint a villámcsapás hatott ez a néhány szó. Colette igen halványan, könnyelt szemmel ugrott föl a helyéről:

- Lehetséges?!

A herceg rövidesen szólt:

- Nem jött haza? És ezt senki sem jelenti nekem.

Silvis asszony boája idegesen rángatózott.

- Ha csak nem történt valami baja, mondta Colette, nála egészen szokatlan izgatottsággal.

E felől Herbert megnyugtathatta. Lebeau, a komornyik, nem hallott semmi rosszat a királyról, aki mellett volt, hát nem történhetett semmi komolyabb baj.

Boscovich, minden izében remegve, kérdezősködött:

- A királyné ő felségét talán csak értesítették?

- Bizonyosan nem, felelte Colette, mert a királyné csak az imént mondta, hogy az új tanítót az ebéd alatt be fogja mutatni a királynak.

És halkán, de azért elég hangosan arra, hogy mindenki meghallhatta, hozzátette:

- Az ő helyén jól tudnám, mit tennék.

A vén herceg haraggal fordult a kis polgár-leányhoz, és éppen leczkét akart neki tartani a királyok iránt tartozó tiszteletről, amikor a királyné Elyséetől és a kis hercegtől követve belépett. Mindnyájan felkeltek. Friderika boldog mosolylyal mutatta be Méraut-t. Óh, a márkinő végre alkalmazhatta gunyos köszöntését, melyet már egy hét előtt betanult.

A királyné Herberthez fordult:

- A király úgy látszik megfeledkezett rólunk. Menjen csak érte Rosen ur.

Most már meg kellett mondani, hogy a király nincs Saint-Mandében és hogy az éjt Párisban töltötte. Először fordult elő ilyesmi, és mindenki azt hitte, hogy a büszke királyné szenvedélyes hangon szól majd erről az elmaradásról.

Ez azonban nem történt meg. A királyné megőrizte nyugodtságát, s csak néhány szóval kérdezte a hadsegédétől, hogy mikor látta a királyt utóljára.

- Reggel három óra felé. Ő felsége gyalog ment az utcán, Axel királyi herceg kíséretében.

- Ah, igen... egészen elfelejtettem... valami beszélni valójuk volt egymással.

És e nyugodtan kiejtett szavak elmondása után, külsőleg legalább, ismét teljesen elfogulatlan volt.

- Menjünk asztalhoz, mondta fenséggel teli kézmozdulat kíséretében, melylyel a környezetére is nyugodt magatartást erőszakolt.

Kinek a karján menjen az asztalhoz, ha a király nincs itt? Egy pillanatig habozott, aztán hirtelen odafordult a kis Zarához, aki nagy szemével és okos arczával a beteg, korán érett gyermek különös érzésével szemlélte a jelenetet. A királyné mély, csaknem tiszteletteljes gyöngédséggel és olyan komoly mosolylyal a minőt a gyermek még sohasem látott ajkain, szólt hozzá:

- Jöjjön ön, sire!

*

A Szent Lajos-templom órája hármat üt. Hajnali három óra van.

Mély csöndbe és sötétségbe borulva alszik a Rosenék háza; a csukott ablaktáblák mögött úgy tetszik, mintha a butorok is évszázados álmukat aludnák, míg a szomszéd folyó mormolása mintha az alvónak szabálytalan, gyors légzése volna. De aki a legjobban alszik ezen a környéken, az Herbert herceg, aki negyedőrája jött csak a klubból, fáradtan és rosszkedvűen, mint rendesen, átkozva ezt az életet, mely megfosztja azoktól, akiket szeret: a lovaitól és a feleségétől; a lovaitól, mert a király éppen nem gyönyörködik a sportsman tevékeny, friss életében - és a feleségétől, mert ha a királyi pár nem él együtt, a hadsegédnek meg az udvarhölgyeknek is elváltan kell élniük, akár csak a színpadon történnék a dolog. A hercegnő Saint-Mandébe utazik rendesen, még mielőtt férje felébredt volna; s ha aztán ez éjszaka hazaérkezik, az asszony már alszik, jól bezárt ajtók mögött. Ha aztán az ur panaszkodik, Colette felségesen, könnyedén, arcának minden gödröcskéjével, mosolyogva felel neki:

- Ezzel az áldozattal tartozunk a felségeknek.

Szép vigasz a szerelmes Herbertnek, aki egyedül alszik nagy szobájában, az első emeleten, négy méter magas tető alatt, könyvek, képek, az alakját minden oldalról visszasugárzó tükrök között.

Néha, persze, ha ennyire ki van merülve, mint ma, Colette férje valami önző gyönyörűséget érzett, hogy mindenféle magyarázatások nélkül kinyújtózhatik ágyában és visszatérhet kényelmes legény-szokásaihoz, első sorban és legfőképpen az óriás selyem zsebkendőhöz, melyet most a feje köré csavarhat, amit az ő párisi hölgyének szeme-láttára nem mert megtenni.

A hadsegéd elszenderül, hirtelen azonban ide-oda mozgó lámpafény zavarja föl és erős hang csendül meg:

- Herbert... Herbert!

- Hé! Mi az? Ki az?

- Ugyan hallgass már! Én vagyok, Colette.

Tényleg Colette az, aki az ágy előtt áll, Colette, csipkéekkel diszitett, a nyakánál nyitott reggeli köntösben, egy csomóba tűzött hajjal, hátul, a nyakán egész sereg szőke tincscsel. Mosolyog a följeszített Herbert láttára, aki csimbókos fej-ékével még butábbnak látszik, mint rendesen, s akinek feje a fölborzalt bajuszszal együtt kikukkant a selyem zsebkendő alól.

De a hercegnő jókedve nem tart sokáig. Komolyan, egy olyan asszonynak határozott arcvonásaival, aki kukli-prédikációt szándékozik tartani, leteszi a lámpát az asztalra és annélkül, hogy törődne azzal, hogy a herceg még félig alszik, egymásba fonja karjait, úgy, hogy kis kezei a könyöke gödröcskéit elfödik. Aztán megszólal:

- Te persze azt hiszed, hogy ezt az életet el lehet viselni?! Négy órákor jönni haza napról-napra! Hát illik ez egy nős emberhez?

- De kedves gyermekem (hirtelen lerántja fejről a zsebkendőt és a szoba sarkába dobja) hiszen ennek nem én vagyok az oka... semmit sem szeretek annyira, mint jó korán felkeresni kis Colette-emet, szeretett asszonykámat, hogy...

És merész kísérletet tesz, - közelebb akarja huzni magának a reggeli köntöst, melynek hófehérsége hatalmasan csábítja; hanem a kezét minden további magyarázat nélkül erélyesen visszalöki.

- Ej, istenem, mintha rólad volna szó! Rólad nem beszél senki, téged mindenki a legkiválóbb erkölcsűnek ismer és képtelennek tart a legcsekélyebb... Nem is ajánlanám, hogy másilyen légy... De a királyról van szó. Mit gondolsz az ő állásában... milyen skandalum volna... Igen, ha még szabad, ha legényember volna, azoknak szabad szórakozni... ámbár a magas rang, a számkivetés méltósága... (Óh, hogy ágaskodik a kis Colette, hogy a számkivetés méltóságát kellőleg kifejezze.) Végre is ő nős és én nem értem a királynét: hát nincs vér ennek az asszonynak az ereiben?!

- Colette!

- Jó, jó, tudom már. Te éppen olyan vagy, mint az apád: »mindent, amit a királyné tesz...« no hát, az én szememben ő épp' oly hibás, mint a király, mert ő juttatta ennyire a dolgot, a hidegvérével, közönyével.

- A királyné nem hideg. Büszke.

- Ugyan?! Hát büszke az ember, ha szerelmes? Ha a királyné igazán szerette volna, úgy a házon kívül töltött első éj egyszersmind az utolsó lett volna. Beszélnie, fenyegetőznie kell, mutatnia magát. De nem szabad hallgatni ilyen hibákkal szemben, melyek megölik az embert. A király most minden éjszakáját a boulevardon, a klubban, Axel hercegnél tölti, isten tudja, miféle társaságban.

- Colette, Colette!

De próbálja csak meg valaki, Colettet félbeszakítani, amikor benne van a beszélgetésben. Ezt a jó nyelvű, polgári származású leányt, aki Párisban, az idegizgató városban nőtt fel, ahol még a bábuk is beszélnek.

- Ez az asszony semmit sem szeret a világon, azt mondhatom. Még a gyerekeit se. Hát rábizta volna különben erre a vas-emberre? Hisz megölik azt a szegény kicsikét avval a sok munkával. Éjjel álmában latinul beszél és az ég tudja, mi mindent beszél még össze. A márkinő mondta nekem, hogy a királyné egyetlen óráról sem marad el. De te ott naiv vagy szegény Herbertem...

A férj megsértődött, hirtelen elpirult, félrehuzta a száját, mint a gyerek, ha sirni szeretne. De hogyan mutasson haragot a csinos asszonynak, aki, im, leül az ágy szélére, a fejét kaczer mozdulattal arra fordítja a duzzogó felé és pajkos, kihívó tekintettel néz reá, mialatt sima, gömbölyű nyaka, ifjui keble a csipkék alól kifehérlik. A herceg arcza megint szeretetreméltó kifejezést ölt, sőt csodálatosan megélné a kis meleg kéz érintésére, melyet átengednek neki, a finom illat beszívására, melyet a szeretett asszony áraszt maga körül... De hát mit is akar tulajdonképpen a kis Colette? Nagyon, nagyon keveskét, csak egy iczipiczi kis értesítést arról, hogy... hogy vannak-e a királynak szeretői? Igen vagy nem? A kártyajáték szenvedélye tartja csak távol? Vagy talán szeret mulatni, kedveli az »erősebb« jellegű szórakozásokat?

A hadsegéd habozik a válaszszaal. Mint a király fegyvertársa, attól tart, hogy hivatalos titkot árul el, ha elbeszéli, a mit tud. Az a kis kéz azonban olyan jól tud hizelegni, olyan kíváncsian és tolakodóan viselkedik, hogy II. Keresztély hadsegéde feladja az ellenállást.

- No igen. A királynak jelenleg van szeretője.

Colettének a keze nedves lesz és hideg.

- És ki az, kérdi a fiatal asszony akadozó hangon.

- Egy színésznő... Amy Férat.

Colette egészen jól ismeri ezt a nőt, sőt iszonyúan csufnak is tartja őt.

- Óh, mondja Herbert, mintha a királyt mentetegetni akarná, ő felsége nem is tartja már sokáig.

Colette pedig látható meglepéssel szól:

- Igazán?

Herbert, elragadtatva sikerétől, bátor lesz, a selyemszalaggal merészkedik játszani, mely a köntös felső részén, a nyak tájékán éli irigylésre méltó világát. Könnyedén, sajnálkozó hangon folytatja aztán:

- Bizony, bizony, nagyon félek, hogy a szegény Amy Férat is nemsokára megkapja a kis selyemmajmot.

- A selyemmajmot? Hogy-hogy?

- No igen, azt mindenki tudja, hogy a király, ha untatni kezdi a viszony, a hölgyének egy selyemmajmot küld bucsuzásképen... ez a módja annak kifejezésére, hogy szerelme - elmúlt.

- De hisz ez hallatlan! kiáltott a hercegnő mebotránkozva.

- A tiszta igazság ez! A nagy klubban már nem mondják, hogy »otthagyni a szeretőt«, hanem: »megküldeni a majmot«...

Ijedten hallgatott el, mert a hercegnő hirtelen felkelt, vitte a lámpását és az ajtó felé szaladt.

- De hát mi ez? Colette... Colette!

A hölgy megvetőleg fordul hátra és elfojtott hangon mondja:

- Megelégettem piszkos históriáidat... undorodom tőlük.

És az ajtófüggöny mögött eltűnve, magára hagyja a szerencsétlent, a ki bamba arczczal, fellobbant érzelmekkel, kiterjesztett karokkal néz utána, semmiképen sem tudva megérteni az éjjeli látogatás és a hirtelen távozás célját. A szinpadról távozó színésznő gyors lépéseivel, köntösének hosszú uszályát összegyürve és a karjára vetve tér vissza Colette a hálósobájába. Itt, a pamlagon keleties himzett párnán igen kedves kicsi állatka fekszik; a szőre szürke selyemlágyságu, a farka hosszú, kacsaringós, a nyakáról piros szalagra kötve kis csengő lóg le. Pompás kis selyem majom ez, melyet a király a napokban küldött neki s a melyet ő nagy hálával fogadott. Ah, ha ismerte volna az ajándéknak jelentőségét. Most dühvel ragadja meg az állatkát, ezt az élő selyemgombolyagot, melyből két kis szem ragyog elő, - kinyitja a partra nyíló ablakot és vadul fölkiált:

- Hát pusztulj, piszkos bestia!

A kis majom a vízbe hull; de nem csak ő tűnik el, hal meg ezen az éjszakán, de vele együtt az álom is, mely éppen oly gyöngéd és szeszélyes volt, mint ez a majom. Elenyész az álmok és a kis hölgy lerogy az ágyra és zokogva rejtje fejét a párnák közé.

*

A szerelmi viszony már egy év óta tartott; ez az esztendő a pillangó-természetű királynak az örökkévalóságnak tetszett. Csak intenie kellett és elvakítva, mintha megvarázsolták volna, hullott a karjaiba Colette, aki eddig megőrizte asszonyi becsületét. Nem azért, mintha szerette volna a férjét, nem is erényességből, hanem azért, mert a madár-agyvelejének egyik zugocs-

kájában megvolt az ösztön, hogy tisztán tartsa a tollazatát, és aztán azért, mert igazi francia nő volt és az asszonyok ama fajához tartozott, melyet Moliére a modern fiziológusokat megelőzve, már rég olyanoknak jellemzett, akik csak képzelő tehetséggel, meg hiusággal vannak megáldva, más tulajdonságuk - nincs.

Nem Keresztélynek, az embernek, hanem Illyria királyának adta meg magát. Föláldozta magát a diadémmak, melyet a felületes regényolvasástól elbódítva, mint a szentek dicsfényét látta szeretőjének önző és szenvedélyes vonásain derengeni. Ő megtetszett a királynak addig, amíg nem tekintette egyébnek, mint új finoman festett játékszernek, mely csak átmenet volt az élénkebb természetű szórakozásokhoz. De a nőnek meg volt az a rossz izlése, hogy komolyan vette az állását, melynek ez a czime: »A király szeretője.« Azok a félig történeti, félig költött asszonyok, a korona mindazon hamis drágakövei, melyek nagyobb fényt sugároztak ki magukból, mint a valódiak, megjelentek és ragyogtak dicsvágyó álmaiban. Illyria visszahódítása, összeesküvések, melyeket legyezőjének egy legyintésével intéz, merész kalandok, dicsőségteljes partra szállás: ezek játszották a főszerepeket azokban a beszélgetésekben, melyeket a királylyal folytatott. Kitalált a képzeletében valami apród-ruhát - mert az öltönyöknek nagy szerepük volt a gondolataiban - mely lehetővé fogja tenni, hogy mindenhová elkísérhesse a királyt, ismeretlenül. Keresztélynek persze nem tetszettek ezek az ábrándos tervezgetések és aztán nem is akart olyan szeretőt, akivel politikáról kellett beszélgetnie. És mikor a gyöngéd arczocskájú, rózsás ajku Colettet, a szerelmest és odaadót az ölében tartotta, a nő magyarázatai, előadásai úgy hatottak rá, mint a gyors időváltás, mint az áprilisi hideg éjszaka, mely elfagyasztja a virágzó gyümölcsös kertet.

A király egy alkalommal konstataulta magában, hogy lelkiismereti furdalásai vannak. Egy szlávnak és egy katolikusnak nagy lelkiismerete szólalt föl benne. Mihelyt a szeszélye ki volt elégítve, utálatosnak találta a viszonyt, melyet jóformán a királyné szeme láttára tartott fenn; aztán a titkos összejövetelnek felfedezésének veszélye is bántotta. Továbbá tudatára ébredt gyalázatos kegyetlenségének, mert - belátta - gyalázat és kegyetlenség volt tőle, hogy megcsalja ezt a szegény ördögöt, ezt a Herbertet, a ki feleségének kifogyhatatlan gyöngeségéről beszél örökkön-örökké és nem is sejtette, hogy a király egyenesen Colette karjaiból jön a klubba, ragyogó szemmel és felhevülten, egy boldog pásztoróra illatát árasztva maga körül. A legkellemetlenebb a dologban az volt, hogy a vén Rosen herczeg a menyében nem igen bízott és úgy találta, hogy Herbert feje mintha csak arra volna alkotva, - kereken, mint egy vén őrmester kimondta a szót, - hogy szarvakkal ékesítsék föl.

Egy szép reggelen, mikor Colette Saint-Mandét elhagyta, a herczeg olyan különös kifejezést látott a nő arcvonásain, a grisett-arcza olyan izgatott volt, hogy Rosen egészen ösztönszerűleg - az igazi vadászembernek jó orra van - utána ment egészen addig, míg a hölgy egy ismeretes szállóba belépett. A herczegnő, nagy találékonysággal és ügyességgel ki tudta vinni, hogy a »királyi ebéd«-ről elmenekülhessen; bejött tehát Párisba, hogy a kedvesével külön szobában reggelizhessék.

Az idő oly szép volt, hogy szebbet, találkához illőbbet kívánni sem lehetett volna; meleg volt, de nem tikkasztó hőség: a langyos levegőt lehütötte a gyöngye nyugoti szél. Colette még sohasem nevetett ennyit, mint ma: a nevetése koronája volt szépségének és Keresztély, aki azt akarta, hogy a nő ne legyen számára semmi más, csak a szeretője, a reggelizés kedves örömeinek egészen átengedte magát.

Colette néhány száz lépésnyire a fogadótól fel és alá sétálgatva hirtelen észrevette az apósát...

Menekülni kellett. De hogyan? A királylyal még csak ment volna a dolog valamiképpen, annak volt rá ideje, hogy a herczeg türelmét kifárasztja. De Colette! őt várta a királynő, s talán gyanakodott volna rá, ha elmarad. A vendéglős, a kit Keresztély hivatott és a tényállással megismertetett, keresett valami mentő eszközt, de nem tudott egyéb tanácsot adni,

hogy vájják ki a szomszéd ház falát aztán... De később mégis csak jobb dolog jutott az eszébe. A hercegnő öltse fel a péklegény ruháját, a saját öltözetét rakja egy kosárba, azt tegye a fejére és azután valahol majd csak átöltözhetik megint.

Colette eleinte mit sem akart erről hallani: hát mint péklegény álljon a király előtt? Hanem a vonakodása hiába való volt, mert a veszély fenyegetett.

Egy tizennégy éves ficzkó gyorsan kivásalt ruhája Rosen hercegnőt, született Sauvadon kisasszonyt a lehető legcsinosabb péklegényre változtatta át. A herceg gyanakodás nélkül látta, hogy két pék-gyerek kilép a házból és lassan távozik.

A király ott ült a fogságban, de megszabadulva a legnagyobb gondjától; olvasgatott, szivarozott, ivott és időnkint kitekintett a függöny ablakai mögül, hogy meggyőződjék, ott áll-e még az agg krokodilus.

Mikor a vén Rosen este Saint-Mandébe visszatért, a hercegnő a világ legártatlanabb mosolyával fogadta. A herceg észrevette, hogy becsapták és nagy bölcsen hallgatott az ügryről.

A királyné azonban értesülhetett valahonnan ezekről a kalandokról.

- Sokat beszéltek mondta neki egy alkalommal komolyan, anélkül, hogy ránézett volna, - sokat beszélnek egy botrányos dologról, melybe a te nevedet is belekeverik. Óh, ne védelmezd magadat. Nem akarok erről hallani többet - csak azt ne felejtsd, hogy ez - a koronára mutatott - rád van bízva. Vigyázz, hogy *ezt* ne érje szégyen, - a fiadnak kell majd egyszer viselnie.

Nem sokára e beszélgetés után a király elhagyta Colettét és a klub-élet gyönyörűségeibe kezdett merülni. Volt egy kedves szava, melyet minduntalan használt, ezt a szót: *rigolo* (mulatságos). Klubban, színházban, regényekre elmondta a kritikáját ezzel a szóval, a miért aztán egyszerre csak rajta ragadt a »Rigolo« név, épp úgy, mint kedves barátjára, Axel hercegre a »Tyukfark« elnevezés. Rigolo és Tyukfark mindig együtt voltak, a királyt alig lehetett többé odahaza látni.

Colette fájdalommal tapasztalta a hütlenségét, de még jobban fájt neki az, hogy a királyné olyan nyugodtan viselkedik, mintha semmi sem történt volna. Megpróbált mindent, hogy a királynét kihozza sodrából, de Friderika minden bántást, kinzást, célzást olyan méltósággal és nyugodtan viselte el, mintha nem értette volna meg azokat.

Egyszer azonban a rendes sétalovaglás alkalmával elárulta magát.

Márcziusban történt. Hűvös szél fujdogált, mely a kis tónak vizét a még kopár partok felé hajtotta. A lovak lassan poroszkáltak a keskeny letört galylyakkal teleszórt ösvényen; a nyereg ropogása, a patkótól összetört száraz galyak zörgése és a zablya csörrenése nyugodtan viselkedik, mintha semmi sem történt volna. Megpróbált mindent, hogy a királynét kihozza sodrából, de Friderika minden bántást, kinzást, célzást olyan méltósággal és nyugodtan viselte el, mintha nem értette volna meg azokat.

Colette azonban, mint mindig, ha egyedül van a királynéval, a kedvencz témájába kezd. Nem merte egyenesen a királyt támadni, csak a környezetéről szólt. Nem értheti - ugymond - hogyan lehet olyan emberekkel közlekedni, akik kártyajátékkal töltik el az idejüket, csak a legocsmányabb társaságban érzik jól magukat, mint például ez az Axel herceg. És ez az ember trónörökös! Bizonyosan különös kedve telik abban, hogy a királyságot meggyalázza és lerántsa a piszokba.

Megszakítás nélkül beszélt, növekedő hévvel, mind haragosabban.

- Különben van valakije Axel hercegnek, aki a jó példával előljár. A nagybátyjának viselkedése sem sokkal jobb, mint az övé. Egy király, aki határtalan szemérmertlenséggel az egész

udvar, sőt a saját felesége előtt a szeretőivel él... Milyen türelmesnek, milyen rabszolga-természetűnek kell lennie az olyan királynénak, aki ezt a szégyent el tudja viselni?

...Friderika megborzadt, a szeme elhomályosult, és a hirtelen vénnek látszó arcza oly kimondhatatlanul szomorú kifejezést öltött, hogy maga Colette is látta, hogy a királyné, a büszkesége magaslatáról lebukott a közönséges asszonyi fájdalom mélyébe. De Friderika nemsokára visszanyerte egész büszkeségét.

- Az asszony, akiről beszél - mondta élénken, királyné és helytelen volna, ha úgy ítélnék meg, mint más asszonyokat. Ezeknek az egész világ előtt szabad boldogoknak, vagy boldogtalanoknak lenniök legkeservesebb könyeiket hullathatják, felsirhatnak, ha nagyon szenvednek. De a királynék...! Ha mint hitvesek, vagy mint anyák szenvednek, mindent el kell rejteniök, le kell nyelniök... Menekülhet a megsértett királyné szökéssel? Elváljon a férjétől, hogy ezzel örömet okozzon a trón ellenségeinek? Nem. Még ha kegyetlennek, vaknak vagy közönyösnek látszik is, fenn kell hordania a fejét, hogy megtámaszsa a koronát. És nem a gőg, hanem a nagyságunk érzete az, mely fenntart bennünket. Ez az érzés teszi lehetővé, hogy a férjjel és a gyermekekkel nyílt kocsiban kihajtassunk akkor is, ha összeesküvés, merénylet van is a levegőben; ez az érzés az, mely a száműzetést szürke látóhatárával tűrhetőbbé teszi, végül ez az érzés az, mely erőt ad, hogy bizonyos kegyetlen csufolódásokat eltűrjünk, olyan meggyalázásokat, melyekről *önnek* legkevésbé szabadna szólnia, Rosen herczegnő.

...Colette e jelenet után békében hagyta a királynét.

*

Egy napon az egész udvar a nagy teremben volt összegyűlve, a hol a királyné a hírlapokat olvasgatta. Alig futotta át az Illiriai Futárt, midőn hirtelen fájdalmas hangos kiáltásban tört ki, úgy, hogy a király, aki éppen távozni akart a teremből, megfordult és mindnyájan a királyné köré sereglettek. Az Boscovichnak nyújtotta az ujságot.

- Olvassa!

A lap az illyr képviselőház utolsó ülését közölte, melyen azt a határozatot hozták, hogy az elűzött királyi családnak a korona összes javait, összesen százötven-kétszáz millió értékben ki kell szolgáltatni, azzal a feltétellel...

- Brávó, mondta Keresztély, éppen jókor...

- Folytassa, parancsolta a királyné.

»...azzal a feltétellel, hogy II. Keresztély a maga és utódainak a koronára vonatkozó jogáról lemond.«

A megbotrányozás általános kiáltása hangzott a teremben. A vén Rosen közel volt a megfúláshoz és Alfeus arcza olyan krétafehér lett, hogy a szakállá meg a szeme még sötétebbnek látszott, mint rendesen.

- Erre válaszolnunk kell, nem hagyhatjuk, hogy rajtunk száradjon, szólt a királyné felgyuló szemét Méraut-ra szögezve, aki az asztal fölé hajolva, lázas gyorsasággal irt föl valamit az ujságlapra.

- Én így válaszolnék, mondta előrelépve és büszke, egy hü képviselőhöz intézett levél formájába bujtatott kiáltványt olvasott föl, melyben a király a megszegyenítő ajánlatot visszautasítja, és a gyerekeitől elvált atya megható szavaival nyugtatta meg hiveit, bátorságra és kitartásra szólítva fel őket.

A királyné lelkesülten tapsolt, átvette a papirost és odaadta Boscovichnak:

- Gyorsan le kell fordítani és elküldeni. Te is úgy gondolod nemde? tette hozzá gyorsan, eszébe jutva, hogy a király jelen van és hogy megfigyelik őket.

- Persze, kétségkívül... mondta a király dühösen rágcsálva a körmét; hisz ez mind nagyon szép volna... csak egy kérdés van... hogy fenntarthatjuk-e majd magunkat.

A királyné megfordult, halotthalványan, mintha arczul ütötték volna...

- Fenntarthatjuk?... Hogy fenntarthatjuk-e magunkat?... Vajjon a király az aki így beszél?

- Amikor Raguzában elfogyott a kenyérünk, akkor is meg kellett adni magunkat, mondta nyugodtan a férfi.

- Most, ha a kenyérünk elfogy, mehetünk ajtóról-ajtóra koldulni; de a királyság nem adja meg magát!

Milyen jelenet volt ez, ebben a teremben, a két ember között! A férfi fáradt, hideg, hitetlen, az asszony csaknem lángol a buzgalomtól; csak egy pillantást kellett vetni a külsejükre, hogy bensejükkel is tisztában legyen az ember. A király könnyű, finom, kényelmes ruhában, mélyen kivágott kabátban állott, a királyné karcsu és felséges, szeme villámló, az arcza piros; a ruhája: szűk lovagló öltözk, kis állógallérral és egyszerű kezelőkkel.

II. Keresztély hirtelen az öreg herceghez fordult, aki lesütött szemmel állt a kandalló mellett.

- Rosen!

- Felség?

- Csak te mondhatod meg, mennyire vagyunk. Nos, nézhetjük még a dolgokat a nélkül...

- Hogyne, - felelte a herceg, - büszke mozdulattal.

- Meddig? Megközelítőleg talán tudod?

- Öt évig.

- Nélkülözések nélkül? Annélkül, hogy szenvedniök kellene általa azoknak, akiket szeretünk?

- Ugy van, felség.

- Biztosan tudod?

- Teljesen.

- Akkor hát legyen. Adja ide a levelet Méraut, hadd irom alá.

Aztán félhangosan hozzátette, mikor a levelet aláírta:

- Nézze csak ezt a Silvis asszonyt. Nem olyan ez a hölgy, mintha azt akarná énekelni, hogy »Jó hold, oly lassan kelsz föl...«

A márkinő zöldtollas kalapjával, rövid bársony köpenyében, a kezét a szívére nyomva csak-ugyan feltűnően hasonlított egy operaénekeshez, aki éppen valami tragikoromantikus áriába akarna belekezdeni.

A király tiltakozó iratát felolvasták a parlament előtt, azonkívül Elysée arról is gondoskodott, hogy a kiáltványt a nép közt is terjeszszék.

Ennek aztán az volt az eredménye, hogy a jó morlák parasztok feljöttek Párizsba és kihallgatásra jelentkeztek ő felségénél. Ez meg dühös volt a látogatókra, mondott ugyan nekik egy pár frázist, de azért megboszulta magát rajtuk: egy-egy karikaturát készített róluk. Egyik ilyen kép különösen jól sikerült; egy *branizzai* halászt ábrázolt, széles olasz arczczal, lelógó szakál-

lal és kerek, a király látására egészen megmerevedett szemekkel, melyekből könnyek folytak alá. A remekmű másnap nagy csodálkozást és nevetést keltett az ebéd alatt, még a vén herceg is eltátotta a csőrét, annak jeléül, hogy iszonyuan vidám, és Boscovich a leghódolatteljesebb dicséreteiben törve ki, megmutatta a rajzot Elyséennek is. Az sokáig merően nézte és szótlánul nyújtotta át a képet szomszédjának. A király szemtelen orrhangon kiáltotta neki az asztal másik végéről:

- Ön nem is nevet Méraut, pedig nagyon csinos ez az én halászmű...

- Nem felség, nem tudok nevetni, felelte Méraut szomorúan. Ez a halász - az atyám.

Hasonló jelenetnek nem egyszer volt még tanúja Méraut.

Egy alkalommal, mikor megint valami küldöttség akarta hódolatát bemutatni a felségnek és amikor megint hiába várta az udvar, hogy a király megjelenjen, Méraut merev, ügyetlen lépésekkel látott egy alakot a palota felé közeledni.

A király volt. Lassan, nehézkesen baktatott előre. Elysée először párbajra vagy valami szerencsétlenségre gondolt és ezt a föltevését még megerősítette, mikor néhány percczel utóbb egy súlyos zuhanás tompa moraját hallotta. Gyorsan felsietett a királyhoz.

Az ajtó nyitva volt.

Keresztély a falhoz támaszkodva, halaványan, elváltozott arczczal, kigombolt bundával, piszkos ruhában, feloldozott fehér nyakkendővel, gyűrött, piszkos ingben állt ott. Látszott rajta, hogy serlegek mellett virrasztott az éjszaka; előtte a királyné állt, egyenesen, sötéten és haragvó, zugó, reszkető hangon szólt hozzá:

- Meg kell lennie, okvetlenül! Jöjj.

- Nem tudok... hisz látod, hogy nem tudok... később, ígérem... dadogta amaz halkán, megszegyenítve.

Azután kifogásokat keresett, gyerekesen, bamba nevetéssel... ő bizony nem ivott, óh nem! Csak a friss levegő a hideg, az tette...

- Igen, tudom már... Az mindegy, le kell jönnöd, hogy lássanak. Majd én beszélek velük, tudom, mit kell mondanom.

A mikor azonban még mindig mozdulatlan maradt s valami álmos szendergésbe merült, mely a rettentően elhalványodott, elernyedő vonásain is mutatkozott, Friderika kétségbeesett haraggal kiáltott rá:

- Hát értsd meg végre: egész jövőnkéről van szó, Keresztély! A te koronád, a fiad koronája, - melylyel ebben a pillanatban játszol. Szedd össze magad, jer,... kérlek... akarom!

Arczán gyönyörűen tükröződött vissza vasakarateréje, melyet sötéten uszó szeme sugárzott ki, s melylyel a királyt hipnotizálta. A tekintetével megragadta, erőt akart beléje önteni, levette a kalapját meg a bundáját. A király biztosabban állt már, úgy tetszett neki, és Keresztély egy pár lépéssel előre támolygott, forró kezével a királyné márványhideg kezére támaszkodva. Friderika azonban hirtelen észrevette, hogy férje közel van hozzá, hogy összeroskadjon... irtózáttal lépett hátra és utálattal lökte el magától, úgy hogy a férfi egész hosszában a pamlagra zuhant. A hölgy, anélkül, hogy egy tekintetet vetett volna az összezuzott, erőtlenségre, máris hortyogó tömegre, egyenes testtartással, félig csukott szemmel, mint egy alvajáró haladt el Elysée előtt és bánatteli hangon mormogta neki:

- Meguntam végre, hogy én a pántómimikát csináljam e silány király helyett!

IV. FEJEZET

Lévis Tamásné.

Az »idegenek számára való« ügynöknek, Lévis Tamásnak irodájába magas, fiatal férfi lépett be egy délután. Felszólította a szolgát, hogy jelentse be urának - Illyria királyát.

II. Keresztély helyet foglalt és várakozott.

Mialatt az orrát kidugva bő bundájából, türelmesen üldögélt a székén, egy tollnak könnyed perczegését hallotta hirtelen. A rács mögött, az íróasztalnál ült valaki, de nem a vén segéd, hanem a lehető legcsinosabb kis hölgyike, aki éppen az üzleti könyvekben lapozgatott.

Keresztélynek meglepett felkiáltására megfordult és szelid tekintetét a királyon nyugtatta meg. Az egész helyiséget megvilágította ez a tekintete és dallamosan megreszkettette megindult csaknem remegő hangja:

- Férjem sokáig várhatja önt, felség...

- Lévis a férje!... Férje ennek a kedves teremtésnek, a kinek olyan finom, halvány a profilje, teliek s mégis olyan kecsesek az idomai.

A király közeledett hozzá, mondott neki egy-két hízegő mondatot, de csak alig tudott beszélni, úgy dobogott a szíve, annyira el volt telve hirtelen, zabolátlan vágytól.

A nő szelid hangon szólt hozzá megint:

- Tom még mindig nem jön, igazán sajnálom. Nem mondaná meg felséged, hogy mi hozta ide? Én talán tudnék valamiben...

Látva a király habozását, kedélyesen mosolyogva folytatta:

- Felséged nyugodt lehet... én vezetem a könyveket így hát úgy is mindent tudok.

- Nem, asszonyom, a dolog nem sürgős, vagy helyesebben *már* nem sürgős. Egy óra óta egészen másként gondolkozom...

És a nélkül, hogy elmondta volna a jövedele célját, annélkül, hogy kieszközölte volna Levis-től, hogy a szeretője Amy Férat részére megint butorokat szállítson, a király elrohant a klubba.

Axel herczeg volt az első, akivel ott találkozott. A király rögtön megszólította:

- Hát nős ez a Lévis?

Axel elhaló, vörös szemmel nézett rá:

- Persze.

- Nem tudtam kicsoda az asszony?

- Leemans Sephora.

A »Sephora« név hallatára a király összerezzen.

- Zsidó nő?

- Valószínűleg.

És aztán beledörmögött a szakállába.

- Mind ostobább leszek lassankint, oh, mind ostobább.

Többet nem tudott mondani, s a király egy másik urat, Wattlelet-t volt kénytelen magához szólítani. Megkérdezte tőle, hogy ismer-e egy ilyen meg amolyan kinézésű asszonyt?

Wattelet nevetett:

- De felség, hisz ez a kis Sephora!

- Te ismered?

- Pontosan.

- No hát beszélj róla.

Watteletnek el kellett mondania a hölgy élete történetét. A birák csak azon csodálkoztak, hogy Sephora szereti a férjét.

- Lehetséges volna? Ezt a csuf páviánt, ezt a kopaszt, a ki tizenöt évvel idősebb, mint ő, ezt a szélhámos zsebtolvajt...

- Vannak nők, akik szeretik az ilyesmit.

Mit sem lehet kezdeni ezzel az asszonynyal, szólt Axel herczeg vontatott hangján és durván, mint szokott.

- Ördögbe is, hogy ne lehetne! Egy hónap alatt meglehet...

- Fogadok, hogy nem.

- Mennyibe?

- Kétezer Louisdorba.

- Tartom. Wattelet, hozasd ide a könyvet.

A könyvbe, a melybe a legképtelenebb fogadásokat szokták beírni, a következőket jegyezte be a király:

1875. február 3-án. II. Keresztély ő felsége kétezer Louisdorba fogadott, hogy még a folyó hónap vége előtt L. Sephora a szeretője lesz.

Ő királyi fensége Axel herczeg tartotta a fogadást.

- Jobb lett volna talán, ha Rigolót meg Tyukfarkat irtak volna a neveik helyett, gondolta Wattelet és felületes, a Paprika Jancsiéhoz hasonló arcán csufondároskodó mosoly jelent meg.

*

Tíz óra volt.

A királyné, ahelyett, hogy rendes szokása szerint termeibe visszavonuljon, s ezzel jelt adjon az asztalbontásra, szórakozott tekintetet vetett a jelenvoltagekre és azt mondta:

- Önök visszavonulhatnak. Méraut urral van dolgom.

Elysée, aki a kandallónál állt és könyvében lapozgatott, meghajolt és a tanulószobába ment, hogy íróeszközöket hozzon.

Mikor visszajött, a királyné egyedül volt. Hallgatózott: az érkező és távozó kocsik dübörgése hallatszott, aztán becsukták a kaput, a folyosókon és a lépcsőkön jöttek-mentek az emberek, ajtókat nyitogattak és csapkodtak, a miből az alvás idejének beálltára lehetett következtetni.

Végre csönd lett, mély csönd; a kis erdő elfojtotta a nagyváros távoli zaját. Az üres, még teljesen kivilágított terem ebben a nyugalomban és magányban mintha tragikus jelenetre volna berendezve...

Friderika, aki az asztalhoz támaszkodott, egy kézmozdulattal visszatolta az íróeszközöket, melyeket Méraut helyezett oda.

- Nem, ma nem dolgozunk, mondta - csak ürügy volt... Üljön le és csevegjünk. Valamire kérném, tette hozzá halkabban.

Nagy megerőltetésébe kerülhetett, hogy kimondja, mert egy pár pillanatig hallgatott. Szeme és szája becsukódott félig, és a hirtelen megvénült arczvonásain az a mélyen fájó kifejezés tükröződött vissza, melyet Elysée néha látott rajta s amely szép arcát még szebbnek tűntette föl előtte, mert ez az arcz a kötelességteljesítéstől és önfeláldozástól át volt szellemülve. Vallásos félelem volt az, ami Elysée-t ilyenkor eltöltötte.

A királyné végre összeszedte bátorságát és halk, alig hallható, szégyenlős hangon azt kérdezte Mérauttól, hogy ismer-e Párisban egy olyan helyet, ahol... ahol zálogba lehetne tenni valamit.

Őt kérdezni, Elysée-t, a nyugtalan proletárt, aki valamennyi párisi zálogházat ismerte és husz év óta használta, nyáron a téli, télen a nyári ruháit »csapta« be... Hogy ismeri-e a »Szöget«, meg a »Nénit«! Nem tudta megállni, hogy el ne mosolyodjék.

A királyné azonban erősebb hangon folytatta:

- Valamivel megszeretném bizni, kérném, hogy vinne oda néhány ékszer... Az ember sokszor van kis pénzzavarban.

Szépséges sötét szeme mintha a csöndes, de emberi erőn fölüli fájdalom, mély örvénye lett volna...

Oh, ez a királyi nyomoruság! Ennyi nagyzás a sárba tiporva! Lehetséges lenne?

Méraut csak egy fejbólintással biztosította a királynét, hogy mindent megtesz a mit kívánni fog tőle.

Ha csak egy szót szól: zokogásban tört volna ki; ha csak megmozdul: térdre borult volna e fenséges mártir előtt. És mégis: ábrándos imádatába a szánalom érzése is vegyült, úgy tetszett neki, hogy a királyné most megközelíthetőbb, mint máskor, nem áll oly magasan a mindennapi élet fölött, mint egyébkor.

A királyné felkelt, és a kristály-szekrényből kivette a rég elfelejtett ereklyét.

Elysée megborzadt... a korona!

- Igen, a korona! Hatszáz esztendeje van már családjunkban. Királyok haltak meg érte, és annyi nemes vér folyt, hogy megvédelmezze... most arra szolgál majd, hogy életünket fenn-tarthassuk. Nincs más menekülés.

A koronán az összes ismert drágakövek ragyogtak, átlátszó kék szafirok, bársonykék türkizek, ragyogó topázok, lángvörös keleti rubinok, smaragdok, melyek olyanok, mint a vízcseppek zöld leveleken, opálok és tejfényű gyöngyök, de mindnyájukat felülmúlták a szerteszét szórt gyémántok, melyek ezerféle színes sugárt löveltek ki.

A királyné remegő ujjal mutatott a koronára.

- Nehány követ ki kell törnie, a legnagyobbakat.

- Mivel?

Egészen halkan beszéltek, mint két bűntevő. A teremben nem találtak semmit, amit céljuk kivételére fölhasználhattak volna.

- Világítson nekem, mondta a királyné.

Kimentek az üvegverandára, ahol a magasra tartott lámpa fantasztikus árnyképeket vetett a falra és hosszú fénynyalábot rajzolt a kert gyöpirére.

- Nem, ne az ollóval, mondta a királyné, mikor Méraut egy ollót vett föl az asztalról, - az gyöngé, én már megpróbáltam...

Egy gránátalmafa tetején végre találtak egy kerti ollót.

Visszatértek a terembe és Elysée egy óriási tojásdad szafírt akart kitörni a koronából, de a kő nem engedett, állhatatosan megmaradt a helyén. Aztán meg Méraut keze nem volt elég erős erre a munkára... A rojalista szenvedett a miatt, hogy a koronát, az egyeduralom jelvényét meg kellett gyaláznia. És valóban, ez a korona élt, Mérautnak úgy tetszett, hogy reszket a keze alatt, ellenkezik, védi magát...

- Nem tudom, nem tudom, mondta Elysée, a verejtéket letörölve a homlokáról.

- Meg kell lennie, szólt a királyné.

- De észre fogják venni.

Büszke, gunyos mosoly jelent meg a nő ajkán.

- Észreveszik? Hát megnézi valaki egyáltalán? Ki gondol itt vele, kívülem?

S mialatt a férfi nehéz munkáján dolgozott, halavány fejét lehajtva a térde közt tartott koronára, Friderika magasan tartott lámpával világított neki, hidegen, mint ezek a drágakövek, melyek a szőnyegen fénylettek sértetlenül, pompásan, daczára annak, hogy erőszakkal szakitották ki őket a diademből.

...Másnap, a tanóra alatt találkozott a királyné Elyséevel. Mohón kérdezte tőle:

- Nos, hát mi van? Mi történt?

- Ah, felség, a kövek egytől-egyik - hamisak.

- Hamisak!...

- A valódiaknak pompás utánzatai. Hogy történhetett? Mikor? Ki által? Hát itt a házban van a tettes!

Ennél a szónál: »tettes« a királyné rettentően elhalványult:

- Igaz. Itt van. És mi mindketten jól ismerjük...

Lázás mozdulattal ragadta meg Elysée csuklóját és erősen megszorította, mintha titkos egyezsége kötött volna vele.

- Nem áruljuk el soha, ugye?

- Soha, felelte Elysée, félretekintve.

Megértették egymást.

V. FEJEZET

A nagy coup.

Lévis Tamás boldogan ölelte meg a feleségét:

- Megvan a coup, mondta neki büszkén.

- Igazán? Kiról van szó.

A névre, melyet Lévis mondott, megvetően huzta össze az ajkait Sephora.

- Mit? Ez a hosszú ficzkó? De hiszen ennek már egy garasa sincs, mert megnyirtuk, megborotváltuk olyan alaposan, hogy egy szőrszál sincs már a hátán.

- Ne neved rajta kedvesem; ez az ember kétszáz milliót ér, mondta Tom, rendes flegmáját visszanyerve.

Az asszony szemei ragyogtak. A férfi ismételte, minden szótagot hangsúlyozva:

- Kétszáz millió.

Tom hidegen és tisztán elmondta a tényállást. Arról volt szó, hogy vegyék rá Keresztélyt arra, hogy fogadja el az országgyűlés javaslatát, a vele kínált szép árral együtt és mondjon le a trón jogáról. Ugyan mi van ebben? Egy aláírás, semmi más. Keresztély maga már el is határozta volna magát erre, de a környezete, főleg a királyné, visszatartotta a lemondástól. Rövidebb-hosszabb idő múlva mégis rá kerül majd a sor. Egy fillér sincs már a házban. Egész Saint-Mandénak van már követelésre rajtuk, a mézárosnak épp úgy, mint a zabkereskedőnek, mert az uraság nagy nyomora daczára is voltak még lovak az istállóban. Emellett nyílt házat visznek; a fényűzésük óriási, de azért nélkülöznek. A király fehérműje, a himzett koronával, lyukas ugyan, de azért nem rendeltek még ingeket. A szekrények üresek, a legértékesebb ezüstművek zálogházban vannak; a cselédségnek hónapokon át kell várnia a fizetésre. Mindezeket az apróságokat Tom Lebautól, a komornyiktól tudta, aki a két ház millióiról s az ezzel összefüggő »jelenetről« is beszélt neki.

Mióta a király a kétszáz milliót olyan közelségben tudta, hogy egy tintába mártott tollal elérhette, egészen megváltozott, nem nevetett, nem beszélt többet, s csak egy gondolata volt, mely úgy hatott rá, mint az idegbaj, amelynek nyilvánulását mindig csak a homlok egy bizonyos helyén érzi az ember. A személye körüli szolgálat azonban ennek daczára sem változott, megtartotta, mint eddig, az irnokját, komornyikját, a kocsisát és a lakáját. Ugyanazok a drága butorok vették körül, mint azelőtt. A minden ízében büszke Friderika azt hitte, hogy a szükség, melyben van, elrejtheti és sohasem engedte volna meg, hogy a király nélkülözzön. A mit azonban nem nyújthatott a királynak, az a pénz volt, melyet a király a klubban a zöld asztal mellett, meg a hölgyikékre költött. Természetes tehát, hogy egy szép reggelen a baccarat vagy a roulette mellett töltött éjszaka után a király majd nem tud fizetni, kénytelen lesz adós maradni.

- Gondold csak, illyriai Keresztély neve a nagy klub fekete tábláján! - ...biztosan a kezébe veszi majd a tollat és aláírja a lemondását. Ez már meg is történt volna, ha ugyan az öreg Rosen a királyné tilalma ellenére nem fizette volna ki a király adósságait ismételve is.

Azért igen okos az a terv, hogy a királyt nagyobb kiadásokra kell csábítani és annyi adóssággal terheli meg, hogy a herceg erejét felülmulja... Ehhez persze óriási tőke kellett, mert az előlegeket okvetlenül elő kell teremteni.

- Csakhogy - mondta Lévis - az üzlet olyan jó, hogy majd találunk hozzá pénzt. A legjobb volna Leemans papával beszélni, hogy a családban maradjon a pénz. Csak egy hiányzik még, a földolog - az asszony!

- Miféle asszony? kérdezte Sephora, ártatlan szemével felpillantva.

- Az, akinek a király nyakára kellene tennie a kötelet. Olyan asszony kellene, aki alaposan ért a kopasztáshoz, egy okos hölgy, akinek jó gyomra van...

- Amy Férat talán?

- Ah, azt már megunták és aztán ő nem is eléggé okos. Az úgy eszik, dalol és mulat, mint valami zöld fiatal...

Ő nem az az asszony, aki minden hónapban megcsiphetné a millióját, anélkül, hogy éreztetné vele a dolgot.

- Óh, én tudom, hogyan kellene csinálni a dolgot, mondta Sephora álmodozva... csak hogy kicsoda?

- Ettől függ minden!... kicsoda?

A halk nevetésük mutatta, hogy megegyeztek.

- Eredj, mondta a férfi, minthogy már elkezdted...

- Mit?! Hát már tudod?

- Mintha nem vettem volna észre, hogyan néz rád és hogyan udvarol a rácson keresztül, amikor azt hiszi, hogy én nem vagyok odahaza. Különbözik ő nem is titkolja a dolgot, sőt mindenkinek elmeséli, aki tudni akarja. Le is írta a históriát a klub könyvébe...

Elmondta a fogadás történetét, mire Sephora mégis csak megharagudott egy kicsit.

- Ugy! Igazán! Kétezer Louisdorba fogad, hogy... Ez mégis csak sok.

Felkelt, fel és alá járkált a szobában, hogy elfojtsa haragját, aztán megint a férjéhez fordult.

- Lásd, Tom, már három hónapja szaladgál utánam ez a majom és *ennyit* sem ért még el...

Valami cseszszenő hang hallatszott, mint mikor az ember a hüvelykujja körmével »elpattantja« a fogát.

Nem hazudott. Ámbár már régóta szerette őt a király, II. Keresztély nem jutott tovább, éppen, hogy csak megcsókolhatta az ujjá hegyét és gyönyörködhetett a ruhája suhogásában. Ilyesmit még sohasem tapasztalt az elkényeztetett király, akit valósággal üldöztek az asszonyok illatos levelekkel, meg kihívó pillantásokkal. Csinos fürtös feje, melyen a korona fénye tündökölt, a királynétől terjesztett az a rege, mely hősiességéről szólt és végre az a csábító illat, mely az ilyen sokat szeretett lényeket körülárasztja, az arisztokrata világban nagy sikerekhez juttatta a királyt. Nem egy asszony dicsekedhetett a híres selyemmajommal és a javarészt monarkikus érzelmű színházi világ mindjárt tekintélyt kölcsönzött a nőnek, akinek albumában II. Keresztély képe is látható volt.

Ez az ember, aki szokva volt ahhoz, hogy fel se tekintsen annélkül, hogy valaki megrázkódjék a tekintetétől, hiába epekedett hónapok óta a békés és hideg Sephora után. Ez úgy viselkedett, mint egy példás pénztároshölgy, számíttatott, olvasott, írt, forgatta a nehéz könyvek lapjait úgy, hogy az epekedő semmit sem látott belőle, csupán a profiljának bársony sima vonalait, és egy gyöngé, a szájszögletébe huzódó mosolyt. Először mulattatta ez a harcz a szeszélyes szlávot, azután a hiusága is felébredt, amikor ugyanis észrevette, hogy az egész klub reá tekint, s végre valóságos szenvedély lett az érzésből, mely eltöltötte, melynek lángja mind

magasabbra csapkodott. Mindennap öt órákor, a látogatások rendes idejében érkezett Párisba, ahol megbeszélte barátaival az esti mulatozások sorrendjét. A többi ifju uri ember, akik szintén Leviséknél szoktak reggelizni, lassan-lassan átengedték neki a tért.

Ez a körülmény, a számos kis üzleti dolog még hidegebbé tette a hölgyet; lassankint értésére adta Keresztélynek, hogy terhére van, a mikor királyi módon elfoglalja az ablaka előtt álló asztalt.

Mindez azonban megváltoztatta a Tommal folytatott beszélgetést követő napon.

- Tegnap este a színházban látták felségedet...

Ennél a kijelentésénél, melyet aggódó, szomorú tekintet kísért, II. Keresztély szíve megdobbant.

- Valóban, ott voltam.

- Nem egyedül?

- De...

- Istenem, milyen boldog némely asszony.

Aztán, hogy a szavainak kihívó voltát gyöngítse, rögtön hozzátette, hogy már régóta szeretne abba a színházba menni, hogy a svéd táncosnőket megnézze. De a férje sehová sem akarja elvinni.

A király persze azt ajánlotta, hogy menjen vele.

- Óh, önt nagyon is ismerik.

- Ha a páholy hátsó részébe rejtőzünk...

Megbeszélték, hogy a holnapi estén, melyet Tom szerencsésen házon kívül fog tölteni, találkozni fognak. Mily pompás heccz!

Az asszony szerény, okosan választott ruhában ült a páholy elő részén, gyermekes örömmel nézve az idegen táncosnőket, akikről akkortájt sokat beszéltek Párisban. Egy svájci hölgy is volt közöttük, akinek az arcza kicsiny volt, a mozdulatai szögletesek, a szeme szőke hajfürtjei alól mint egy vérszopó állaté, úgy ragyogott, a pupillája csaknem akkora volt, mint a szemgolyója, úgy, hogy fekete ruhájában, zajtalan ugrándozásával nagy denevérré emlékeztetett.

- Milyen boldog vagyok!... Milyen boldog vagyok! mondta Sephora.

És a király, aki mozdulatlanul ült mögötte, egy doboz bonbont tartva a térdén, eddig nem érzett édes vágyat táplált, amikor a nő csipkeruhás karja, friss lehelete érintette.

Kikísérte a st.-lazare-i pályaudvarba, ahonnan a nőnek Courbevoi-be kellett utaznia; utközben a kocsin szenvedélyesen megölelte a királyt és keblére akarta vonni:

- Óh, mondta szomorúan Sephora, ő elrontja a mulatságomat.

Az első-osztályú váróterem üres volt és gyöngén volt világítva. A padra ültek mindketten és a fázékony Sephora beburkolózott Keresztély nagy bundájába. Itt már nem félt többé, nem bánta, mi történik vele, halk szavakat sugdosott a király fülébe. Időnkint egy-egy vasuti szolga ment arra, a lámpáját lóbálva, néha meg egy pár színész haladt el előttük, akik hazautaztak. Titokzatos kis párok is voltak közöttük, akik szorosan simultak egymáshoz és a terem legsötétebb zugait keresték föl.

- Milyen boldogok ezek, mormogta Sephora. Semmiféle kötelességeik nincsenek, követik a szívük szavát... Minden más csak ámitás...

Erről tudott beszélni, és hirtelen, mintegy akarata ellenére szívet megindító őszinteséggel beszélt szomorú életéről, a kísértésekről, melyeknek a fiatal, apjának fősvénysége miatt szegényes leány ki van téve, elmondta, hogy tizenhatéves korában az apja eladta Levisnek, hogy négy évet a beteg atyja mellett töltött, akinek tulajdonképpen ápolója volt, és hogy elhatározta, hogy neje lesz Tomnak. Csupán azért, mert szabadulni akart Leemans papa kezei közül. Odaadta, feláldozta magát, lemondott minden mulatságról, élve eltemetkezett a falun, végre a könyvvezetésre adta magát, mindezt anélkül, hogy csak megköszönte volna, a szolgálatait az a fősvény ember aki tisztára csak az üzletének él és a legkisebb kérésére, kívánságára a multjáról kezd beszélni.

- Ez a multam - mondta aztán, felemelkedve, annak is az okozója lett, hogy a nevem az ön aláírásával együtt odakerült a klub könyvébe.

A megszólalt csöngettyű, mely a bezállásra intett, éppen jókor szakította meg ezt a kis színi jelenetet. Sephora, ringó járásával távozott, a szemével és kezével üdvözölte még Keresztélyt, aki ijedten, mozdulatlanul ült a helyén, mintha a villám csapott volna belé... Hogy haragudott magára pökhendisége, durvasága miatt!...

Az éjszakát írással töltötte el, bocsánatot kért az asszonytól francia nyelven, hazája költészetének minden virágának felhasználásával. A szerelmesét turbékoló galambhoz, az azarolfa rózsás gyümölcsehez hasonlította.

Különös gondolat volt Sephorától, hogy a királynak szemére hányta ezt a fogadást. Ez biztosította a hatalmat Keresztély fölött, még pedig hosszú időkre. Ezzel megmagyarázta a hidegséget is, a csaknem ellenséges magatartást, melyet eleinte tanusított. Nem kell-e a férfinak mindent türelmesen eltűrnie attól, akit ennyire megszegyenített. Keresztély a nő szeszélyeinek szemérmes és engedelmes szolgálja lett, az elismert cicisbéja; ha a világ szemében mentette is őt a hölgy szépsége, de a férj barátsága és bizalmassága nem nagyon örvendeztette meg. »II. Keresztély barátomnak« szokta őt nevezni Lévis és kiegyenesítette kis termetét. Sőt egyszer az a fényes gondolata támadt, hogy a királyt Courbevoi-ben fogadja. A király meg nézte a házat és a parkot, felszállt a yachtra, s abba is beleegyezett, hogy a kastély lépcsőjén lefényképeztesse magát, úgy, hogy ennek a feledhetetlen napnak emlékét megörökítette. Este pedig, mialatt ő felségének tiszteletére tüzi játékot rendeztek, és a rakéták visszatükrözödték a Seine hullámaiban, - Sephora Keresztély karján a fasorban sétálgatott és a bengáli tűz visszfényétől halovány arczczal mondta neki:

- Ah, mennyire szeretném önt, ha nem volna király!

Ez volt az első, igen ügyes vallomása. A királyban eddig minden szeretője a monarkát, a hires nevét, és őseit szerette. »Ha nem volna király...« ez oly kevés volt, hogy Keresztély a biborának utolsó rongyát is feláldozta volna, mely már csak alig-alig lógott a vállán.

Más alkalommal még világosabban fejezte ki magát Sephora, akit igen halványan és kisírt szemekkel talált a király. Aggodalmasan kérdezősködött bánatának okáról.

- Nagyon félek, hogy nem látjuk már egymást sokáig.

- Miért?

- Ő éppen az imént mondta nekem, hogy az üzlet itt Franciaországban nagyon rosszul megy, tehát össze kell szednünk a sátorfánkat és máshol letelepednünk.

- És magával viszi önt?

- Oh, igen jól tudom, hogy csak hiuságból teszi. Azt mondta, hogy menjek vele, ha akarok... De hisz nem is tehetek egyebet, mint hogy követem, mert mit is keresnék egymagamban.

- Maga csunya; hát nem vagyok itt én?

A nő egyenesen, mereven nézett a szemébe:

- Igen, igaz, ön szeret engem... És én is szeretem önt... Öné tudnék lenni, de nem, lehetetlen!

- Lehetetlen! - kérdezte Keresztély, elkábulva attól, hogy bepillantathatott a paradicsomba.

- Ön nagyon magasan áll Lévis Sephora fölött, felség.

- De én felemelem magamhoz, grófnővé, hercegnővé teszem. Ez egyike ama jogaimnak, amely még megmaradt, és aztán majd csak találunk Párisban valami fészket, melyet az ön rangjához méltón rendezünk majd be és amelyben egészen, egészen egyedül, csupán csak az egymás boldogíthatására élhetünk.

- Óh, az nagyon szép volna.

Álmodozva emelte rá nedves, hűsége gyermekszemeit. De aztán azt mondta:

- Mégsem lehet. Ön király és egy szép napon a legnagyobb boldogságomban elhagyna.

- Soha.

- És ha visszahívják?

- Ugyan hová? Illyriába? Annak mindörökre vége! Tavaly elmulasztottam a jó alkalmat, mely nem tér vissza többé soha.

- Csakugyan igaz ez? kérdezte a nő most már őszinte örömmel. Óh, ha ezt biztosan tudnám...

Hogy meggyőzze, csak egy szót kellett volna a királynak mondania, mely már az ajkán lebegett. A nő jól tudta ezt és este, mikor Lévisnek elbeszélte a történeteket, a férfi nyugodtan mondta neki:

- Beléharapott... Beszélni kell az atyáddal.

*

Másnap Sephora meglátogatta az atyját.

- Nos? kérdezte az öreg, haragosan nézve a leányára.

- Valami nagy üzlet van, pa...

Nagy csomó váltót huzott ki a zsebéből, Keresztély aláírásával.

- Ezeket leszámítoljuk. Akarod?

Alig vetett az öreg egy pillantást az írásokra, hirtelen olyan arcot vágott, hogy az egész feje behuzódott a vállai közé, mint a védelemre készülő sündisznó teste.

- Illyriai papirosok. Köszönöm, ismerem ezeket. A férjed megbomlott talán, hogy ilyesmivel küldött ide hozzám. Hát csakugyan ennyire vagytok már.

- Halld csak, mondta a nő nyugodtan, anélkül, hogy megrettent volna a hideg fogadtatástól. Nyugodt modorában kifejtette a »nagy coup« minden részletét, s a bizonyítékokat is bemutatta: a képviselőházi ülésről szóló ujság-tudósítást, Lebeau leveleit, melyekből mindenről értesült... A szerelmes király most az új házának berendezésével foglalkozott. Pompás palota, kocsik, lovak állnak majd egy bizonyos hölgy rendelkezésére, és a király kész volt annyi váltót írni alá, bármekkora kamatra, amennyi csak szükséges lesz a berendezésre.

Leemans figyelt, kérdezősködött, megjegyzéseket tett:

- Milyen lejáratuak azok a váltók?

- Három hónapra vannak kiállítva.

- Három hónapra?
  - Három hónapra.
  - És a kamatok?
  - Amilyent csak akarsz. Mennél nagyobb összegre szólnak a váltók, annál jobb. Odáig kell jutnia, hogy ne legyen más menekvése, csak a lemondás aláírása.
  - És ha aláírta?
  - A többi a nő dolga lesz. Olyan ember lesz majd előtte, akitől kétszáz milliót el kell venni.
  - És ha majd megtartja a pénzt magának? Ahhoz egészen biztos nő kell ám.
  - »Biztos« a nő.
  - Ki az?
  - Te nem ismered, mondta Sephora, a nélkül, hogy lesütné szempilláit. Zsebre tette a papirosokat.
  - Hagyd még, mondta az öreg élénken. Sok pénz... Nagy tőke kell... Majd beszélek róla Picheryvel.
  - Vigyázz, pa, nem szabad sok embert belevonni. Most már mi szereplünk a dologban, meg Lebeau, aztán te. Minek még más is ide!
  - Csak Pichery. Magam nem tudom megcsinálni... Sok pénz az, sok pénz.
  - Oh, még sokkal több kell majd.
  - Jól van hát, mondta végre Leemans, én megcsinálom az üzletet, de egy feltétellel. Azt a házat persze be kell majd rendezni, nos hát, azt akarom, hogy ti szállítsátok a műtárgyakat meg egyéb apróságokat.
- Az uzsorásból egyszerre a zsibárus szólt. Sephora teljes szívéből szeretett.
- A czókmókot? - kérdezte, olyan szót használva, mely a zsibárusüzlet fojtott levegőjében a régi időkben jutott eszébe és amely előkelő ruházatával testtartásával egyenes ellentétben állt.
  - Hát jól van, pa, te fogod a czókmókot szállítani, de nem a mama gyűjteményéből, ha szabad kérnem.
- Ezen a czimen »Leemans urhölgy gyűjteménye«, a vén zsibárus egész csomó ócska tárgyat hordott össze.
- Hát érted, öreg? Semmiféle rozoga és ósdi butort! Az a nő ért a dologhoz.
  - Azt hiszed, hogy ért hozzá? - mormogta a vén gazember szakállába.
  - Akárcsak te, vagy én, mondhatom neked.
  - De...
- A férfi megcsókolta Sephora arcát:
- De végre ki az a hölgy? Most, hogy én is szerepelek az ügyben, csak megmondhatod?
  - Ő a...
- Egy pillanatig megállt, összekötözte a kalapja szalagjait tojásdad álla alatt, a tükörbe nézett, a szép asszony büszke tekintetével:
- Az a hölgy - a spalatói grófnő, mondta ünnepiesen.

VI. FEJEZET

Házi jelenet.

Ugyanebben az időben Elysée a saint-mandéi kertben sétálgatott.

- Óh, te vén bolond... vén bolond... szólt egyszerre valaki mögötte.

Elysée megállott.

- Bolond, nyomorult bolond... a tűzbe kellene dobni, téged is, meg a növénygyűjteményedet is.

- Ön az tanácsos ur?

- Ne nevezzen többé tanácsosnak, nem vagyok már az. Nincs eszem, becsületem. Ah, istenem! Nem szabad megtörténnie, Méraut, nem szabad. Meg kell akadályozni!

- Ugyan mit, tanácsos ur.

Lihegve, halkán felelt neki Boscovich:

- A lemondási okirat készen van, én magam fogalmaztam. Ebben a pillanatban írja alá ő felsége... Nem kellett volna megtennem. ...De hisz ő a király... Aztán megígérte, hogy az illyriai növénygyűjteményemet megszerzi. Azt a gyönyörű gyűjteményt.

A szerencsétlen tovább hadart, de Elysée nem hallotta már, annyira leverte a rettentő csapás. Első egyetlen gondolata a királyné volt. Ez volt hát az odaadásának, az önmegtagadásának jutalma. Mily gunyosan vigyorogtak most rá azok a koszorúk, melyeket a királyné fejére font képzeletében, a korona helyett! Mit tegyen. Hogy akadályozza meg? Csak a királyné teheti... De eljuthat-e hozzá?

A szolgálattevő komorna, az álomba merült Silvis asszony s maga a királyné is azt hitte, hogy tűz ütött ki a házban, olyan dult vonásokkal lépett be Elysée. A szobákban a felébresztett asszonynépség sugdosott, zörgést, sürgés-forgást lehetett látni és hallani, mint egy feldult madárfészekben.

Végre megjelent a királyné, a kis teremben, ahol Elysée várta. Kék reggeli köntös volt rajta, mely alatt karjának és vállának gyönyörű idomai fehérlettek elő.

- Mi az? - kérdezte a királyné nagyon halkán és nagyon gyorsan, szempilláival erősen pislogva.

Az első szavaknál felugrott a helyéről:

- Annak nem szabad megtörténnie... Az nem fog megtörténni, míg én élek!

Heves mozdulatai által felbomlott hajának sötét tömege. Gyors mozdulattal emelte föl karját, hogy megerősítse, mi közben bő ruhája a könyökéig látni engedte a karját.

- Keltse föl ő felségét, mondta félhangosan, beszélve a szomszéd szoba gyöngé homályába; aztán anélkül, hogy valami megjegyzést tett volna még, felment a királyhoz.

A király éppen most írja alá az okmányt.

Az ajtó kinyílik, a királyné megjelen.

A Keresztélynél ebben az órában való megjelenése olyan csodálatos, olyan érthetetlen, hogy sem a király, aki éppen most pecsételte meg becsstelenségét, sem Lebeau nem fordulnak meg a halk zajra. Azt hiszik, hogy Boscovich tért vissza a kertből. A királyné könnyedén, mint az árnyék lép előre és egészen közel áll már az ajtóhoz, amikor Lebeau észreveszi. A kezét az

ajkára nyomva, hallgatást parancsol neki és tovább megy, hogy a királyt tetten érje, hogy minden kifogást haszontalan hazugságot lehetetlenné tegyen.

A lakáj azonban minden tilalom ellenére elkiáltja magát:

- A királyné, felség!

A dalmát hölgy erőteljes öklével dühösen csap a nyomorult arczába és felegyenesedve várja, hogy távozzék a szemtelen.

Aztán a királyhoz fordul.

- Mi bajod, kedves Friderikám? Minek köszönhetem...

Felkelve a székéről, félig az asztalra hajolva, halvány ajkával mosolyog. De a hangja nyugodt, folyékonyan és ama kedves udvariassággal beszél, melylyel a királynéval rendszeren bánni szokott.

A hölgy azonban egy szóval, egy kézmozdulattal ledönti azokat a korlátokat, amelyek mögé a király menekül.

- Semmi frázist! Tudom, mit irtál itt,... ne akarj megcsalni.

Előrelépve folytatja aztán nyugodtabb hangon:

- Halljad, Keresztély, mióta nőd vagyok, rendkívül sokat szenvedtem miattad... Csak az első alkalommal szóltam, emlékezzél rá. Aztán mikor láttam, hogy nem szeretsz többé, hagytam, hogy tégy, amit akarsz, anélkül, hogy csalfaságaid közül csak egy is rejtve maradt volna előttem. Örültnek kell lenned, örültnek, mint az atyádnak, aki a Lolához érzett szerelme következtében tönkre ment, örültnek, mint nagyatyádnak, Jánosnak, aki szégyenteljes deliriumban lehelte ki lelkét, az utolsó lélekzetvételével is csókok után sóvárgott és olyan kifejezéseket használt, hogy az irgalmas nővéreknek arczába szökött a vér... Menj! Ugyanaz az őrző, forró vér, pokoli tűz emészt téged is. Mikor Raguzában arról volt szó, hogy éjjeli kirohanásban keressünk menedéket, honnan kellett téged előteremteni... De azért nem tettem szemrehányást. A név becsülete sértetlen maradt és ha a király nem jelent meg a sánczokon, gondoskodtam róla, hogy helye ne maradjon betöltetlen. De Párisban...

Eddig lassan és hidegen beszélt, szánakozva, pirongatva, mint egy anya, és ez a hanghordozása nagyon jól illett a király viselkedéséhez, aki lesütött szemével és duzzadó arczával pirongatott gyerekek látszott. De ez a név »Páris«, valósággal felbőszítette a királynét. Átkozott város ez, hit, vallás nélkül, vértől áztatott kövezetével! Miféle őrző vakította el mindezeket a szegény, trónjuktól megfosztott királyokat, hogy éppen ebben a Szodomában kerestek menekülést! Ez a város az, mely löpor és vér szagával, bűnöktől fertőztetett levegőjével teljesen elpusztítja az embert, mely Keresztélyt még attól is eltérítette, amit legörültebb elődei is meg tudtak tenni, hogy tisztán, mocsoktalanul megőrizze a czimert. Óh, már a megérkezése napján, a számkivetésben töltött első éjszakán is mindezt megsejtette Friderika, amikor a királyt olyan vidámnak, jókedvűnek látta.

Megszakítás nélkül, metsző szavakkal, melyek a király halvány arcát pirossá tették, mintha ostorral csapkodták volna, sorolta fel a királyné Keresztély minden bűnét.

- A szemem előtt a saját házamban csaltál meg... a házasságtörés ott ült asztalomnál, érintette ruhámat... Mikor azt a szépen fésült bábut meguntad, akinek még csak annyi ereje sem volt, hogy a könyeit elrejtse előttem, leszálltál az utca sarába, mint szemérmetlen csavargó hentergőztél ott és az orgiáid után fáradt tetted utálatát elhoztad haza... Emlékezzél, milyen állapotban láttalak azon a reggelen, amelyen másodszor vesztetted el trónodat... Mi mindent nem követtél el, Istennek szent anyja, mi mindent nem követtél el! Játszottál a királyi pecséttel, czimeket, rendjeleket adtál el, pénzen.

Lassabban folytatta, - mintha a mondani valóját az éjszaka hallgatag homályára sem merné bizni:

- Te loptál is, igen, loptál. A koronából kitört gyémántok és drágakövek... te tetted! És én a vén szolgád gyanusítottam és elküldtem... Tudtam jól, mi történt, mert a lopás ismeretessé lett és így másnak kellett a büntetést magára vennie, hogy az igazi tettes kilétét föl ne fedezzék... mert egyetlen és örökös gondom az volt, hogy a király nevét tisztán tartsam meg; mindent eltűrtem erre a célra, még azt is, hogy bántsanak...

»Mindent a koronáért«, ez volt a jelszavam. És te most el akarod adni ezt a koronát, amely annyi véres könnyembe és szenvedéseimbe került, el akarod adni pénzért, hogy megkapd azt a zsidó halál-arczot...

Némán, meghajlott testtel hallgatta a király. Most, mikor azokat szidták, akiket szeretett, felegyenesedett. Halvány arcát felemelve, mereven nézett a királynéra, és udvariasan, de határozott hangon mondta neki:

- Nem, ön csalódik. A nő, akiről ön beszél, nem jön tekintetbe, mikor elhatározom magamat... Amit teszek, önért teszem, magamért, mindnyájunk boldogságáért és nyugalmaért. Hát még mindig nem unta meg ezt a nélkülözésekkel teli életet? Azt hiszi, nem tudom, mi történik itt? Hogy nem fáj nekem az, hogy a hitelezők lármázásainak kell önt kitennem. Mikor az egyik ember közülök kellemetlenkedni kezdett az udvaron, - éppen hazafelé jöttem akkor - a vén Rosen nélkül a kocsim kerekei közé került volna, mondhatom... És ön, ön az ablaka függönyei mögül leste, hogy távozzék. Szép foglalkozás egy királynénak.

Az egész világnak tartozunk, mindenki pénzt akar. A szolgák fele nem kapta meg a fizetését. A tanító már tíz hónapja nem kap semmit... Silvis asszony megelégszik azzal, hogy az ön szép ruháit elhordozza. Ebben a pillanatban felségünknek titkos tanácsosa a komornyiktól kér kölcsön, hogy egy csipet burnótot vehessen magának... Látja, hogy nagyon jól ismerem a helyzetet... És aztán az én adósságaim, melyeket ön nem ismer, - fülíg vagyok bennük. Nemsokára minden összedül fölöttem. No, az szép lesz majd. Ön majd nézheti, hogy a diadémját az evőeszközökkel együtt eladják majd a legtöbbit ígérőnek.

Gunyolódó természetétől elragadtatva, nem beszélt többé azon a komoly hangon, amelyen kezdte és szemtelen vékony orrhangján élcelődni kezdett. Az élczeinek legnagyobb része Sephorától származott, aki minden alkalmat fölhasznált, hogy szerelmesének utolsó aggodalmait csufolódásaival eloszlassa.

- Ön azzal vádol, kedvesem, hogy frázisokat gyártok, de tulajdonképpen ön az, aki szép szavakban tetszeleg magának. Mi hát tulajdonképpen az illyr korona, melyről mindig beszél? Csak a király fején van értéke; különben használhatatlan, haszontalan dolog, melyet menekülés közben dobozba rejtenek, máskor meg üveg alá tesznek, mint a színész a babérait, vagy a portásné a menyasszonyi koszoruját... Ezt végre meg kell önnek értenie, Friderika. A király a trónján, a hatalma birtokában király csak; a trónjától megfosztva rongydarab csupán... Hiába ragaszkodunk régies szokásainkhoz, czimeinkhez, hiába ragyogtatjuk a »felség«-et a kézlőink gombján meg a kocsinkon. Mindez ámitás. Itt, önre, Rosenre s néhány hivűnkre nézve II. Keresztély király vagyok, de innen távozva közönséges emberré leszek, olyan, mint bárki más. Keresztély ur... Nincs is teljes nevem, csak keresztnevem... »Keresztély«, mintha csak valami statisztá volnék a balletnél.

Elfuló lélegzettel hallgatott el. Még sohasem beszélt ennyit állva...

Az éjjeli fecske csattogása, a fülemülék fuvolaszerű zenéje, csak néha-néha szakították meg az éjszaka csendjét. Egy óriási éjjeli pillangó, mely a szárnyait megégette valahol, ide-oda röpködött és beleütődött a falba.

Nem hallatszott más hang, csak a királyné fojtott zokogása. Friderika tudott dacolni a haraggal és a hatalommal, de a gunynyal szemben fegyvertelenül állt becsülete, egyenes természetével, mint a bátor katona, aki készen várja a becsületes vágásokat, de a szurkálásokkal szemben nem tud védekezni.

Amikor Keresztély olyan gyöngének látta, azt hitte, hogy legyőzte s azzal akarta még tetőzni győzelmét, hogy folytatta a burleszk előadását a számkivetésről:

- Milyen szálnalmas szerepet játszanak ezek az in partibus fejedelmek, a királyságnak e statisztái, akik eleinte az első szerepet adják és aztán, később üres padok előtt szavalnak tovább! Nem tennék jobban, ha fognák a szájukat és visszatérnének a rendes élet homályába? A gazdagabbak azok még tehetik! Az eltűnt nagysághoz való ragaszkodás éppen olyan fényűzés, mint valami más. A többiek azonban, mint például az ön szegény palermói bácsija, aki átkozott olasz konyhájával visszavonul egy nagyon is kicsiny házikóba, ahol mindig hagyma-szag üti meg az ember orrát... Nagyon méltóságos dolog, az bizonyos, de miféle élet ez?! És még vannak olyanok is, akiknek sokkal rosszabbul megy a dolguk... Nehány nap előtt egy Bourbon, egy igazi Bourbon szaladt az omnibus után. »Megtelt uram.« Azért csak szaladt tovább: »Hát hallja, öreg, megtelt, ha mondom.« Erre azután dühös lett, hogy miért nem szólítják őt fenségnek. Mintha észre lehetett volna venni a nyakkendőjén... Operettkirályok ezek kedvesem. - És hogy ebből a nevetséges helyzetből szabaduljunk, hogy hozzánk méltó ekzisztenciát biztosítsunk magunknak, elhatároztam magamat, hogy aláírom ezt itt...

Hirtelen előtűnt a jezsuitáktól felnevelt szláv, a mikor folytatta:

- Gondolja meg, különben, hogy ez az aláírás tréfa csupán. Hisz csak azt adják nekünk vissza, ami a mienk, és én nem tartom magamat lekötöztetnek. Ki tudja? Ezek a milliók talán éppen arra szolgálnak majd, hogy visszaszerezzük trónunkat.

A királyné hirtelen felütötte fejét, egyenesen a király szemébe nézett, úgy hogy Keresztély elfordította tekintetét. Vállát vonogatva, mondta neki:

- Ugyan, ne akarj rosszabbnak látszani, mint a minő vagy, jól tudod, hogy ha egyszer aláírtad... de nem és százszor nem!

Az a valóság, hogy nem vagy erélyes, hogy az állásodat a legnagyobb veszély pillanatában elhagyod, éppen akkor, mikor a modern társadalom már nem akarja elismerni sem az istent, sem a királyt az isteni jog képviselőit gyűlöli s megreszketteti az eget feje fölött és a földet talpa alatt. A kés, a pokolgép, a golyó - minden jó nekik... A körmenetben, a diadaluton, körülveve egész kíséretünktől, nem kell-e nekünk királyoknak, a legjobbaknak, csak úgy, mint a legrosszabbaknak rettegnünk, ha egy ember kilép a tömegből... Minden átnyújtott kérvény gyilkot rejthet magában... Melyik király lehet biztos benne, mikor a palotáját elhagyja, hogy vissza fog még térni? És ez az a pillanat, melyet kiválasztasz arra, hogy a küzdteret elhagyd?

- Ah, ha csak arról volna szó, hogy küzdjünk, mondta Keresztély élénken. - De a nevetségesség és a nyomorgás a mindennapos élet utálatossága ellen harcolni...

A nő szemében reménysugár villant föl.

- Hát igaz? Hát akarnál küzdeni? Akkor halljad...

Elmondta, hogy Elysée három hónap óta «dolgozik», leveleket ír, beszédeket, kiáltványokat szerkeszt és Alfeus atya elutazott az illyr falvakba... Nem a nemességhez fordultak, de a néphez, a raguzai hajcsárokhoz, teherhordókhoz, a brenói és brazza földmivesekhez, a szigetlakókhoz, akik árucikkeiket bárkába viszik a piacra, az őseredeti és a tradíciókhoz ragaszkodó néphez, mely kész arra, hogy felkeljen és meghaljon a királyért, azzal a feltétellel, hogy

a tömeg élén ott lássa az uralkodót. A seregek megalakulóban, a jelszó kiadva, csak az utolsó jelet kell még megadni a felkelésre.

A királyné, aki lángoló szavakkal akarta Keresztély gyöngeségét legyőzni, fájdalommal látta, mikor a király közönyösen csóválta a fejét. Talán haragudott is, hogy nélküle tették meg az előkészületeket. Röviden, nem bízott a vállalat sikerében. A szárazföldön nem lehet majd győzedelmesen előrehatolni, előbb a szigeteket kellene megszállni. Helyes dolog volna egy ilyen szép országot kitenni a háboru minden borzalmának?

- Nem, kedvesem; a káplánjának meg annak a gascogneinek az eszméi elragadták önt is, pedig... Nekem is vannak értesüléseim, jobbak, mint az övéi. Ugy áll a dolog, hogy a monárkia eszméje Dalmáciában is lejárta magát. Az emberek megunták, nem akarnak többet hallani róla.

- Óh, ismerem azt a gyávát, aki nem akar semmitsem tudni, mondta a királyné.

Ezzel távozott, s Keresztély elcsodálkozott azon, hogy ilyen hamaros vége volt a jelenetnek. Gyorsan zsebre vágta az okiratot és éppen távozni akart, amikor Friderika a kis herczeg kíséretében visszatért.

A kicsikét, mély álmából felijesztve, gyorsan felöltöztették és a komorna kezéből átadták a királynénak. Nem kérdezősködött, mert álmos fejcskékjével visszagondolt hasonló eseményekre, amikor halvány arcok vették körül, ijedt kiáltások hallatszottak körülötte és - menekülni kellett. Azóta megvolt az a szokása, hogy vakon vezettette magát, ha a királyné komor és határozott hangja hívta, ha érezte az apja karjának gyöngéd ölelését. Azt mondta neki »jer«, és a gyermek bizalommal telve követte s csak azon csodálkozott, hogy milyen csönd van itt körülötte. A zajos, véres, lángtól fényes éjszakák, az ágyudörgésnek és puskaropogásnak hangja örökre megmaradt emlékezetében.

Ott látta a királyt, de nem a gondtalan, jó kedélyű atyát, aki oda szokott menni az ágyához és bátorítólag mosolygott feléje, mikor átment a tanulószobán, hanem egy unatkozó és szigorú arcú férfit, aki sötétén nézett maga elé. Friderika szótlánul vezette a gyermeket II. Keresztély lábai elé, s mialatt hirtelen térdre esett, a gyermeket maga elé állítá és összekulcsolt kezével átszorította a fiú kis ujjait.

- Engem nem akar a király meghallgatni, talán neked fog sikerülni, Zara... Jöjj és mondd utánam.

- Atyám...

A szégyenlős hang utána mondta:

- Atyám.

- Atyám, királyom, könyörgök, ne rabold el gyermekétől a koronát, melyet ennek egykor viselnie kell... Gondolja meg, hogy nemcsak az öné, hanem úgy származott át önre; az Isten száz esztendő előtt adta az illyr királyi családnak... Isten akarja, hogy én király legyek, atyám... Ez az én örökségem, birtokom, melyet nem szabad elvennie.

A kis herczeg áhitatos suttogással, könyörgő tekintettel mondta utána ezeket a szavakat, mint az imát. Keresztély azonban elfordította a fejét, a vállát vonogatta és egyes összefüggéstelen szavakat mormogott dühösen a fogai közt:

- Tulzás... Illetlen jelenetek... A gyerek fejét is elcsavarni...

Aztán az ajtó felé tartott.

A királyné egyetlen ugrással mellette termett; egy pillantás az asztalra meggyőzte őt arról, hogy a pergament hiányzott és hogy a király a szégyenteljes okiratot aláírta, magához vette.

Csaknem ordítva a fájdalomtól kiáltott rá:

- Keresztély!

Az nyugodtan haladt tovább.

A királyné olyan mozdulatot tett, mintha a ruháját össze akarná fogni, hogy kövesse a királyt. Aztán hirtelen így szólt:

- Tehát legyen.

A király habozott, megfordult - Friderika egyenesen állt a nyitott ablak előtt, egyik karjával gyermekét kitartva az ablakon, a másikkal megfenyegette a menekvőt, a gyávát. A nyári világos éjszaka teljes fénye ragyogta be a gyönyörű szép csoportot.

- Ha rögtön ezen a helyen meg nem égeted azt, amit az imént aláírtál és ha nem esküszöl a megváltó keresztjére, hogy sohasem teszed meg többet, akkor a törzsednek vége van, megsemmisül. Az asszonyod és gyermeked... oda lenn lesznek.

A szavai és az ürességben kihajló szép test olyan határozottságra és fájdalomra mutattak, hogy a megrettent király odaugrott hozzá és visszarántotta:

- Friderika!

Az atya felkiáltására és az anyja karjának remegésére azt hitte a gyermek, hogy mindennek vége van, hogy most ő meghalt. Egy szóval, egy hanggal sem panaszkodott, mert hisz az anyjával halt meg... Csak a kezecskéi ölelték át erősebben a királyné nyakát, és szőkefürtös fejét visszahajtván, becsukta a szemét az iszonyu mélység láttára.

Keresztély erélye meg volt törve... A királyi gyermeknek ez a megadása, bátorsága megtántorította... Ugy érezte, hogy a szíve meghasad... Az iratot, melyet pár pillanat óta határozatlanul összegyűrve tartotta kezében, most az asztalra dobta, és zokogva rogyott egy székbe. Friderika, aki még mindig bizalmatlan volt, elolvasta az írást, az első sorától az utolsóig, meggyújtotta a gyertyánál és elégette; aztán az ágyba vitte gyermekét, aki nagy hősiességében már el is aludt anyja karjain.

*

Az öreg Leemansnál örömnépet ültek.

A lakoma vége felé tartanak, amikor a terembe hirtelen belép Lebeau, a király komornyikja.

- Ülj ide, vén hunczut, mondja neki Leemans, helyet adva neki maga és a leánya közt.

- Ördögbe, kiáltja Lebeau, mikor vidám arcukat, az ebéd maradékokat észreveszi, - itt úgy látszik, mulatnak!

Ez a megjegyzés, a komoly hang, a melyen beszél... A kis társaság tagjai nyugtalanul néznek egymásra. Ejha! Hát persze, hogy mulatnak. Vigadnak, jó kedvük van. Miért is lennének szomorúak?

Lebeau ur magánkivül van.

- Mit? Hát nem tudják? Mikor beszélt utoljára a királylyal grófné?

- Ma reggel; tegnap is, minden nap.

- És nem szólt semmit kellemetlen jelenetről?

Röviden elmondja, hogy mi történt, hogy az az irás elégett, és hogy az egész terv - úgy látszik - dugába dőlt.

- Megcsalt, kiáltja Sephora.

Tom nyugtalankodik és erősen a szemébe néz feleségének. Talán ő volt oktalan vagy gyenge? De a hölgynek semmi kedve sincs arra, hogy magyarázatokba bocsátkozzék, egészen átengedi magát dühének, s szidja Keresztélyt, aki már egyhónap óta hazudik neki különféle történeteket, hogy miért nem írta alá az okiratot... Óh, a gyáva, a hazug. De hát miért nem szólt Lebeau már rég?

- Hogy miért? kérdi a komornyik vigyorgó nevetésével. Tíz nap óta vagyok már uton... Ötszáz mértföld egyfolytában, megállapodás nélkül... És egy sort sem írhattam, mert egy rettentő szerzetes ügyelt föl rám, egy ferenczrendi, a kinek bőr-szaga van és úgy hadonáz a késével, mint valami bandita. Minden lépésemre vigyázott és egy perczig sem maradt el tőlem, azzal az ürügygyel, hogy nem tud francziául, nem tudja magát megértetni... De én ismerem az igazi okot. Nem biznak már bennem Saint-Mandében és arra használják föl a távollétemet, hogy valami különös dologba kezdjenek...

- Mibe? kérdi mindnyájuk tekintete.

- Azt hiszem, hogy a Dalmátországban rendezendő felkelésről van szó... Ez az ördögös gascognei csavarta el a fejüket... Hát nem mondtam mindjárt, hogy először is ezt a ficzkót kellene lerázni a nyakunkról?

Hát csak rejtessenek el előtte mindent, a komornyik mégis megsejtette a történeteket, a levelezgetések, a titkos tanácskozások figyelmessé tették. Egyszer talált egy füzetkét, melyet a kis meggondolatlan Colette hagyott el valahol. Felnyitotta, rajzokat talált benne; egyenruha-modelleket, ruhákat, »illyr önkéntesek,« »király-dragonyosok,« »kék ingesek,« »királyné-kurazirok,« számára. Más alkalommal meg rajta kapták Colettét, amint Silvis asszonynyal a kokárdák nagyságáról és alakjáról beszélgetett. Mindezekből, itt-ott elejtett szavakból nagy vállalkozásokra, tervekre következtetett; az ő utazása, melylyel megbízták, aligha nem összefüggésben áll ezekkel. A kis, fekete ember, a pupos, törpe, akit Navarra hegységeiből kellett elhoznia, valószínűleg valami nagy tábornok, akit a hadsereg vezérletével biznak majd meg.

A király lesz a sereg főparancsnoka.

- Mit, a király is elmegy? kiáltja Leemans apó, megvető tekintet vetve leányára.

A szavak egész vihara zug fel erre a kérdésre:

- Hát a pénzünk?

- És a váltók?

- Gyalázat!

- Rablás.

- Ha tudnának róla valamit, mondja Tom, a köztársaság biztosan nem tűrné... Értésíteni kell a kormányt, lépéseket tenni...

- Arra én is gondoltam már, mondja Lebeau, de fájdalom, nem tudok semmi bizonyosat. Nekem sem fognak hinni. Aztán meg, a mi embereink vigyáznak és mindent megtettek arra, hogy a gyanut elenyéztessék. Így például a királyné születésének évfordulója van ma... nagy ünnepet csapnak Rosenéknál... Aztán mondja valaki a hatóságoknak azt, hogy ezek a vidám tánczosok összeesküvést szőnek és előkészülnek a háborúra. Nagyon is különös lesz pedig ez a bál...

Csak most veszik észre, hogy a komornyik báli ruhába van öltözve; azzal bízták meg, hogy gondoskodjék a buffetről és aztán térjen vissza a palotába.

A grófnő, a ki gondolatokba merült, hirtelen megszólalt.

- Hallja csak Lebeau, ha a király elutazik, ön fogja azt tudni, ugy-e? Értésíteni fogják, ha csak azért is, hogy zárja be a bőröndöket... Nos, ha én egy órával előbb megtudom a dolgot, esküszöm, nem lesz meg ez a kirándulás.

Nyugodt hangon mondja ezt. És mialatt Tom azon tünődik, hogy miféle uton-módon tartsa majd vissza Sephora a királyt az elutazástól, mialatt a többiek azt számítgatják, hogy mennyi-be kerül majd nekik ez a rossz üzlet: Lebeau mester visszatér a bálba, lábujja hegyén futva végig a kis, fekete utczákon.

VII. FEJEZET

Az éjjeli utazás.

»Ma este 11 órakor a déli vasutnál leszünk. Utazunk. Cél: ismeretlen. Valószínűleg Cette, Nizza vagy Marseille.«

Lebeaunak ez a levele délelőtt érkezett Lévisné kezéhez és este csakugyan ott sétált a király meg a komornyikja a déli vasut várótermében. Keresztély ebben a magányban, az éjszakai utazásra gondolva, visszaemlékezett a Sephorával való gyöngéd jelenetekre a saint-lazarei vasutnál... E visszaemlékezés e behatása alatt egy arra utazó nő-alak vont magára a tekintetét: ugyanaz a természet, ugyanazon utánozhatatlan kecses járás...

Szegény Keresztély!

Végre benn ül a kocsiban, melynek ajtaját Lebeau kinyitotta - egész közönséges vasuti kocsi az, hogy gyanut ne keltsenek vele. A király a sarokba veti magát, azzal a vágygyal eltelve, hogy végre szabaduljon a gondjaitól. A mozdony fütyül, megindul, dörögve rohan előre, az alvó elővárosok hidjain elrobog a gázlámpák sorai előtt s végre a nyílt mezőn száguld tova. II. Keresztély fellélekzik, erősnek, biztosnak érzi magát; valami nótát is dudolna talán, ha egyedül volna. Ott lenn azonban a másik ablaknál valaki a sarokba huzódott, vigyázva, hogy ne okozzon nagy feltűnést. Egy hölgy az? Fiatal, vén, csinos vagy csuf? A király - szokás szerint - reánéz. Nem mozdul az alak, talán alszik.

- Alszik, no hát aludjunk mi is.

Kinyújtózkodik, takaróba burkolózik, még látja künn a fák, bokrok elmosódó körvonalait, melyek a vonat gyors mozgása következtében egymásra látszanak hullani; és éppen le akarnak csukódni megsebesült szempillái, a mikor finom hajszálak simogatását érzi arczán, hosszú pillák érintik homlokát, ibolya-illat lengi körül és két gyöngéd ajak susogja fülébe:

- Te csunya!... Annélkül, hogy elbucsuztál volna tőlem...

...Tíz órával utóbb II. Keresztélyt az ágyuk dörgése és a nap vakító fényessége ébresztette föl, mely a zugó lombokon átszűrődve esett az arczára. Azt álmodta éppen, hogy a serege élén, kartácszapor közt rohant a magaslatra, azon az uton, mely Raguza kikötőjéből a czitadellába vezet. Ehelyett látta, hogy a hátán fekszik mozdulatlanul, zavaros szemmel és lélekkel, elzsibbadt tagokkal, kellemes fáradtságban. Mi is történt vele tulajdonképen? Csak lassan-lassan látott világosabban, tért vissza az emlékezete. Fontainebleauban volt a »Fácán« vendéglőben, szemben az erdővel, melynek fái felmeredeztek a vidám kékségben; az ágyudörgés a tüzéség lőhelyéről hallatszott ide. És az életteli valóság, gondolatainak megtestesülése. Sephora, az édes az asztal mellett ült és rossz tollával gyorsan irt valamit.

A tükörből látta a királynak csodálkozó hálás tekintetét, és anélkül, hogy megfordulna, szemének intésével, a tollal odadobott csókkal felelt rá, aztán nyugodtan tovább irt és angyali szájacskájának kedves, kecses mosolygásával mondta neki:

- Távirat, melyet haza küldök, hogy megnyugtassam enyéimet.

Felkelt, átadta a táviratot az odahívott pinczérnek és látható nyugtalanságától szabadulva, ablakot nyitott az aranyos napfénynek, mely úgy özönlött be, mint a víz az ereszből.

- Istenem, milyen gyönyörű idő!

Odaült az ágy szélére, a kedvese közvetlen közelébe. Nevetett és csaknem örült volt az örömtől, hogy itt lehet falun és a napot az erdőben töltheti. Volt idejük az éjjeli vonat megérkezéséig, mely tegnap hozta őket ide, s amelylyel Keresztély az utját ma folytatja; Lebeau már

tegnap tovább utazott, hogy a vezéreket értesítse, hogy a partra szállást huszonnégy órával elhalasztotta a király. A szerelmes szláv legjobban szeretne volna, ha sűrű függönyök mögé rejthette volna boldogságát, hogy az utolsó óráig, az utolsó percig élvezhesse azt. Az asszonyok azonban ideálisabbak; a fiatal párt a reggeli után rögtön kivitte a kocsí a gyönyörű erdőbe. Ez volt az első eset, hogy ők ketten együtt kocsikáztak és Keresztély a ma örömeinek engedte át magát.

...Hajnali egy óra van. Az elválás órája ütött. Keresztély félt ettől az utolsó pillanattól, mert azt hitte, hogy kérésekkel, esdeklésekkel kell majd szembeszállnia s össze kell szednie minden erejét. De mindebből semmisem történt; Sephora előbb készen volt, mint ő, s nem is annyira szerelemből, mint inkább a király barátja iránt érzett tiszteletből akarta a vasúthoz kísérni.

...Ha csak hallotta volna a király a nő megkönnyebbült sóhaját, mikor egyedül maradt a pályaudvaron és a vonat zöld lámpáit távozni látta; ha tudta volna, milyen boldog volt a nő, hogy az éjszaka hátralevő részén egyedül aludhatott a vendéglőben és hogy a döcögő omnibuszon ülve, milyen nyugodt természetes, szerelmi indulattól mentes hangon szólt magában:

- Feltéve, hogy Tom gondoskodott róla...

Kétségkívül gondoskodott róla. Mikor a vonat Marseillébe érkezett és II. Keresztély a bőrtáskával kezében elhagyta a kocsiját, nagyon elcsodálkozott, mikor egy ur ezüst-diszítésű kalapban hozzálépett és igen udvariasan megkérte, hogy egy pillanatra jöjjön vele a szobájába.

- Minek? Kicsoda ön, kérdezte a király fennhangon.

Az ur felelt:

- Rendőrbiztos.

A teremben a király Marseille prefektusát találta, egy volt ujságíró, vörös szakállal, élénk, elmés vonásokkal.

- Sajnálom, hogy értesítenem kell felségedet, mondta udvariasan, hogy az utazásának itt - vége szakad. A kormány nem engedheti meg, hogy egy fejedelem, ki Franciaország vendégszeretetét élvez, ezt arra használja föl, hogy egy barátságos viszonyban lévő ország ellen összeesküvéseket, felkeléseket tervez...

A király válaszolni akart, de a prefektus a dolog legkisebb részletét is ismerte.

Felségedet Cetteben várják már a barátai, hogy Jerseybe hajózzanak. A gravosai parton akartak kikötni. A jeladás: két rakéta, melyek közül az egyik a hajó földéltéréről, a másik a partról száll föl... Mi nagyon jól vagyunk értesülve... Raguzában éppen így tudják, mi történik...

A király hiába tanakodott magában, hogy ki árulhatta el a terv legkisebb részleteit is, melyeket csak ő, a királyné, Hezeta, a vezér és egy negyedik személy, akire éppen nem gyanakodhatott, - ismert. A prefektus vörös szakállába dörmögött valamit.

- Felségednek bele kell nyugodnia sorsába... Talán máskor óvatosabb és szerencsésebb lesz majd felséged. Ma csak arra kérhetem felségedet, hogy elégedjék meg azzal a hajlékkal, amelyet én nyújthatok, a prefekturában. Minden más helyen bántó kíváncsiságnak volna kitéve. A dolgot városszerte tudják.

Keresztély nem felelt rögtön. Tekintetét körülhordozta a kis dolgozó-szoba butorain, a zöld bőrszéken, az iratcsomókon, a kályhán, a nagy fekete vonalakkal át meg áthuzgált térképen, a falakon - ebben a nyomoruságos filiszter-szerű zugokban végződik hát a dicsőséges álma, itt hangzik el a Radoitz-induló utolsó hangja! Hasonlított a léghajóshoz, aki azt hitte, hogy

magasan a hegyek fölé fog emelkedni és aztán ugyanarra a helyre esik vissza, a honnan elindult és paraszt kunyhóba kell az éjet töltenie, mialatt a szegény, megürült léghajót mint valami czókmókot dobják a lomtárba...

Végre elfogadta a meghívást; a prefektusnál nagyon jól érezte magát, egy szép asszonyt is talált ott, aki az ebéd után a nap ujságairól beszélt neki, aztán a zongorához ült és énekelt. Jó hangja volt... Keresztély lassankint közeledett hozzá és zenéről, operáról beszélgetett vele. A »Sába királynője«, meg a »Folie Parfumeuse« után az »Illyr hangok« is megzendültek a zongorán. Az asszony megkérte a királyt, hogy mondja meg, milyen ütemben kell játszania; II. Keresztély néhány népdalt dudolgatott: »Óh szép szemek, kékek, mint a nyári ég...« aztán: »Fiatal leányok, akik hallgattak rám, hajatokat befonva...«

És mialatt a zongorára támaszkodva, halványan, csábítóan énekelt, a számüzött szomoru arczkifejezésével, az illyr tenger habzó hullámain és a zöld partokon felhangzottak az »Illyr hangok.« Lelkes ifjuság énekelte, amelyet Lebeau elfelejtett értesíteni... És a fiatalok torkuk szakadtából ordították:

- Éljen II. Keresztély!

VIII. FEJEZET

A megoldás.

- Még csak egy mód van rá, felség.
- Beszéljen csak kedves Méraut!... Mindenre kész vagyok.

Méraut habozott a válaszsza. Az, amit a királynak mondani akart, nagyon komolynak tetszett neki és úgy vélte, hogy nem illik a billiárd-szobába, hova Keresztély csaknem erővel vonta, hogy a reggeli után játszik vele egy játszmat. De a sors különös gunya, amelylyel a tróntalan fejedelmekkel szokott bánni, úgy akarta, hogy az illyr királyi család történetének ez a fontos mozzanata itt a zöld asztal mellett játszódjék le, mialatt a saint-mandéi palotára csönd és gyász borult.

- Nos hát? kérdezte II. Keresztély, mialatt kinyújtózott, hogy a golyót elérje.
- Felséges ur...

Elysée megvárta, míg a király egyet lökött és Boscovich felirta, aztán zavarral folytatta:

- Az illyr név csak olyan, mint a többi, felség. Szereti a sikert, az erélyességet és attól félek, hogy a vállalat sikertelensége...

A király feléje fordult, az arcza égett a dühtől.

- Igazságokat kértem öntől, kedvesem, fölösleges, hogy beczukrozza a pilulákat.
- Akkor, mondta büszkén a gascognei, önnek le kell mondania, felség.

Keresztély megdöbbenve nézett rá:

- Mit, lemondani? Hisz semmim sincs?! Szép ajándékot adnék vele a fiamnak... Azt hiszem, egy új biciklit jobban szeretne, mint azt, hogy valami határozatlan reménysége legyen a koronára.

Méraut hivatkozott a galicziai királyné példájára. Az is lemondott száműzetésében a fia javára; és ha don Leon a trónon ül, ezt csakis az anyjának köszönheti.

- Tizenkettő tizenhatsz ellen, mondta Keresztély élesen. Ön rosszul írja, tanácsos ur.

Boscovich, mint a felijesztett nyul, ijedten ugrott a táblához, mialatt a király minden szellemi erejét és ügyességét felhasználta, hogy a játékot megnyerje. Elysée csöndesen nézte őt, a királypárti érzelmei nehéz próbát álltak ki, mikor ezt az uracsot, a dicstelenül legyőzöttet, sovány nyakut, mely hosszasan kinyult a kivágott kényelmes gyapjú kabátból, némán szemlélgette. A király szemén, ajkán, orrán látható volt még a betegség nyoma, melyben egy hónapig szenvedett. A gravosai szerencsétlenség, a virágzó fiatal emberek kivégzése, a rettenő jelenetek, melyeket Herbertnek és a vezérnek, Hezesának pöre idéztek elő a saint-mandéi palotában, amikor Colette térden állva kérte egykori szeretőjét, hogy vesse közbe magát a férje érdekében és mentse meg szegény Herbertet a kivégeztetéstől, Herbert halálának híre beteggé tették. Könnyelműségéből ugyan nem tudott kivetközni, de a felkelés elnyomásának s Herbert kivégeztetésének híre legyőzte testi-erejét.

Odafordult Elyséehez s megkérdezte annélkül, hogy reá tekintene:

- Mit szól a királyné az ön tervéhez? Beszért vele a dologról?
- A királyné úgy gondolkozik erről, mint én magam.
- Ah, mondta Keresztély szárazan, mialatt gyöngén összerezett.

Különös az emberi természet! Ez az asszony, a kit nem szeretett, akinek bizalmatlan, hideg modorától, tiszta tekintetétől félt, ez az asszony, akit azzal gyanúsított, hogy nagyon is úgy bánik vele, mint királlyal, aki az örökös figyelmeztetéseivel a jogaira meg kötelességeire, megkeserítette az életét, ez az asszony gyűlöletes volt most előtte, mert a nő nem bízott benne, és le akart mondani a fia javára. Nem szerelmi bánat volt, a mit érzett, nem olyan intenzív szenvedés, melyre hangosan felkiált az ember, hanem az a hideg, kellemetlen érzés, mint mikor a barát elárul, megcsal bennünket.

- És te Boscovich, mit gondolsz? kérdezte hirtelen a tanácsost, akinek sima arcza óriási aggodalmat árult el.

A botanikus furcsa mozdulatot tett, kiterjesztette a karjait, a fejét behuzta a vállai közé, olyan ügyetlenül és félénken, hogy a király nem tudta megállni, hogy hangosan fel ne kacagjon:

- Tanácsosunk meghallgatása után, mondta orrhangján, le fogunk mondani, ha úgy kívánják.

Ezzel újra a játékba kezdett ő felsége, a legnagyobb kinjára Elyséennek, aki égett a vágytól, hogy a királynénak elmondja a beszélgetés eredményét. A királyné nem akart személyesen beszélni Keresztélylyel, mert a »király« még mindig imponált neki, és csak remegve tudta kezét kinyújtani a korona felé, melyről amaz hallani sem akart.

Rövid idővel később a lemondás megtörtént. A katonai s polgári kabinet főnöke stoikus nyugalommal rendezte be a nagy termet erre az ünnepségre, melyet mindig nagy fényvel szoktak megtartani. De a gravosai szerencsétlenség emléke még élénken élt a jelenvoltak emlékében, így hát megelégedtek azzal, hogy néhány illyriai és franczia nemes családot hívtak meg.

Két órákor kezdtek érkezni a kocsik, a meghívottak lassan mentek föl a szőnyeggel borított lépcsőn. A terem ajtajánál a tábornoki egyenruhába öltözött Rosen herczeg fogadta őket; a herczeg a mai napra a többi rendjele mellé Illyria nagykeresztjét is feltűzte, melyet nem hordott a mellén azóta, hogy megtudta, hogy a király Biscarat Borbélynak is adott egyet, persze jó pénzért. A karján és a kard kosarán új hosszú gyászszalagot hordott, de még jellemzőbb volt a gyász ezen jelénél a fejének ideges reszketése, mely örökösen és önkéntelenül »nem«-et intett, és a mely azóta vált legyőzhetetlen szokásává, betegségévé, a mióta Herbert sorsa fölött azt a rettenetes tanácskozást tartották, a mióta Colette kérései s a saját szive vágya daczára is megtagadta, hogy Herbert megmentésére lépéseket tegyen. Ugy tetszett, mintha kis, folytonosan reszkető feje viselné az emberfölötti hőstette súlyát, s mintha arra volna kárhoztatva ez a különös fej, hogy ezentúl mindig »nem«-et mondjon minden érzésre, benyomásra, magára az életre, mely fiának tragikus vége után semmi örömet nem tudott neki nyújtani.

Colette herczegné is jelen volt; nagy izléssel öltözött gyapjuruhájába, mely szőke fejéhez kitűnően illett. Még a legőszintébb fájdalom daczára is alkalmat talált rá ez a kis, a sors csapástól meg nem tört divathölgyecske, hogy hiuságát minden irányban kielégítse. A szallagok, csipkék, ruhák, kalapok lomtárba kerültek egyelőre, de a herczegnő foglalkozott velük - gondolatban.

A kis babája, mely nemsokára megjelenik majd az élet szinpadán, a Venczel vagy Vitold nevet viseli majd, ha fiu lesz, a Vilma nevet, ha leánynak születik; de a nevének okvetlenül »V«-vel kell kezdődnie, mert ez igen előkelő betű, melyet nagyon szépen lehet a herczegi korona alá a fehérneműbe himezni.

Éppen Silvis asszonynak terjesztette elő a terveit, mikor az ajtó megnyílt, és néhány vendég belépett: Trebigne herczeg és herczegné, Soris, Sangiorgio, Melido herczegek, Pozzo, Miremont és Velico grófok. Bejelentették őket, hangos szóval, alabárd-ütésekkel fényes livrébe bujtatott lakájok... De azért mégis olyannak tetszett az egész czerimónia, mintha temetésre

jöttek volna ezek a vendégek. Mert mindnyájan feketében voltak öltözve, fekete volt a ruhájuk, keztyűjük, egészen be voltak burkolva a szomorúaknak látszó szövetekbe. Az aggastyánok és matrónák, az atyák és anyák gyásza mindig sötétebbnek és fájdalmasabbnak tetszik, mert nem oly természetes, mint a fiatalok bánatossága. Ezeknek a szerencsétleneknek legnagyobb része először ment ki az utcára ama gyásznapi óta, amelyen fiaikat a csatában leöldözték. Mikor beléptek, megkísérelték, hogy határozottaknak és erőseknek lássák őket, mikor azonban egymásra néztek, látták, hogy ugyanazt a fájdalmat hordozzák mindannyian, látták, hogy egyik és másik is lelógatja a fejét és csak alig tudja megállni, hogy össze ne roskadjon, mindnyájuknak szemét ellepte a könny, felsóhajtottak és a lelki fájdalom csakhamar kitört belőlük. Hosszas, elfojtott sikolyokkal vegyes zokogás töltötte be a termet... Csak az öreg Rosen nem sirt, kiegyenesítette magas, meg nem hajlott termetét, mialatt feje csendesen ingott.

- Nem, nem... Meg kell halnia...

Este a lemondási okirat aláírására ugyancsak meghívott királyi fenség Axel herceg elmesélte a kávéházban, hogy első osztályu temetéshez hasonlított »ama jelenet.« Az egész család arra várt, hogy vigyék el a koporsót. És valóban, a királyi herceg szomorú szerepet játszott az összegyűltek közt. Ugy érezte, hogy ez a hallgatás, fájdalom, ez a csönd kellemetlen neki, ijedten szemlélte a vén párkákat és csak akkor lélekzett föl, mikor a kis Rosen hercegnét megpillantotta. Gyorsan melléje ült, telve kíváncsisággal, hogy a quai d'Orsay-i reggeli híres hősnőjét megismerhesse és mialatt Colette, akinek tulajdonképpen hízelt a herceg figyelmessége, fájdalmas mosolylyal fogadta Axelt, sejtelve sem volt róla, hogy a rajta nyugvó, zöld és fátyolozott szem összehasonlítást tesz közte meg egy csinos péklegény ruhája közt...

- A király, uraim!

II. Keresztély halványan lépett be; a gyermekét vezette a kezénél. A kis herceg ünnepi komolyságot mutatott, mely nagyon jól illett neki és amelyet még csak emelt fekete ruhája, melyet ma hordott először, nem csekély büszkeséggel. Aztán a királyné lépett be, a ki ragyogott mályvaszínű, csipke díszítette ruhájában. Sokkal becsületesebb volt, sem hogy alakoskodott volna s így öröme az általános gyásztól annyira elütött, a mint világos ruhája eltért a többiek fekete öltözetétől. Oly boldog volt, hogy észre sem vette a mély fájdalmat körülötte, hogy figyelmet sem fordított az esős, csunya időre, a sűrű ködre, a sötét felhőkre, melyek az alacsony, esőtől terhes égen uszkáltak. A mi megint csak azt bizonyítja, hogy minden olyan, amilyennek mi érezzük és hogy a külvilág csak a bensőnk világításában látszik vidámnak vagy szomorúnak.

II. Keresztély a szoba közepére lépett, jobbán Zora gróf, balján a királyné állt; néhány lépésnyire ettől a csoporttól Boscovich hermelines tanácsosi egyenruhájában az íróasztal mellett ült.

Mikor a jelenlevők a számukra kijelölt helyet elfoglalták, a király szólni kezdett. Halk hangon mondta el, hogy kész a lemondási okiratot aláírni és kész alattvalóinak a lemondás okait is feltárni.

Erre Boscovich felállt és vékony hangján felolvasta Keresztélynek a néphez intézett kiáltványát, mely a király uralkodásának rövid történetét, a reményeket és csalódásokat, félreértéseket tartalmazta. A végén pedig kijelenti a király, hogy visszavonul, fiát pedig az illyr nép nagylelkűségére bizza.

A rövid kiáltványt, melynek minden sorából kilátszott Elysée oroszán körme, olyan rosszul olvasta föl a tanácsos, mintha valami növénygyűjtemény lajstromát ismertette volna, úgy, hogy a hallgatónak elég idejük volt arra, hogy mindazt az ürességet és nevetségességet észrevegyék, mely a király lemondásában nyilvánult.

A királytól felolvasott lemondási okirat így hangzott:

Mi, II. Keresztély, Illyria és Dalmácia királya, Bosznia és Hercegovina hercege stb., stb., kijelentjük, hogy a saját elhatározásunkból és anélkül, hogy valami külső erőszaknak engednénk, fiunkra, Károly, Elek, *Lipótra*, Götz és Zára grófjára ruházzuk összes politikai jogainkat és csak az atya és gyám polgári jogait gyakoroljuk fölötte.

Rosen herceg intésére rögtön az asztalhoz léptek a jelenvoltak, hogy aláírják az okiratot. Nehány perczig nem lehetett egyebet hallani, mint a lassu lépéseket, a ruhák suhogását és a tollak perczegését.

Azután a kézcsók czeremóniája következett. Az utolsó a menetben Elysée volt. Friderika a fia mellett állt, mialatt a jelenlevők szerencsekívánataikat fejezték ki.

A királyné, mikor Elysée elhaladt mellette, halkan, de örömtől ujjongó hangon mondta neki:

- Megtörtént.

Ebben a szóban a kimondhatatlan, csaknem vad örömnél egész világa feküdt.

Megtört! Ez annyit jelent, hogy a korona meg van mentve a további szégyentől, piszoktól, gyaláztattól. Végre alhatik, lélekezhetik, élhet a királyné, mert meg van mentve ő is, az örökös aggodalomtól.

Az ünnep befejezése után V. Lipótból persze megint vidám kis fiu lett. Odarohant az öreg Velikó Jánoshoz és boldogan sugta neki:

- Tudod-e, bácsi, hogy van egy ponym? Egy csinos kis ponym, mely egészen az enyém! A tábornok majd megtanít lovagolni, meg a mama is.

Odatolakodtak köréje, csodálkozó tekintetet vetettek rá, mialatt Keresztély, magára hagyva különös megmagyarázhatatlan üdességet érzett a szívében. Mintha a fejéről levette volna a koronát és ő fáznék... Csakugyan szédült. És mégis várta ezt az órát, mert jobban átkozta a kötelességeit, melyek az állásával járnak, mint bárki más a világon. Miért érzi tehát magát rosszul, miért szomorú, most mikor nyitva állt az út előtte a céljaihoz?

- No, szegény Keresztélyem, azt hiszem, ön is megkapta a selyem-majmot.

Axel herceg volt az, aki így vigasztalta:

- Mégis szerencsés ember ön, Keresztély... Hej, ha nekem ilyen jó dolgom volna és soha sem kényszeríthetnének arra, hogy elhagyjam Párist...

Néhány perczig ebben a modorban beszélt tovább, aztán felhasználva azt a kedves körülményt, hogy nem törődnek vele, eltűnt, a királylyal együtt. A királyné látta, hogy távoznak s hallotta a kocsi zörgését, mely eddig mindannyiszor a szívéig hatott... Mit gondolt vele most? Nem volt többé Illyriának királya az, a kit a párisi asszonyok elragadtak tőle.

*

Ő nagysága elkészült, távozni akar éppen. Még egy tekintetet vet a tükörbe, aztán - előre. Azonban a kapu nyílik, a csengő hangja hallatszik...

- A király!

Mialatt a férj iszonyu szemforgatásokkal az öltöző szobába rohan, Sephora az ablakhoz szalad; még éppen jókor jön ahhoz, hogy II. Keresztély diadalmas arczvonásait megláthassa. Rohan előre a király, talán szárnyai is vannak.

- Milyen boldog lesz, gondolja magában.

A szép asszony észreveszi, hogy valaminek történnie kellett és elkészül rá. Először az örömteljes meglepetés fölkiáltását hallatja, mikor a királyt észreveszi, a karjaiba veti magát, türi, hogy odavigyék a pamlagra, mely előtt a király leborul.

- Igen, szerelmem, én magam vagyok az, itt vagyok megint - örökre.

Az asszony szerelemtől és reménytől sugárzó arccal néz rá. A király belemerül ebbe a szempárba.

- Megtörtént... Nem vagyok többé Illyria királya. Csak férfi vagyok, ki azzal akarja tölteni életét, hogy téged szeressen.

- Az nagyon, nagyon is szép volna... Nem merem elhinni.

- Hát olvasd.

- A nő elveszi kezéről a pergamentet.

- Hát igaz, Keresztélyem? Csakugyan lemondta a trónról?

- Még jobbat tettem.

S mialatt Sephora az iratot elolvassa, Keresztély a bajuszát pödörgeti és diadalittas arccal nézi a nőt; aztán, mikor észreveszi, hogy a nő nem érti az okmányt, megmagyarázza neki, hogy ő most ment minden kötelezettségtől és felelősségtől, anélkül, hogy a fia jövőjének ártott volna. Csak a pénz nincs meg... De hisz nekik nem is kell olyan sok millió, hogy boldogok legyenek.

Az asszony nem olvasott tovább, csak hallgatta a száját félig kinyitva, savanyu mosolylyal, a fehér fogait mutogatva. Oh, most már értette jól, nagyon jól! Világosan látta maga előtt reményeinek összeomlását, arányainak elvesztését, Leemans dühös kifakadásait, - Picherynek és az egész bandának óbégatását... Ez a buta ficzko becsapta valamennyiöket! Végig gondolt a hiába tett áldozatokon, az örökös csalfasággal és unalommal töltött hat hónapon; a szegény Tom jutott eszébe, a ki az öltöző szobában lélekzetét visszatartva hallgatózik mialatt a másik férfi szemben áll vele, s a szerelem nyilvánulását várta tőle... Mennyire bizik ez az ember az ő szerelmében, a saját hódítási képességeiben! Olyan komikus volt ez, olyan örületes jó tréfája a sorsnak! Felemelkedett helyéről és bolond nevetésben tört ki, sértő, gunyos kaczagása ütötte meg a király fülét. Rákiáltott Keresztélyre:

- Hordd el magad, buta!

Azzal kirohant és kétszer is magára zárta a szobája ajtaját.

Garas nélkül, korona, hitves szerető nélkül nagyon furcsa figura volt Keresztély, mikor lement a lépcsőn.

IX. FEJEZET

A kis király.

Elmult a tél s a királyné csak egyszer érzett valami bánatot az egész hosszú idő alatt. Méraut volt az, aki egészen öntudatlan oka volt a királyné szomorúságának. Mialatt mindketten ugyanazt az álmodták, tekintetük és lelkük találkozott s vállvetve haladtak ugyanazon cél felé; bizalmasság, a gondolkodás közössége fejlődött ki köztük, melynek a királyné hirtelen s anélkül, hogy okát tudná adni, nagy szomorúsággal jutott az öntudatára. Ha egyedül volt vele, nem érezte jól magát, mert megijedt attól a befolyástól, melyet ez az idegen ember a legbensőbb elhatározásaira gyakorol. Vajjon eltalálta-e, hogy mily érzés tölti el Méraut keblét, észrevette a szívében a csillogó, de mind jobban terjedő, mind nehézségesebbé váló tüzet? Egy asszony sohasem csalódik ilyesmiben. Szívesen védte volna magát ellene, szívesen magához tért volna, de hogyan? Zavarában a minden katolikus hitves vezetőjéhez és tanácsadójához fordult: a gyóntató atyához.

Elysée az örülésig szerette a királynét, különös, mély sokszor titkolt, mindig élő szerelemmel, mely végre mint egy győzedelmes zsarnok uralkodott a szívében. Addig azt hitte Méraut, hogy ő minden gyöngéd érzésre képtelen. Azelőtt, mikor a diák-negyedben predikációkat szokott tartani a királyról, sokszor megesett rajta, hogy a grisette belészeretett, belé, hangjának zenéjébe, abba a megfoghatatlan valamibe, amely ideális homlokáról lesugárzott, amely tüzes szeméből kivillogott. Ő barátságos leereszkedéssel és jósággal fogadta, amint nyujtottak neki, elrejtve azt a megvetést, melyet minden délvidéki érez a nők iránt. Hogy a szívébe jusson, előbb kemény fején kellett áthatolnia szerelmének; így esett, hogy a Friderika büszke jelleme fölött való csodálkozása, a nemes modor, melylyel a nő szenvedni tudott, a közös fájdalom az eredményezték, hogy alázatos, titkolt, reménytelen szenvedély ébredt föl benne, mely meglepődött azzal, hogy csak távolról világoljon, mint a szegény embernek halvány mécsekskéje az oltár előtt.

Ezalatt az életükben nem történt semmi változás, a külvilágra nem hatott Elyséének csendes, elfojtott bánata. Így jött el a szeptember. A pompás napfény nagyon illett a királyné vidám hangulatához. Friderika a reggeli után a hercegnek, Elyséének és Silvis asszonynak társaságában, a ki a szabadságon levő Colette hercegnőt helyettesítette, rendes sétautját tette az erdőben. A királyné, a kis társaság élén a kis angol kert árnyas fái közt lassan haladt előre és gyakran fordult hátrafelé, hogy határozott, de azért kedves modorában egy-egy megjegyzést tegyen. Ma különösen élénk és vidám volt. Reggel jó híreket kapott Illyriából, a hol nagyon jó benyomást tett Keresztély lemondása. Mindenütt szeretettel beszéltek V. Lipótról.

Elysée diadalmaskodott.

- Nem mondtam önnek, herceg ur, hogy a nép lelkesülni fog majd a királyért... Lássá, csak a gyermekkor, csakis a gyermekkor képes újra visszaidézni szívükbe a szeretetet... Olyan ez, mint a vallás, melyet úgy oltottak beléjük... nem vész ki a szívekből soha.

Heves, sajátos mozdulattal hatalmas sörényét mindkét kezével hátratulva, szenvedélyesen kezdett szólni, úgy, hogy egészen megváltozott. A mint hogy a földön gubbaszkodó arabot sem lehet fölsimítani, mikor lován ül.

- No, megint kezdi, - mondta a márkinő halkán, mialatt a királyné, hogy jobban hallhassa, a faszor végén leült. A többiek tiszteletteljesen álltak meg előtte, de a hallgatók száma lassankint megcsappant. Először is Silvis asszony távozott, hogy feltűnően »tiltakozzék«, amit minden alkalommal megtett. A herceget elhívatta valaki.

Ők ketten egyedül maradtak. Elysée nem vette észre, csak tovább beszélt, a nap teljes ragyogásában állva ott, a napsugár játszott nemes vonásain. Most szép volt ez az ember, megragadónak, ellenállhatatlannak tetszett a szépsége, mely oly hirtelen meglepte a királynét, hogy nem tudta csodálkozását elrejteni. A férfi talán a hölgy zöld szeméből olvasta ki a királyné csodálkozását...

Néhány szót dadogott, aztán elhallgatott. Egész testében remegett. Rátékingott a királynéra, ki a szemét földre sütötte, a napfényben arany színű haját hosszú emésztő tekintettel nézte. Friderika érezte, hogy ez a tekintet úgy ragyog rá, mint a nap, még vakítóbban... de nem volt rá ereje, hogy elforduljon. És mikor Elysée megborzadva attól a szótól, mely ajkára tölült, hirtelen elrohant - - úgy tetszett a nőnek, hogy annyira hatott rá ez az ember és delejes ereje, hogy most a távozásával magával viszi az ő lelkét is... Valami különös morális ájulásba esett, erőtlenséggel, megsemmisülve esett vissza a gyep padra.

Ibolyaszín árnyékok suhantak erre-arra. A szökőkút vize csobogva hullott alá és felfrissítette a gyönyörű nyári délutánt. Az egész virágzó kertben nem volt más hang, mint a bogarak bizonytalan zümmögése és annak a puskának a ropogása, melylyel a kis király a park másik végén célba lőtt.

Ebben a csöndességben a királyné magához tért. Haragudott. Sértettnek, megcsufoltnak, megcsúgyaztattnak érezte magát attól a tekintettől... Lehetséges volt-e? Nem álmodott? Ő, a büszke Friderika, aki az udvari ünnepek szédítő pompájában a legjobbaknak, a leghíresebbeknek hódolatát büszkén utasította vissza és most ennek az alacsony származású embernek, a nép fiának engedje át magát?

A büszkeség könnyei égtek szemében. És gondolatainak vad kaoszában a vén Rosen egy jóslata jutott az eszébe, mely azt mondta, hogy a száműzetés meg fogja lazítani az erkölcsöket. Igen, a száműzetés, mely a rendeket és osztályokat összekeveri, bátorságot adott ennek a nagyon alacsonyan álló embernek... de mennél jobban akarta megvetésével sujtani, annál inkább emlékeztetébe tölültek a férfinak megbecsülhetetlen szolgálatai. Mi lett volna nélküle a királyi házzal?.. Visszaemlékezett az Elyséevel való első találkozásra, hogy milyen újjászületettnek érezte magát, mikor először hallotta ennek az embernek a hangját. És ki tartotta a sorsát kezében, hatalmas erős kezében, mikor a hibákat jóvá kellett tennie? És ez a fáradhatatlan, minden nap megújuló odaadás!

Annyi genialis képességet, annyi tehetséget, annyi szenvedélyt áldozott önzetlenséggel, egy cél érdekében, melylyel haszon, dicsőség nem járt. És az eredménye mindennek, az igazi kis király, a kire olyan büszke, a ki illyriának egykori uralkodója... Erre a gondolatra ellenállhatatlan gyöngédség, hálaérzés fogta el, s mikor az is eszébe jutott, hogy a vincennesi népünnepén Elysée erős karjára támaszkodott, most is, mint akkor, behunyta szemét és lelkében boldogító odaadással gondolt arra a nagy, hozzá annyira hű szívre, melynek dobogását hallani vélte...

Ekkor egy lövés után, mely a madarakat felijesztette, irtózatossá kiáltás hallatszott, ama gyermekkiáltások egyike, a melyeket az anyák hallanak, nyugtalan álmaikban és amely az eget besötétítette és mély fájdalom színhelyévé tette a kertet. Gyors lépések hallatszottak a fásorból; Elysée hangja megváltozott, hangja dörgött ide... Friderika egy pillanattal később ott volt fia mellett.

Árnyas fáktól körített helyen, mely virágokkal volt borítva, a vasrácsra akasztotta a kis király azt a köralaku papirost, melyet utóbb átlukkasztgatott a lövéseivel. Friderika a földön heverve látta fiát; a felfelé fordított arcza viaszszárga volt, csak a megsérült jobb szeme táján volt piros. A behunyt pillái alól vércseppek hullottak alá, mintha könny lett volna...

Elysée, aki ott térdelt a gyermek mellett, a kezeit tördelte és ordított fájdalomában:

- Én tettem... én tettem.

Ő felsége felszólította, hogy próbálja meg a fegyvert és egy rettentő véletlen következtében a golyó a vasrácsról visszapattant...

A királyné azonban nem hallgatott szavaira. A nélkül, hogy elkiáltotta volna magát, felemelte a gyermeket és a szökőkúthoz vitte; a segítségére sietett háznépet szótlanul, egy kézmozdulattal küldte el, a kis király élettelen testét az ölébe fektette és odatartotta a vizsugár alá, mely lassan folyt végig az szenvedélyesen szeretett halvány arczocskán, a szőke hajtól lefelé a vérborította szemöldökig, az iszonyuan vörös foltig, melyet a víz elmosott ugyan, de amely mégis mindig visszatért a pillák közt.

A nő nem szólt, talán nem is gondolkozott. Gyűrött, átázott battisztruhájában, mely szép testéhez tapadt, lehajolt a kicsikéhez és mozdulatlanul figyelt az arczára. Milyen pillanatok, milyen halálosan hosszas várakozás!...

Lassankint a friss víz hatása alatt föléledt, megrázkódott a sebesült, ki akarta nyitni a szemét és nyögött.

- El, kiáltotta a királyné hangosan.

Aztán felemelte fejét és Méraut-t látta maga előtt, a kinek fakó, elváltozott arczvonásai kegyelemért látszottak esedezni. Visszaemlékezett arra, ami a gyeppadon történt, aztán eszébe jutott a katasztrófa és megint az iménti hihetetlen gyöngesége. Kimondhatatlan düh fogta el ez ember és önmaga ellen...

- Eredj, eredj, soha sem akarlak látni többet, - kiáltott föl, iszonyu pillantást vetve rá. A szerelme szólt belőle, amit most mindenki előtt elismert, hogy megbüntesse magát érte, hogy kigyógyuljon belőle; - a szerelme tette, hogy ezt a meggyalázó »te« szót sértésképpen az arczába vágta.

X. FEJEZET

A betegágyon.

- Volt egyszer Olden-burgban egy Ponikau nevű grófnő, a ki a házassága napján három arany kenyeret adott a törpéknek...

Ezt mesélgeti Silvis asszony egy sötét szobában, melynek ablakai légmentesen zárva vannak, a függönyei le vannak bocsátva a padlóig. A kis király ágyacskájában fekszik, a királyné, mint fehér kísértet ül mellette és jeges borogatásokkal hűti a bekötött homlokát, éjjel-nappal egy hét óta. Hogy tarthatta ki alvás és evés nélkül, mindig a beteg mellett ülve, a borogatások közt való időben a kezében tartva a fia kezét és a jéggel hűtve a lázt, melyet a beteg gyöngye érverése minden pillanatban elárul!

A kis király azt akarja, hogy az anyja mindig, mindig mellette legyen. A nagy terem sötétsége fenyegető árnyakkal, irtózatossággal népesül be előtte. Nem olvashat, nem játszhatik, semmivel sem szórakozhatik, s ez azt eredményezi, hogy mindig aludni akar, csaknem megdermed, ami a királynét nagyon nyugtalanítja.

- Fáj? kérdi minden pillanatban.

- Nem!... Unatkozom... feleli a gyermek gyöngye hangon. És hogy a szomorú szobát fénylő alakokkal népesítse be, Silvis asszony előhozakodik fantasztikus regéivel, a varázslókkal, régi német kastélyokkal, a toronyalján tánczó koboldokkal, a hercegnővel, aki a kékmadarat várja és az üvegorsóján dolgozik...

A királyné a végtelen mesék hallatára olyan szomorú; úgy tűnik fel előtte, hogy az általa nagy gonddal felépített művet lerontják, és hogy neki is segédkeznie kell a magasba emelkedő diadaloszlop lebontásában. Ezt látja az őt körülvevő sötétségben, a hosszú, hosszú órák alatt, sokkal inkább félve attól, hogy a fia megint asszonykezek közé kerül, megint visszaesik a »kis Zara« gyöngeségébe, semmint a sebtől magától, melynek súlyos voltát nem ismeri. Mikor az orvos a gyertyával kezében, pillanatra eltávolítja a köteléket és egy csepp atropinnal akarja a megsérült szemnek az érzékenységet visszaadni, megnyugtató az anyára nézve, hogy a kis beteg fájdalmát egy hanggal sem árulja el, az orvos vizsgálatait nem akarja elődázni. Senki sem meri neki megmondani, hogy ez az érzéketlenség az összes idegek tompultságát, s az egyik szerv elhaltát jelenti. A visszapattanó golyó vesztett ugyan erejéből, de azért mégis elég erős volt arra, hogy a jobb szemet egészen elpusztítsa. Most már csak azon fáradoztak, hogy legalább a másik szemet megmentésük, mely az organikus kölcsönhatás következtében szintén fenyegetve volt. Ah, ha a királyné sejtene a szerencsétlensége egész nagyságát; ő, aki meg volt győződve arról, hogy ápolásának és önfeláldozó gyöngédségének sikerül majd a szerencsétlenség maradandóbb következményeit elhárítani. Már most is az első közös sétájukról szól a gyermeknek:

- Lipót, nem örül neki, hogy szép sétát teszünk az erdőben?

De igen, Lipót nagyon örül annak. Azt akarja, hogy vigyék el valami népi ünnepélyre. Aztán hirtelen eszébe jut neki:

- Hol van tulajdonképpen Elysée ur? Miért nem jön hozzám?

Azt mondják neki, hogy a tanító hosszabb időre elutazott. Ezzel megelégszik. A beszélgetés, még a gondolkodás is fárasztja; visszasülyed megint tompa részvétlenségébe, az elmosódott mesés világokba, melyet a betegek megalkotnak maguknak, mialatt álmaikat a környezettel, a körülöttük lévő butorokkal összevegyít... Lábujjhegyen járnak ki és be az emberek, csak suttogva beszélnek. A királyné nem hall semmit, nem törődik semmivel, csak a borogatások-

kal. Néha Keresztély is kinyitja az ajtót, mely a zárt szobában uralkodó hőség következtében csak be van téve és erőltetetten vidám, gondtalan hangon tréfál a fiával, hogy ezt nevetésre, vagy legalább is szólásra bírja. A kis elbódult agy, melyet még mintha a lövés füstje boritana be, csak álomszerű emlékeket őrzött meg az az előtt történekekről, arról, hogy a királyné le akart vele ugrani az emeletről... A gyermek egészen halkan felelt az összeszorított fogain keresztül.

A nejehez fordul Keresztély:

- Friderika ön elemésztí magát... Önnek pihennie kellene... Már a gyermek kedvéért is.

Esdekelve kulcsolja át a gyermek keze az anyjáját, aki ugyancsak ezen a néma, beszédes módon felel neki:

- Nem nem, ne félj, nem hagylak el.

Néhány rövid szót vált a férjével és aztán magára marad szomorú gondolataival.

A gyermeket ért szerencsétlenség óta Keresztélyt is sok baj érte. Ah, ha a felesége megint elfogadná őt... Ő is, mint minden gyöngé ember, szükségét érzi, hogy a szerencsétlenségben belekapaszkodjék valakibe, hogy a fejét a barát szívére fektethesse, hogy könnyekkel, bűnbánó vallomásokkal könnyíthessen magán és aztán ujult erővel térjen vissza az előbbi gyönyörűségeihez. De Friderikának szíve mindörökre elveszett számára; és most még gyermeke is elfordul tőle, mikor dédelgetni akarja! Mindezt elmondja magának, mikor a sötét szobában az ágy lábánál áll, mialatt a királyné másodpercznyi pontossággal jeget vesz ki az edényből, lehűti rajta a nedves kendőt, a kis, beteg homlokot gondosan fölemeli és megcsókolja, hogy megérezze, vajjon még mindig olyan forró-e és mialatt Silvis asszony rettenthetlen nyugalommal meséli a három arany kenyér históriáját Illyria és Dalmácia törvényes királyának.

Keresztély elhagyja a szobát, anélkül, hogy távozására többet ügyelt volna valaki, mint érkezésére. Szomorúan bolyong a csendes házban, melyet az öreg Rosen egyenes testtartással és reszkető fejjel fel- s alájárkál, mindent a legpéldásabb rendben tartva. A kertjében minden pompásan virágzik és a selyemmajmok élénk lármával és ugrádozással töltik be ketreczüket. A kis király ponyja, melyet egy lovász naponta sétára vezet, ott áll az istállójában és a fejét, melyből két dióbarna szem ragyog ki, szomorúan fordítja arra az oldalra, a honnan kis gazdája szokott jönni. A lakás még mindig elegáns és kényelmes, de úgy tetszik, mintha az egész nagy kastély várakozásban volna, mint a természet maga a csattanó mennydörgés előtt. De a legmeghatóbb az a három ablaktábla, mely mindig légmentesen zárva van s még akkor is, amidőn minden kinyíl a friss levegő, az éltető világosság előtt, a fájdalom és a betegség titkát rejtik maguk mögött.

Mérait, akit a királyi udvarból elűztek, a szomszédságban bérelt lakást; örökké az előbbi működése színhelye körül mászkál és halálos kétségbeeséssel tekint a zárt ablakok felé. Ez az ő kinta, a kárhozata. A Saint-Mande rendes látogatói ismerik már. A kalács-elárusító, aki elhallgat, nagy ember, az a szerencsétlen arczu, elmegy mellette, a labdázók, a lóvasuti kocsik ellenőre - mindezek kicsit bolondnak tartják és Mérait csakugyan közel is van a megőrüléshez. Nem a szerelmes ember szenved benne; a királyné jót tett, hogy elkergette közeléből, hisz nem érdemelt mást! A szenvedése összeomlott a reményeinek iszonyu összeomlásában. Azt álmodni, hogy királyt nevel föl, ennek a nagy feladatnak élni, és aztán önkezüleg elpusztítani, megsemmisíteni mindent. A szülők gyöngédségét jobban bántotta a szerencsétlenség, de az ő kétségbeesésük sem lehetett nagyobb, mint Méraité. Hisz még az a vigasztalása sincs meg, hogy ápolhatja a beteget.

Alig tudott magának értesülést szerezni, mert a cselédek a szerencsétlenség óta engesztelhetetlen haragot mutattak iránta, csak a csösztl, ki néha a házba jött, tudta meg, hogy mit

beszélnek a cseléd-szobában, hol természetesen tulozták a király hogylétéről szóló híreket. Majd azt mondták, hogy a kis király megvakult, majd azt, hogy agyhártyagyulladásban szenved, majd meg azt rebesgették, hogy a királyné öngyilkossági szándékából nem eszik semmit. A szomorkodó Elysée egész napon át ezekkel a reménytelen hírekkel táplálkozott, bolyongott az erdőben, a meddig csak birták a lábai; elment az erdő szélére, a virágzó tisztásra, arra a gyönyörű sétaterre, mely vasárnaponként nyüzsgött a sétálóktól, hétköznapiakon azonban csöndes, magános, elhagyatott volt és a honnan megint visszatért, hogy a ház körül ólálkodjék.

Igy este lefeküdt az illatos mezőn, folyton szemmel tartva a ház ablakait, melyeknek táblái felfogták az elhaló napsugarakat.

A labdázók eltávoztak, az éjjeli őrök pedig megkezdték rendes körutjukat; a fecskék nagy körvonalakban röpködtek a magas fű felett és vadászatot tartottak a leáldozó napfényben játszadozó szunyogokra. Ugy tetszett neki, hogy az alkony maga is bánatos; Elysée lélekben és testben elfáradva, szomoru hangulatba merült; eszébe jutott neki a szerencsétlenség, fájdalmi, reményei. Hirtelen megjelent Boscovich, a végtelen kétségbe meredő szemei előtt Boscovich furcsa kalapjával, fehér mellényével és világos kamáslijával. A tanácsos ur kis női lépésekkel gyorsan tipegett feléje, kezében zsebkendőbe takart tárgyat tartva. Nem is lepte meg, hogy ott látja Elyséet; köszönt neki, mintha semmi sem történt volna.

- Ön nagyon boldog embert lát maga előtt, kedves Méraut.

- Óh, istenem! Mondja hamar! Talán ő felségének állapota...

A botanikus bölcs arcot vágott s azt akarta mondani, hogy ő felsége állapotában nem történt változás; ott fekszik a lefüggönyözött szobában fájdalmas, óh, bizonyára nagyon fájdalmas bizonytalanságban.

- Találja el, mi van itt a kezemben.... Vigyázzon, leejti.... Ez egy olyan erdei virág, a milyent itt nem igen találni.... Clematis dalmatica.... Egészen külön növényfaj, melyet csak nálunk láttam oda haza.... Eleinte magam is kételkedtem, nem akartam hinni szemeimnek.... Már tavasz óta megfigyelem s most már bizonyos, hogy ez az a virág. Olyan szaga van, mint a mandulának.

És nagy óvatossággal előszedte a virágot, melynek tejfehér szirmait sokáig szeretettel nézegette. Méraut kérdezni akart tőle egyet-mást, híreket akart kapni.... de a botanikus egészen átengedte magát szenvedélyének és csakis a virágjáról beszélt. Csakugyan különös véletlen volt, hogy ez a növény száz és száz mérföldre hazájától, ilyen szépen kifejlődött. A virágoknak megvan a maguk természetrajza, de a regényük is és ezt mesélgette a tanácsos ur abban a hiszemben, hogy Elysée buzgón figyel rá.

- Milyen különös okokból, milyen geológiai titkok következtében történhetett, hogy a széltől idehordott magocska a saint-mandéi tölgy aljában nem pusztult el. Ilyen esetek előfordulnak néha. Így például egy barátom egy botanikus, a Pirenékben egy lappországi virágot talált; ez bizonyos légáramlatoktól, másrészt meg a föld rétegeitől függ... De ebben az esetben az a csodálatos, hogy ez a nyomoruságos kis mag a hazájából elüzött honfitársai közelébe esett... És nézze csak, milyen jól érzi magát ez a növény; alig egy árnyalattal halványabb itt a számüzetésben, mint odahaza...

Ott állt az alkonyatban, a dalmát virágot kezében tartva, s boldogságtól sugárzó arccal csodálkozva, mozdulatlanul nézegette. Hirtelen megrezzent:

- Ej, már későn van, haza kell mennem. Isten vele.

- Önnel megyek, mondta Elysée.

Boscovich, mintha mennykő csapott volna belé, megállt. Látta a szökőkutnál lejátszódott jelenetet, tudta, milyen körülmények között hagyta el a tanító a házat... Mit szól majd a királyné...

- Senkisé fog látni, tanácsos ur!... Ön a kerten átvezet majd, és én valamiképen a szobába lopózom majd.

- Mit, megtenné?...

- Csak a király közelébe akarok jutni, hallani akarom a hangját egy pillanatig, a nélkül, hogy csak sejtelve is volna a jelenlétemről.

A gyöngé Boscovich siránkozott, vonakodott, de azért mégis megindult, követve Elyséetől, ki egy cseppet sem törődött kifogásaival.

Ah, mily izgatottság fogta el Elyséet, mikor a kis kertajtó kinyílt, és ő megint ott volt, azon a helyen, hol szerencsétlenné tették.

- Várjon meg engem itt, mondta a minden tagjában reszkető tanácsos; értesíteni fogom, ha a cselédek asztalhoz ülnek... Akkor senkivel sem fog találkozni a lépcsőkön.

A szerencsétlen nap óta senkisé volt még azon a helyen. Az összetört bozóton és az ide-oda futkosástól fölturt homokos földön még látszottak a történetek nyomai. Ugyanazok az átlukgatott céltáblák lógtak még a rácson és a szökőkut vize lecsorgott a nagy medenczébe, mint a visszatérthatatlan könyvek árja; és még szomorubbnak tetszett az alkony halovány világításában. Elyséennek úgy tűnt fel, mintha hallaná a királyné zokogó hangját:

- »Eredj... Eredj!«...

Boscovich visszatért. A bokrok mellett besurrantak a házba. A volt tanuló szoba asztalán ott heverték a könyvek; ott volt még a tanító meg a tanuló számára odaállított két szék, mintha rettentő nyugalommal várnák a legközelebbi tanítást. Szivrepesztő volt ez a mélységesen hallgató csend, ez az üresség, melyből hiányzott a gyermek, ki éneklésével, nevetésével, ugrándozásával oly élénkké tette ezt a szobát.

Fölmentek a kivilágított lépcsőn, s Elysée a betegszoba előfülkéjébe lépett, mely épp oly setét volt, mint amaz, mert a legkisebb fénysugár sem hatolhatott keresztül a csukott ablaktáblákon. Éjjeli lámpa égett az asztalon orvosságos üvegek és poharak közt.

- A királyné, meg Silvis asszony vannak nála. Maradjon csendesén és aztán gyorsan jöjjön vissza.

Elysée nem hallgatta már; a küszöbre lépett, a félig nyitott ajtó mögé, áhítatosan, dobogó szívvél.

Tekintete nem hatott át a sötétségen; nem látott semmit, csak a szoba hátulsó részéből jövő hangot hallotta, a gyermek esti imáját. Abban a hangban, mely fáradt, kedvetlen és unott volt, alig lehetett a kis királyt felismerni. A sok »ámen« után a gyermek elhallgatott, majd hirtelen azt kérdezte:

- Anyám, a királyok imáját is el kell mondanom?

- Bizony, szerelmem, felelte a szép, komoly hang, melynek színezete szintén megváltozott és gyöngén remegve szólt, mint a választó vízzel befecskendezett ércz.

A kicsike habozva felelt:

- Azt hittem ugyanis... Azt gondoltam, hogy most már nem érdemes.

- Miért? - kérdezte a királyné élénken.

- Óh, mondta a gyermekkirály kora vén hangsúlyozással, hogy a jó istentől egészen más dolgokat kellene kérnem, mint ami ebbe az imában van.

De aztán jóakaró természete megint diadalmaskodott:

- Mindjárt, mama, mindjárt, ha úgy kívánod.

És lassan, alázatos hangon mondta az imát:

- »Uram és királyom, szolgálát a trónra tetted; de én gyermek vagyok, nem tudom választott népedet vezetni.«

A szoba másik sarkából fojtott zokogás hallatszott. A királynő megborzadt...

- Ki az?... Ön az, Keresztély? kérdezte aztán, mikor az ajtó becsukódott...

*

Egy héttel később kijelentette az orvos, hogy a kisgyermeket nem szabad tovább kinozni a sötét szobában, itt az ideje, hogy megint a világossághoz szoktassák.

- Már most? kérdezte a királyné. Hisz engem biztosítottak róla, hogy tovább tart egy hónapnál. Az orvosnak nem volt szíve hozzá, hogy megmondja, hogy a gyermek megvakult, tehát a betegnek a világosságtól való további elzárása fölösleges, a határozatlan szólamokkal segített magán, melyeket az orvosi részvét talált ki az aggodó anyák számára. A királyné nem tudta az igazságot és környezetének nem volt bátorsága hozzá, hogy feltárja a valóságot. Ezt Alfeus atyára bizták, minthogy a vallásnak megvan az előjoga, hogy olyan sebekkel is foglalkozzék, melyeket nem tud meggyógyítani. A pap egyszerű, kemény modorában mondta meg neki a szörnyű valóságot, mely a nő minden reményét szétzúzta. A szerencsétlenség napján első sorban az anya szenvedett, mikor gyermekének jaj szavát hallotta, és a szegény, élettelen kicsikének vérért folyni látta. A mostani fájdalom azonban a királyné bánata volt. A fia nyomorék, örökre nyomorék! Ő, ki olyan szépnek és ragyogónak képzelte a diadalmenetet, ezt az egyszeműt vigye el Illyriának? Nem tudta megbocsátani az orvosnak, hogy megcsalta. Hát a királyok még a száműzetésben is áldozatai nagyságuknak és emberi gyávaságuknak.

Hogy a sötétségből a világosságra való gyors átmenetet kikerüljék, zöld függönnyel takarták be az ablakokat; később azonban bebocsátották a szobába a napsugarakat; csak most láthatták egymást a tragédia szereplői, csak most vették észre, hogy rövid idő alatt mennyire megváltoztak. Friderika megvénült, meg kellett változtatnia hajviseletét, fűrtjeit le kellett fésűlnie a halántékára, hogy a fehér foltokat eltakarja. A kis halovány király kendőt kötött a jobb szemére; s úgy tetszett, hogy a korai ránczoktól bebarázdált arcza maga is viseli a kendő sulyát. Teljesen új életet kellett kezdenie: a félszeműek életét. Az ebédnél újra kellett enni tanulnia, mert a kanállal és villával szája helyett mindig a füle, meg a homloka körül hadonászott. Gyermekesen nevetett ügyetlensége fölött s a királynő minden pillanatban elfordult, hogy elrejtse könyeit. Mikor szabad volt a kertbe lemennie, új akadályokkal kellett megküzdeni. Minden lépésnél megbotlott, az egyenes irány helyett ferdén ment előre, sokszor el is esett és a legkisebb akadálytól is visszarettent, az anyja kezébe vagy ruhájába kapaszkodott és olyan aggodalommal sétálgatott a jól ismert park utain, mintha minden bokorban csapda volna elrejtve. A királyné megkísérlte, hogy legalább a gyermek elméjét foglalkoztassa, de ez sem sikerült neki; úgy látszott, hogy szemével a gondolkodási képességét is elvesztette a fiú. Szegényke jól tudta, milyen nagy fájdalmat okozott az anyjának. Ha beszélt vele, egyenesen tartotta a fejét és szemérmes, furcsa tekintettel nézett a szemébe, mintha bocsánatot akarna kérni e hibájáért. De nem volt képes az alaptalan ijedezéseiről leszokni. Így majdnem epileptikus roham fogta el, mikor egy reggel az erdő szélén lövést hallott. Mikor először ajánlották neki, hogy üljön fel ponnyjára, egész testében reszketett.

- Nem, nem, mondta anyjához simulva, kérem vegyen magához a kocsiba. Nagyon félek.

- Félsz, mitől?

- Félek, nagyon félek...

Kérések, magyarázatások nem használtak.

- Hát fogjatok be, parancsolta végre a királyné titkolt haraggal.

Késő ősz volt, mely emlékeztetett ama májusi napra, melyen Vincennesbe kocsiztak. De a királynét most kellemetlenül érintette, hogy a fasorban és a tisztságokon megbámulták őket az emberek. A vidámság, az ételszag rosszul esett neki; a csoportokban, a sétálók vasárnapi ruhája és nevetgélése csak a nyomort és a szomorúságot juttatta eszébe. A gyermek szemérmes, de szenvedélyes hizelgésekkel és gyöngédséggel akarta anyját felvidítani.

- Haragszik rám mama, hogy nem akartam a ponnyra ülni? A kis, ránczos arc, a királynéhoz fordult, a gyermek félszemével anyjára tekintett, és megkérdezte:

- Igazán azt hiszi, hogy akarnának engem úgy, a mint itt ülök?

Csakugyan nagyon vénnek és gyöngének látszott. A királyné ennek daczára megfeddte kétkedéseért s a wesztfaliai királyról beszélt, a ki teljesen vak.

- Ah, nevetséges király az... El is kergették.

A királyné akkor cseh János történetét mondta el, ki a csatában felszólította lovagjait, hogy kövessék az ellenség soraiba, pedig ő is vak volt.

- Ez borzasztó... Borzasztó, mondta Lipót.

- És iszonyattal bámult maga elé, mintha Silvis asszony regényét hallgatná. Olyan kicsiny volt, olyan gyöngé, olyan kevéssé király. Ebben a pillanatban a kocsi elhagyta a tavat, hogy beforduljon a szűk fasorba, melyben alig volt helye. Valaki félreugrott, hogy kikerülje a kocsit, - egy férfi, kit a gyermek nem látott meg, a királyné azonban felismert.

Kemény, keserű komolysággal, fejének egy mozdulatával mutatott a kis ruháiba bujt nyomorékra, erre a romra, egy nagy nemzedék utolsó sarjára... Ez volt az utolsó találkozásuk, Méraut véglegesen elhagyta Saint-Mandé-t.

...Méraut visszatért rég elhagyott helyére régi foglalkozásához. Beszédekert tartott, mint azelőtt... Csak a hallgatói változtak, mert a városnak ebben a részében minden évben megváltoztak a lakók: a diákok. A gyülekezés helyét is áttették valahova; a politikai kávéházak helyébe sörözők jöttek, melyekben nemzeti viseletbe öltözött lányok szolgáltak ki, svájci, olasz, svéd nők diszes, valami festőtől fantasztikusan összeállított rongyokba burkolva. Elyséennek egykori vetélytársai már csak a pinczerek emlékezetében éltek, a színpadról rég eltávozott színészek emlékével egyetemben. Az akkori »híres férfiak« közül néhányan előkelő társadalmi állásokat töltöttek be, s néha, mikor Elysée valami könyv olvasásába elmerülve, végig baktatott az utcán, az arra robogó kocsiból egy-egy kamara, - vagy szenátustag szólt ki:

- Méraut, Méraut...

Néha meg is szólította egy-egy régi ismerőse.

- Mit csinálsz, dolgozol?

Méraut összeránczolt homlokkal, összefüggés nélkül beszélt egy nagy vállalkozásról, »mely nem sikerült neki.« Szóval sem többet. Voltak, kik még ki akarták használni erejét. De ő hü maradt royalista eszméihez, s továbbra is gyűlölte a forradalmat. Nem kért semmit, nem

szorult senkire, mert még megvolt mind a pénze, mit Saint-Mandéban szerzett. Nem akart leckéket adni, visszavonult mély, mindent megvető fájdalomában, mely sokkal nagyobb, mélységesebb volt, semhogy megérthették volna.

Nem volt egyéb szórakozása, mint az, hogy néha meglátogatta a ferenczrendiek kolostorát, nem csak azért, hogy híreket kapjon Saint-Mandéból, hanem azért is, mert szerette a kis különös kápolnát szent sirjával és vérző, festett Krisztusával. Ez a gyermekes mithológia, ez a csaknem pogány kép elragadta a keresztényt, kinek olyan fogalmai voltak a vallásról, mintha a kereszténység első századában élt volna. »A bölcsészek nagyon nagyra tartják az istent« mondta néha-néha. »Már nem is látjuk többé«, ő azonban látta őt éjjel a kápolnában a barbár kinzások rajzolásában az ossunai Margit képében, ki márvány vállát ostorozta, föltűnt előtte ama karácsonyéji jelenet, melyet sohasem tudott elfeledni. Látta megint, hogy illyria királynéja Jézus bölcsője felett összekulcsolja kezeit, és könyörgő, védő karjaiba tartja fiát...

Egy csöndes éjszaka csodálatos érzés ébresztette föl Elysée.

Lassan és fájdalom, megrázkodtatás nélkül valami meleg folyadék szállt fel a melléből, mely száját, ajakát, állát vörösre festette. Olyan titokzatos volt; a baj úgy támadta meg, mint a gyilkos, ki a sötétben zajtalanul nyitja ki az ajtókat, Elysée nem ijedt meg; kérdezősködött az orvostól, kivel egy asztalnál ült. Azt mondták neki, hogy nagyon beteg.

- Mitől kell félnem?

- Mindentől.

Elysée negyven éves volt, abban a korban, melyben a betegség ott settenkedik az ember körül, s az ifjukor kicsapongásait és nélkülözéseit drágán fizetteti meg; annál veszélyesebb volt ez a kor, mert Elysée lelkének rugói eltörtek már, az életkedv kihalt belőle. Elysée hü maradt előbbi életmódjához, sétálgatott szélben, viharban; künn a lépcsőknél régi szokása szerint beszédekert tartott, mikor már a kocsmában a gázt kioltották és fél éjszakákon keresztül kóborolt az utcákon. Már gyakrabban jött rá a vérhányás, és minden roham után ijesztő gyöngeség fogta el. Nem maradt az ágyban, mert szobájának szomorú üressége agyonnyomta volna; kiment a Rialto-kocsmába, elolvasta az ujságokat, s egy sarokban elábrándozott.

Estig csend volt ebben a kis helyiségben, mely világos tölgyfa butoraival, tarka, Velenczét, meg hidjait és kupoláit ábrázoló freskóival igen jó benyomást tett. A velencei nők, kik este pajkosan ugrándoznak az asztalok között és vörös nyakéköket fitogtatják, nappal az asztalokon aludtak, fejüket karjaikra hajtva, bő kézelőiket összegyűrve, vagy pedig a kályha mellett üldögéltek dolgozva a kézi munkán, melyet csak néha-néha tettek le, hogy egy pohár sört igyanak valamelyik diákkal. Egyik közülök, egy karcsu, erőteljes leány, sűrű, szökésen csillogó hajjal, csodálatosan lassu, furcsa mozdulatokat tett minduntalan, különösen akkor, ha a kézimunkát abbahagyva hallgatózott... Méraut órahosszat tudta nézni, a míg csak a nő beszélni kezdett, s rekedt, durva hangja fölébresztette álmodozásaiból.

Nem sokára aztán ahhoz sem volt már elég ereje, hogy eljőjön ebbe a lefüggönyözött kocsmába. Nem tudott többé lejönni szobájából, ágyban maradt, körülvéve könyvektől és ujságoktól; az ajtót nyitva hagyta, hogy legalább az élet hangja hatoljon el hozzá; beszélnie nem volt szabad. Így hát arra határozta magát a délvidéki, hogy irni fog, folytatja könyvét a királyságról, folytatja lázas izgalommal és reszkető kézzel, köhögéstől kinezva. Most már csak egy dologtól félt, hogy meghal, mielőtt könyvét befejezné, elmegy úgy, ahogy jött, ismeretlenül, meg nem értve, névtelenül.

Egykori tanítványa, Colette atyja, Sauvadon bácsi, kinek hiuságát sértette, hogy tanítóját padlásszobában kell látnia, gyakran meglátogatta. A szerencsétlenség után rögtön idesietett,

Mérait rendelkezésére bocsátotta tárczáját, és kérte, hogy juttasson neki megint, mint azelőtt »gondolatokat mindenféléről«.

- Már magamnak sincs több gondolatom, kedves bácsi, mondta neki Mérait.

Az öreg Sauvadon, hogy Elysée kiragadja fásultságából, ajánlotta neki, hogy elküldi délre Nizzába, hol Colette meg osztja majd vele gyönyörű lakását.

- Nekem nem kerülne azért többbe, mondta naivul, önt pedig helyreállítaná.

Mérait azonban nem törődött felgyógyulásával, csak arra gondolt, hogy ugyanazon a helyen fejezze be könyvét, ahol megkezdte, Páris hatalmas lármájában.

Mialatt dolgozott, Sauvadon az ágy lábánál ült, az unokájáról fecsegett, mint rendesen, és dühösködött a vén bolond tábornokra, ki házat most el akarta adni.

- Nos, mondja csak, mint kezdhet az az ember a töméntelen pénzével?... El kell ásnia valahol a vén zsugorinak... Különbén tehet vele, amit akar... Colette elég gazdag, és nem szorult rá.

És a borkereskedő rácsapott a nadrágzsebére, és a kis pénzes zsákhoz hasonló hasára.

Más alkalommal meg egy csomó ujságot dobott az ágyra, és mesélgetni kezdett Elyséének.

- Illyriában, ugylátszik, mozognak... Valami royalista többséget hoztak össze a kamarában... Hej csak volna hozzávaló ember... De a kis Lipót még nagyon fiatal, ez a Keresztély meg napról-napra vadabb lesz. Most a szolgálival a legocsmányabb kocsmákban, a legrondább házakban mulat...

Elysée hallgatta, testének minden izében remegve. Szegény királyné!

A másik folytatta, a nélkül, hogy tudná, mit művel.

- Különbén nagyon szép dolgokat visznek véghez ezek a száműzöttek... Axel herceget szépen kompromittálták megint... Mit, nem tudja? A családi palotájával, amelyben mindenféle könnyelmű teremtesek lakoznak!... Milyen botrány! Egy trónörökös... Csak egyet csodálok... Abban az időben, mikor a dolgot felfedezték, azt írta Colette, hogy a herceg felkereste őt Nizzában és hogy részt vesz egy regatta versenyben, amelyet egyenesen az ő számára rendeztek... Itt tehát valami történt, amit nem értek, aminek különben nagyon örülnék... Mert köztünk mondván kedves Mérait...

A derék ember legmélyebb titoktartás pecsége alatt elmondta barátjának, hogy a herceg sokat foglalkozik Colette-el; és minthogy ez nem hallgat rá... Nem, hisz érti már.... Nagyon könnyen megtörténhetik, hogy rövid idő múlva...

Az öregnek széles, közönséges arcza szinte sugárzott a mosolygástól:

- Képzelve csak, Colette, mint Finnország királynéja!... És Sauvadon »a bácsi« a király nagybátyja!... De én fárasztom önt...

- Igaz, álmos vagyok, mondta Elysée, aki behunyta szemét; ez volt a legudvariasabb mód arra, hogy a hiu fecsegőtől végre megszabaduljon.

A mikor távozott, Elysée összeszedte papirjait, hogy megszakított munkáját folytathassa - de egy szót sem tudott írni, annyira nyomorultnak érezte magát, annyira elfogta az undor.

Rosszul lett ezektől az utálatos történetektől... Amint itt az ágyán feküdtek ezek a szétszórt lapok, a királyság védői, amelyekért minden csepp véréért feláldozta, amint arra gondolt, hogy ezekben a nyomoruságos padlásszobácskákban kell feküdnie, neki, az őszhaju vén diáknak, amint eszébe jutott elveszett szenvedélye, haszontalanul eltékozolt ereje, akkor először esett kétségbe működésének sikertelensége fölött s azt kérdezte magától, hogy nem áldozta-e fel

egész életét egy csalódásnak... Védője, apostola volt ezeknek a királyoknak, akik lealázzák magukat és cserben hagyják egész ügyüket. S mialatt tekintete szomorúan siklott végig a falakon, amelyek nem a leáldozó napnak fényét, csak a szemben lévő ablakokról visszaverődött világosságot tükrözték vissza, a lelki szemével maga előtt látta az ereklét, melyet atyjától örökölt, az illyr király pecsétjét a körirattal:

»Fides, Spes«, s ezzel együtt maga előtt látja az öreg Mérautnak jóságos arcát, amint a halottas ágyon fekszik, merevedő szemekkel, fenséges bizalomban és szeplőtlen hűségben haldokolva, - látja atyja elhagyott szövőszékeit, amint felemelkednek előtte és a száraz, köves partot és a déli ég kérlelhetetlen aczélkéségét... Mint egy hallucinációban vonul el szeme előtt a király-negyed és egész ifjúsága, minden történetével s álmaival, föltűnik és elvonul lelki szeme előtt, amelyre az éjszaka nehezedik már...

Hangok susogtak, ruhák suhogása hallatszott a félig nyitott ajtón keresztül. Valószínűleg valami szomszédasszony, egy jó akaratu pinczérnő a »Rialtóból«. Gyorsan behunyja szemét, hogy az alkalmatlan látogatótól szabaduljon. De kis, bizonytalan lépések közelednek. Gyöngéd hang mormolja: »Jó napot Elysée ur.«

Kissé megnőtt tanítványa állt előtte, aki aggodalmas szemérmességgel nézi annyira megváltozott, halvány tanítóját a szegényes ágyban. Odább az ajtóban büszkén és egyenesen áll egy lefátyolozott hölgy. Eljött, felment az ötödik emeletre, végig haladt a kicsapongás lármájától visszhangzó lépcsőkön, mocsoktalan ruhájával érintette a »Clémence« és az »Alice« feliratu ajtókat. Nem akarta, hogy ő meghaljon annélkül, hogy a kis Zaráját még egyszer látná; ő maga nem lép be, de bocsánatot küld neki a kis fiu kezén keresztül. És ezt a kezet megfogja most Elysée és az ajkára nyomja; és aztán odafordulva a fenséggel teli jelenség felé, melyet csak megsejtett, utolsó lehetőségével, életének és érzésének utolsó fellobbanásával halkan, egészen halkan mondja, és utoljára:

- Éljen a király.

XI. FEJEZET

Egy nemzedék vége.

A labda-játékteremben vigan foly a multság. Az óriási terület össze-vissza tiprott porondjával tele van emberekkel; közöttük hat játékos mozog ide-oda, fehér kabátokban és tornaczipőkben, ugrálva, ordítva, vidáman. A magas ablakokon gyöngén átszűrődő világosság, a nagy kifeszített háló, a rekedt kiáltások, a vad ugrándozások, a röpké fehér kabátok, a rendíthetetlen nyugalom, melylyel a szolgák - mindannyian angolok - a karzaton sétálgatnak, olyan szint kölcsönöz a teremnek, mintha czirkusz volna, melyben kötél tánzosok és bohócok tartják próbájukat. Eme bohócok közt egyike a leglármásabbaknak és legbolondabbaknak - ő királyi fensége Axel herczeg, a kinek a labdajátékot ajánlották az orvosok az álomkórtság ellen. Csak tegnap tért vissza Nizzából, a hol egy hónapot töltött Colette lábainál. Most a párisi élethez való visszatérését ünnepli és egy mészároslegény vad »há!« kiáltásával üti ki a labdáját, olyan mozdulatokkal, melyek egy vágóhidra is beillenének. Ekkor arról értesítik, a játék közepette, hogy valaki beszélni óhajt vele.

- Csönd! feleli a trónörökös anélkül, hogy csak a fejével intene.

A szolga azonban nem hagyja magát elutasítani, hanem olyan nevet sug ő fensége fülébe, melyre ez csodálkozva feltekint:

- Jól van... várjon egy kicsit... mindjárt jövök...

Belép egy kis czellába, mely a karzat alatt van és úgy van berendezve, mint a fürdő-kabin; bambusz-butorokkal van ellátva.

A herczeg ott találja Rigolo barátját, lehajtott fővel, egy pamlagon gubbaszkodva.

- Ah, herczeg, milyen kaland, mondja Illyria volt királya, felemelve feldult vonásait.

Elhallgat, mikor észreveszi a szolgát, aki törülközőkkel, lószőrből készült keztyűkkel terhelve a herczeg háta mögött belép, hogy ő királyi fenségét, aki úgy izzad és gőzölög, mint a meredek hegyre felkapaszkodott mecklenburgi paripa, hogy megmossa és megdörzsölje. Ezzel a munkával nemsokára elkészül és Keresztély halvány, remegő ajakkal folytatja:

- Képzelve csak, mi történt velem! Hallotta már mi történt Nizzában a »családi palotában«?

A fenség ráveti fáradt szemét:

- Megcsipték?

A király fejbólintással válaszolt, szép, határozatlan szemét lesütve. S miután rövid ideig hallgatott, folytatja a beszélgetést:

- Képzelheti azt a jelenetet. A rendőrség sötét éjjel megjelen... A leány sir. A földön hentereg. A biztosnak eltépi ruháit, térdembe kapaszkodik és kér, hogy mentsem meg, »fenség segítsen.« El akarom hallgattatni, de már késő van. Amikor a rendőrbiztosnak megmondom, az éppen abban a pillanatban eszembe jutott nevemet, a szemembe nevet... »Felesleges fáradozás uram, embereim felismerték... Ön Axel herczeg.«

- Köszönöm szépen, - mormogja a herczeg... És aztán?

- Becsületemre kedvesem, annyira zavarba jöttem, úgy a sarokba szoritottak... Azonkívül más okaim is voltak, amelyekről később beszélek majd... Röviden, meghagytam azt az embert abban a véleményében, hogy én Axel herczeg vagyok, mert meg voltam róla győződve, hogy a dolognak nem lesznek további következményei... De másképp történt. Most megint arról

kezdenek beszélni és minthogy könnyen megtörténhetik, hogy önt vizsgálóbíró elé idézik, nagyon kérném...

- Hogy a fogházba menjek ön helyett?

- Oh, nem, az nem fog megtörténni... Hanem az ujságok beszélni fognak a dologról, esetleg neveket is emlitenek... És épen most, a legújabb illyr események idejében, a royalista mozgalom alkalmával, most, amikor remélhetjük, hogy legközelebb visszahelyeznek bennünket, a legrosszabb következményei lehetnek ennek a botránynak.

Milyen panaszkodó arcot vág a szegény Rigoló, mialatt Axel herczeg határozatát várja, aki három szál sárga haját igazítja a tükörnél. Végre elhatározza a herczeg és trónörökös, hogy kinyitja a száját.

- Ön azt hiszi tehát, hogy ezek az ujságok...

Hirtelen melegebben szólt gyöngye hangján:

- Chic, nagyon chic! A bácsim rettentően haragudni fog!

Végre elkészül, veszi a sétabotját, fejére nyomja a kalapját - »Menjünk reggelizni,« karonfogva megy a két barát a terraszon át a Tuillériák kapujánál várakozó kocsizhoz. Felülnek rá, nyakig beburkolóznak a bundájukba, mert gyönyörű tiszta téli idő van; Keresztély megragadja a gyeplőt s mint a szél vágat a könnyű járműn előre, a Caffé de Londres-be vive az elválhatatlanokat. Rigoló megvigasztalódott és sugárzott az örömtől. Tyukfark kevésbé volt álmos, mint rendesen, mert felizgatta a lapdajáték és annak a pompás tréfának a gondolata, melynek hőseül fogja tekinteni egész Páris. Amint az ebben az időben kevésbé élénk Vendom-téren keresztül hajtanak, fiatal, előkelő asszony mellett vágatnak el, aki gyermeket tart a kezénél és valamely házszámot keres. A fenség, aki hat heti »kopplálás« után minden csinos arcot megnéz, észreveszi az asszonyt és odaszól Keresztélynek:

- Nézze csak, azt hihetné az ember...

De Keresztély nem hallgat rá, mert a lovakra kell ügyelnie. És mikor mindketten hátra fordulnak szűk üléseiken, hogy a szép asszonyt jobban megnézzék, ez már a gyermekével együtt eltűnt egy ház kapujában az igazságügyminiszteri palota közelében.

A nő gyorsan, de mégis elfogulva és vonakodva halad előre; az arcát sűrű fátyol takarja, mintha az első találkára menne: de ha titokzatos viselkedése és sötét nagyon gazdag ruházata egy pillanatig adhatna is okot ilyes gyanura, ezt rögtön eloszlatná az a név, amely után a ház mesternél tudakozódik és nagyon szomorú hang, amelylyel ezt a nevet, a tudomány egyik leghíresebb nevét kimondja.

- Bouchereau doktor? Az első emeleten... De ha nincs számuk, hiábavaló, hogy felmenjenek.

A nő nem felel és a gyermekét maga után huzva, gyorsan siet fel a lépcsőn, mintha félne, hogy újra visszahívják. Odafent megérkezve, megint csak azt mondják neki:

- Ha a nagyságos asszony tegnap nem iratkozott fel...

- Várni fogok.

A szolga anélkül, hogy egy szót is szólna, átvezeti őt az előszobán, ahol az emberek összeszorulva ülnek. Azután egy másik szobába érnek, mely ép úgy tömve van és végre bizonyos ünnepiességgel kinyitja a nagyterem ajtaját, melyet az anya és gyermeke után rögtön betesz olyan arccal, mely világosan azt mondta:

- Várni akartatok, hát várjatok.

A terem tágas és igen magas volt, mint a Vendome-tér minden házának első emelete - és gyönyörű fali festményekkel volt díszítve. Ebben a teremben csaknem elveszett a beléje éppen nem illő régi divatu butor, gránát-veres bevonattal és ugyan olyan színű ajtófüggönyökkel. A csillár XVI. Lajos korából való volt, a kerek asztal a császárság idejéből s csak a közönséges ára a hozzá tartozó két gyertyatartó, melyeknek semmi díszítése nem volt, árulták el a szerény, munkás orvost, aki semmit sem tett arra, hogy híressé legyen, mégis híressé lett. És milyen híressé.

Csak Páris adhat valakinek ilyen világszerte ismert nevet. Olyan híre van az orvosnak, mely minden társaságban elterjedt, fenn és lenn ismeretes, mely a vidéket, a külföldöt és egész Európát betölti, tíz év óta immár, annélkül, hogy kevesbednék, annélkül, hogy a kartársak irigykednének, akik mindannyian elismerik, hogy az orvos sikere megérdemelt. A minnek Bonchereau ezt a rendkívüli ismertséget köszönheti, az nem annyira csodálatos sebészeti képessége, vagy az emberi természetnek ismerete, hanem a természetfölötti, csaknem látnoki tudása, amely tisztább és biztosabb, mint az acél-szerszám, melylyel dolgozik. Ha valami kijelentést tesz, úgy tekintik, mintha a delfi-i jósdá szolt volna és feltétlenül, vakon megbíznak benne, ellenmondás nélkül. Ha azt mondja, hogy »ennek a dolognak nincs jelentősége« a béna tud járni, a haldokló felgyógyul; innen van népszerűsége, mely nyomasztólag, fojtólag hat az orvosra, mert alig engedi meg, hogy szabadon lélekzetet vehessen. Mint a nagy kórház főorvosa minden reggel nagy aggodó fontossággal megteszi körutját, egész sereg figyelmes tanítványától követve, akik szeretett tanítójukat isteni lénynek tekintik, csüggnék az ajkán, kísérik, átnyújtják neki a műtőeszközöket, ha szüksége van rá, mert ilyesmi soha sincs Bouchereau kezében és mindig a körülállók egyikétől kéri a kést, az ollót, melyet rendesen elfelejt visszaadni. - Aztán sétára megy, végre hazatér és osztogatja kincseket érő tanácsait, késő estig, alig szakítva magának időt az étkezésre.

Ma pedig alig ütött még tizenkettőt, tele van a terem szomorú aggodó arczokkal; az emberek a fal mellett, vagy az asztalok körül ülnek, könyvek és képes újságok fölé hajolva, alig fordítva meg fejüket, ha új alakok érkeznek; mindenki csak magával, a saját bajával foglalkozik, mialatt aggodva várják az orvos ítéletét. A betegek gyűlőhelyén még csönd van; a fájdalom barázdálta arczok némák, csak néha mutatkozik valami kegyetlen tűz a szemekben. Csak az asszonyok kaczerkodnak egy kevéssé, sokan azzal vesződnek, hogy szenvedésüket elrejtsek, mialatt a férfiak, akiket elvontak rendes munkájuktól, nem törődnek semmivel.

Az önző emberek e társaságban megható csoport volt az anyáé meg a kísérőjeé; a kicsike olyan gyöngéd, olyan halvány volt, fáradt, fásult gyermekarczával, melynek csak félszeme volt; az anya mozdulatlanul, rettentő félelemmel állt mellette. A fiú egyszer fölegyenesedett, szégyenlős, ügyetlen lépésekkel ment az asztalhoz, hogy elhozzon onnan valami képes könyvet; karjával, melyet ügyetlenül tartott előre, megütött egy másik beteget és az olyan mérges, haragos tekintetet vetett a fiúra, hogy a szegény üres kezekkel fordult meg és anélkül, hogy megmozdult volna, maradt a széken, fejét lehajtva, mint egy szárnyaszegett madár.

Ugy tűnt fel, mintha ezeknek az embereknek az érverése megszűnt volna, mintha delejes álomba merültek volna valamennyien; a csöndet csak egy sóhajtás, gyöngé köhécselés, fojtott jajszó, a felemelt ruha suhogása és a csengetyű hangja zavarta meg néha. Az érkező betegek bepillantanak a terembe s látva, hogy az tömve van, gyorsan és ijedten csukják be az ajtót, néhány pillanat múlva azonban ismét visszatérnek és megadással ülnek le a többi várakozók közé. Mert az orvosnak nincsenek protegáltjai. Csak a párisi és külföldi kartársaival tesz kivételt, akiket azok ajánlanak, soron kívül vezeti be őket a szobájába. Ezek a többiektől családias, öntudatos fellépésükkel különböznek, nyugtalanul járkálnak fel-alá a teremben, minden pillanatban az órára néznek és haragusznak, hogy a várakozó szobában senki sem hagyja el a helyét, daczára annak, hogy 12 óra már elmúlt. Még mindig jönnek emberek.

Mindenféle társadalmi körből. A bankártól kezdve, akinek szolgálja már reggel két széket rendelt urának, a kishivatalnokig, aki azt mondta magának:

- Kerüljön bármibe, Bouchereau-val beszélnem kell...

Mindenféle öltözék képviselve van itt, a legdrágább női kalapok az egyszerű főkötők mellett, a szegényes elnyűtt szoknyát a nehéz selyemöltözetek társaságában; csak a könyektől veres szemekben, a gondteli homlokokban, a bánatban és aggodásban mutatkozik az egyenlőség.

A legutóbb érkezettek között feltűnik egy szőke széles arcú és szélesvállú paraszt, aki kis gyermeket kísér. A gyermek jobbával a férfire, baljával mankóra támaszkodik. Az atya megengedő gondoskodással bánik a gyermekkel, nehéz munkától meggörnyedt hátát még jobban meggörbíti, amint a fiuhoz lehajol és vastag ujjával ovatosan emeli fel a székre.

- Jól van így? Ül le... Várj, hozok egy párnát...

Hangosan beszélt, anélkül, hogy törődne a többiekkel és mindenkit zavar, amikor székeket meg egy számlót keres. A betegségtől lesoványodott félénk gyermek csendesen ül a helyén, kis testét meggörbítve, mankóját a lábai között tartva. Amikor mindketten elhelyezkedtek, a paraszt gyermekére nevet, miközben szeme megtelik könnyel:

- No itt volnánk végre... Ez híres ember, rövid idő alatt meg fog gyógyítani.

Barátságosan mosolyog a várakozókra, de a nyájas tekintete mindenütt kemény, hideg pillantásokkal találkozott. Csak a fekete ruhába öltözött hölgy, ki szintén gyermekével van itt, tekint rá jósággal s ámbár kissé büszkének látszik, a paraszt beszélgetni kezd vele s elmeséli élete történetét, hogy Raisonnak hívják és kertész Valentónban; hogy a feleség majdnem mindig beteg és hogy a gyerekek, fájdalom, inkább az anyjukra ütnek rá, ki olyan egészséges és erős. A három idősebbik ugyanannak a betegségnek lett áldozata. Az utolsó egészségesnek látszott, de ah néhány hónap óta... Derékaljat tettek a kocsiba és eljöttek az orvoshoz.

Nyugodt hangon a parasztok széles modorában mondta el mindezt; és mialatt szomszédja meghatottan hallgatja, a két kis beteg kíváncsi szemekkel nézi egymást. Közelebb hozta őket a betegség, mely mindkettőjüket a durva kendőbe burkolt fiúcskát épűgy, mint az előkelő drága bundába burkolt gyermeket szüntelenül kinozta.

Valami remegés fut keresztül a termen, a halvány arcok kipirulnak, minden fej a magas ajtó felé fordul, mely mögött lépések, félre tolt székek zaja hallatszik. Ő jött meg, ő van itt. A lépések közelednek. A kinyitott ajtóban egy férfi jelen meg. Közép termetű, széles vállu, határozott kifejezésű. Egyetlen pillantással, mely annyi aggodó, könnyörgő tekintettel találkozik, végig nézte az egész termet. Valaki bemegy, az ajtó becsukódik.

- Ez nem sokat okoskodik, mondja Raison félhangosan és hogy megvigasztalódjék, nézegeti azokat az embereket, akik előtte fognak bemenni. Minden perczen megüresedik egy hely, némi mozgás, élet lesz a teremben, aztán minden csendes, hallgatóg, sötét.

Mióta az anya gyermekével belépett, még egy szót sem szólt, a fátyolát nem vetette vissza; hallgatása, talán csöndes imája is olyan tiszteletre méltóvá teszi, hogy a paraszt nem meri megszólítani, elhallgat, s csak időnként sóhajt egyet-egyet. Egyszer bő zsebéből üveget és poharat, meg papírba takart piskótát vesz elő, »hogy a gyermek belemártogathasson«. A fiu megnevedvesíti az ajkát, azután eltolja az üveget, meg a piskótát:

- Nem, nem, nincs étvágyam.

S a szegény, fáradt arcra tekintve Raison három idősebb gyermekére gondol, akik szintén soh'sem voltak éhesek... Szeme megdagad, az arcza reszket és hirtelen azt mondja:

- Maradj itt fiacskám, lemegyek megnézni, hogy a kocsi lenn áll-e még.

Minduntalan lemegy, hogy megbizonyosodjék a dologról, és mikor mosolygó, sugárzó arc-
czal visszatér, úgy gondolja, hogy senki sem veszi észre, hogy a szeme vörös, hogy az arcza
kék az ökleitől, melyekkel előtörő könnyeit akarja visszafojtani.

Az idő halad, lassan, szomorúan. A besötétedő szobában az arcok még halványabbaknak és
szomorúbbaknak látszanak, mind könnyögőbben fordulnak az érzéktelen orvoshoz. A
valentóni embert bántja az, hogy csak késő éjjel mehet haza, hogy a felesége aggódni fog és
hogy a gyermek fázik majd. Olyan nagy az aggodalma és olyan meghatóan beszélt, hogy a
fekete ruhás hölgy, mikor öt órai hosszas várakozás után végre rákerül a sor, megengedi a
derék Raisonnak, hogy ő lépjen be előbb.

- Óh köszönöm, köszönöm asszonyom.

Az ajtó máris kinyílt. Gyorsan megfogja a fiát, felemeli a székről, átadja neki a mankót olyan
zavartan, olyan izgatottan, hogy nem is veszi észre, hogy a hölgy a szegény nyomoréknak a
kezébe dug valamit, ezzel a szóval:

- Nesze.

Oh, milyen rettentően hosszúnak tetszik ez a várakozás az anyának és a gyermeknek, kiknek
szomorúságát az est sötétsége még csak öregbíti. Végre rájuk kerül a sor; tágas hosszú
szobába lépnek, mely magas és széles, a térre nyíló ablakon keresztül nyeri világosságát. Az
ablak mellett áll az orvos, íróasztala, mely olyan egyszerű mint valami községi orvosé, vagy
adóvégrehajtóé. Háttal az ablaknak ül, hogy az ablakon beszivárgó fény az ujjonnan
érkezettekre esik, az asszonyra, kinek visszavett fátyola erélyes fiatal arcot, vakítóan tiszta
aczbőrt és szép éjszakai virrasztástól kifáradt szemeket láttat, - és a gyermeke, aki lehajtja
fejét, mintha fájna neki a világosság.

- Mi baja neki, kérdi az orvos barátságosan, atyai mozdulattal vonva magához a gyermeket;
mely durva külseje alatt érző szívet rejt, melyet 40 éves orvosi működése nem tudott érzé-
ketlenné tenni. Az anya int a gyermeknek, hogy távozzék, aztán szépen csengő hangon, ide-
genszerű kiejtéssel elmondja, hogy a fia egy év előtt szerencsétlenség következtében elvesz-
tette jobb szemét. Most a balszemén van valami baja, ködképeket lát és egészen bizonyosnak
látszik előtte, hogy a fiu látóképessége csökkent. Hogy a teljes megvakulását elkerülhessék,
azt tanácsolják neki, hogy a vak szemet távolíttassa el. Vajon lehetséges-e ez? És kiállja a
gyermek a műtétet?

Az orvos figyelemmel hallgatta székének karfájára támaszkodva, kis, élénk szemét a nő
büszke szájára, a piros, festéktől soha nem érintett ajkakra függesztve.

Mikor az anya elhallgatott, nyugodtan mondta az orvos:

- Az öntől ajánlott műtét, asszonyom, naponta előfordul s épen nem veszélyes, hacsak rend-
kívüli körülmények nem lépnek fel. Husz év alatt csak egyszer fordult elő, hogy egy szegény
ördög ezt a műtétet nem állta ki. Persze ez sovány, rosszul táplált aggastyán volt, azon kívül
részeses is, valami szegény rongyszedő... De ez az eset természetesen egész más. Az ön fia
nem látszik éppen nagyon erősnek, de erőteljes, szép anyától született, aki átszármaztatta rá
egészséges vérére... De különben megnézhetjük magát a fiut...

Odahívja a gyermeket, a lábai közé fogja és megkérdezi, hogy szórakoztassa és figyelmét a
vizsgálódásaitól elvonja:

- Hogy hívnak?

- Lipót; uram.

- Lipótnak, hát még hogyan?

A kicsike anyjára néz, a helyett, hogy felelt volna.

- Nos, hát Lipót, huzd le a kabátodat és a mellényedet hogy mindenütt megvizsgálhassalak.

- Igen.

A fiu hozzáfog a vetkőzéshez.

- Segitsek?

- Köszönöm uram.

A gyermek lassan, ügyetlenül veti le ruháját, támogatva az anyjától, kinek keze reszket és a jó Bouchreau papától, a kinek nagyobb gyakorlata van, mint mindkettőjüknek.

Oh, milyen sovány rachitikus test ez. A vállak be vannak huzva, a mell szűk és a hus halott-halvány. Az anya lehajtja fejét, mintha szégyellené művét, mialatt az orvos kopog és hallgatódzik, a vizsgálódását néha-néha kérdésekkel szakítva félbe:

- Az atya öreg, ugy-e?

- Oh, nem uram, alig harminczöt éves.

- Gyakran beteg?

- Nem, csaknem soha.

- Jól van... Öltözzél fel, kicsinyem.

- Ifjukorában nem betegeskedett sokat az atya?

- Ugy tudom, nem.

- És az anya?

- Az sem.

- De a fiu gyakran beteg volt, ugy-e?

- Fájdalom...

Nagy székjén hátradül és elgondolkozik, mialatt a gyermek felhuzva kék bársony ruháját, visszamegy előbbi helyére, a hosszú szoba másik végére anélkül, hogy ráparancsoltak volna. Egy év óta annyira megszokta a titokzatos sugdosást betegségéről, hogy már nem is törődik vele, nem is akarja megérteni.

De mily szivszakgató tekintetet vet az orvosra az anya.

- Nos?

- Hát bizony...

- Csak mondja bátran...

Az orvos még mindig gondolkodik.

- Nos!

- Asszonyom, mondta Bouchereau halkan, minden szót hangsúlyozva, az ön gyermeke csakugyan ki van téve annak a veszélynek, hogy teljesen megvakul. És mégis... Ha az én fiam volna, nem végezném rajta a műtétet... Nem tudom még magamnak egészen megmagyarázni ezt a kis szervezetet, de bizonyos, hogy rendellenességek álltak be, az egész szervezet meg van támadva s főleg az veszedelmes, hogy ez itt a legrosszabb, legegészségtelenebb, legsilányabb vér...

- Királyi vér, kiáltja Friderika, felugorva helyéről.

Elsőszülöttének halvány, halott arcát látta, hirtelen maga előtt, amint a kis rózsával diszitett koporsóban feküdt...

Bouchereau, aki szintén felemelkedett és ama két szóval mindenről értesült, az előtte álló hölgyben felismeri Illyria királynéját, akivel még soha sem találkozott, de akinek arczképét már többször látta és megcsodálta.

- Felség... Ha tudtam volna...

- Óh, ne mentegetőzzék...

- Nagyon is kegyetlenül megmondtam az igazságot.

- Ne kérjen bocsánatot, mondta Friderika valamivel nyugodtabban, azért jöttem önhöz, hogy megtudjam az igazságot, teljes tiszta valóságot, mely különben soha nem hatol hozzánk, még a száműzetésben sem... Oh Bouchereau ur, milyen boldogtalanok vagyunk mi királynék. Mindnyájan, de mindnyájan megtámadnak, hogy a gyermekem a műtétet végeztetem! Nagyon jól tudják, hogy az életébe kerülhet... De az állami szempontok!... Egy hónap, tizennégy nap mulva, még előbb talán követséget küld hozzám az Illyr országgyűlés... Azt akarják, hogy egy királyt lehessen nekik mutatni. Így ahogy van most még csak lehetne; de vakon? Egy vakról hallani sem akarnak majd. Ezért akarják, hogy a műtétet végeztessék, hogy uralkodjék, vagy haljon meg... És én csaknem bűntárs lettem ebben a bűnben... Szegény kis Zara! Mit bánom én, hogy uralkodik-e, én uram Istenem!... Ha csak életben marad, ha csak életben marad.

*

Öt óra van. Alkonyodik.

A Rivoli-utczában, amely most, az ebéd, a Bois de Boulogne-ból való haza utazásnak órájában tömve van, csak lassan haladhatnak előre a Tuillériák rácsa mellett, mely amint a leáldozó nap rá süt, hosszú árnyat vet a járókelőkre.

A diadaliv egyik oldala az alkony pirjában rózsásan fénylik, a másik oldala ellenben szomorú ibolyaszínű árnyban fekszik.

Ebben az irányban távozik a nehéz kocsi az illyr czimmerrel.

A rue Caspiglione sarkán újra látja a királyné a Hotel des Pyramides erkélyét s ezzel együtt visszatér reménye, melyet érkezése alkalmával táplált... Milyen csalódásokon, milyen küzdelmeken ment keresztül azóta. Most vége van, vége van! A nemzedék kihalt...

Halálos hidegség fekszik a keblére, vállára, mialatt a kocsi tovább és tovább halad a homály felé, a homályba egészen beléje. Ezért nem látja a gyöngéd, félő, esdeklő tekintetet, amelyet a gyermek vet rá.

- Mama, szeretsz akkor is, ha nem vagyok király?

- Oh, én kedvesem...

Szenvedélyesen szoritja meg a kis kezét, melyet feléje nyujtanak...

Meghozta az áldozatot. Fölmelegedve és megerősödve ettől a kézszorítástól, Friderika megint anya lett, nem több, csak anya; s mialatt az elpusztított, a bucsuzó nap utolsó sugaraitól meg-aranyozott Tuillériák a multa emlékeztetve meredeznek előtte; izgatottság nélkül néz rájuk, mintha valami régi asszir vagy egyiptomi romot látna maga előtt, elmúlt erkölcsök és népek emlékét, valami csodálatra méltót ősrégit, - mindörökre meghaltat.

VÉGE.